

Információs Társadalom

TÁRSADALOMTUDOMÁNYI FOLYÓIRAT
Alapítva 2001-ben

Szerkeszti: Molnár Szilárd – Rab Árpád – főszerkesztők

Lapterv: Szépkilátás Stúdió

Kiadványszerkesztés: VEGA²⁰⁰⁰ Bt.

Kiadja:

Az INFONIA (Információs Társadalomért,
Információs Kultúráért) Alapítvány – a Gondolat Kiadó,
a Nemzeti Hírközlési és Informatikai Tanács
együttműködésével

Szerkesztőbizottság: Nyíri Kristóf – elnök

Adam Tolnay
Alföldi István
Berényi Gábor
Demeter Tamás
Kolin Péter
Lajtha György
Mimi Larsson
Molnár Szilárd
Patrizia Bertini
Pintér Róbert
Prazsák Gergely
Székely Iván

A szám megjelenését az NJSZT támogatta

Ez a szám az E-magyarország MENET program támogatásával készült.

Szerkesztőség: 1111 Budapest, Stoczek u. 2–4. I. em. 108.

Tel.: 463-2526, fax: 463-2547

E-mail: infarsfolyoirat@infonia.hu

Megrendelhető a Gondolat Kiadónál

Tel.: 486-1527

E-mail: gondolat@gondolat.axclero.net

Éves előfizetési díj: 3500 Ft

Készült az ETO-Print Nyomdában

ISSN 1587-8694

A folyóirat a 2008/1. számától kezdve megtalálható a Thomson Reuters indexeiben (Social Sciences Citation IndexR, Social ScisearchR, Journal Citation Reports/Social Sciences Edition).

BEKÖSZÖNTŐ

5

TANULMÁNYOK**Farkas Gabriella, Gyarmati Andrea, Molnár Szilárd****Az idősödő társadalom gazdasági és társadalmi kihívásai Magyarországon**

A tanulmány célja azoknak a legfontosabb statisztikai adatoknak és korábbi kutatások alapján tett megállapításoknak az áttekintése, amelyek alapjaiban határozzák meg az idősödő társadalom egyre szélesebb értelemben vett problémahalmazának megértését, s amelyek nélkül a jelen kutatási program során kapott eredmények sem értelmezhetők. Az áttekintés kiterjed a demográfiai, társadalmi (egyéni és háztartási), gazdasági (foglalkoztatási és jövedelmi) trendekre, az oktatás és képzés helyzetére, valamint az idősek szociális környezetére is, de a befogadó információs társadalom megteremtésére irányuló kezdeményezésekre nem tér ki.

Kulcsszavak: időspolitika, demográfia, munkaerőpiac, felnőttképzés, társadalmi kapcsolattrendszer, befogadó információs társadalom

7

Gyarmati Andrea**Az aktivitás szerepe az IKT időskori felhasználásában**

A cikk a TÁRKI Társadalomkutatási Intézet által végzett adatfelvételre támaszkodva elemzi az időskorú magyar lakosság aktivitásának mutatóit, és egy magyarázó modell segítségével vizsgálja bizonyos tényezők hatását az idős állampolgároknak az IKT eszközökhöz fűződő viszonyára. Fő megállapítása, hogy az idősek fizikai, szellemi és társas aktivitása jelentősen befolyásolja az infokommunikációs eszközök iránti attitűdjük alakulását. Különösen erős a szellemi aktivitás hatása az IKT alkalmazására.

Kulcsszavak: idősek, aktivitás, egészség, tudás, IKT, Magyarország

32

Rab Árpád**A magyarországi idős korosztály információs írástudása és motivációi**

A szerző statisztikai adatok segítségével vizsgálja a magyar idősek életminőség-javító eszközökkel kapcsolatos képességeit és attitűdjeit. Bemutatja, hogy az új technológiákkal kapcsolatban a vizsgált korcsoport legvilágosabban kirajzolódó véleménye egyértelműen tartózkodó vagy elzárkózó, és az érdeklődők túlnyomó többsége is bizonytalan. Az idősebb korosztálynak azok a tagjai, akik használják az internetet, többnyire sikeresen megtanulták a kezelését, és önállóan képesek élni előnyeivel. A hozzáfé-

réssel rendelkezők között a társadalmi közvetítők segítségével 50%-kal megnövelheti a tényleges felhasználók számát. Az adatok elemzése egyértelműen azt mutatja, hogy az időseknek az információs társadalomba való bevonása terén jelentős feladatok várnak a képzésre és az ismeretterjesztésre.

Kulcsszavak: információs írástudás, motiváció, idősek, Magyarország

49

Gyarmati Andrea

Hogyan verjük hidat az idősekhez?

Az idősek kapcsolati hálózatának elemzése csak mostanában kerül a kapcsolathálózat-elemzők és társadalmi tőke kutatók érdeklődésének homlokterébe. Újabb elemzések empirikusan is bizonyították azt a mindannyiunk által jól ismert jelenséget, hogy a kor előrehaladtával mind mennyiségileg, mind minőségileg átalakul a kapcsolatháló és a különböző típusú erőforrásokhoz hálózatokon keresztül megvalósuló hozzáférés. E tanulmány szerzője a kapcsolatháló beszűkülésének, átrendeződésének az idősek hálózati társadalomba való bekapcsolódását megnehezítő következményeit vizsgálja. Megállapítja, hogy az idősek az erőforrásoktól megfosztott csoportokra jellemző szubkulturális sajátosságokat mutatnak, amennyiben zárt kapcsolati és kommunikációs hálózatuk elszigeteli őket más társadalmi csoportoktól. Az elszigeteltség, a zárt hálózati struktúra egyszerre oka és következménye annak, hogy az idősek bekapcsolódása az információs társadalomba rendkívül lassú folyamatnak bizonyul.

Kulcsszavak: idősek, kapcsolatháló, erős és gyenge kötések, információs viselkedés, bizalom, IKT

55

KUTATÁSI JELENTÉS

Sólyom Barbara

Az idősek e-egészségügyi igényei – fókuszcsoportos kutatásból leszűrt hazai tapasztalatok

A cikk szerzője az idősödő korosztály e-egészségügyi szolgáltatások iránti igényét vizsgálja fókuszcsoportos kutatási módszerrel. Főbb megállapításai: Az 50-65 évesek korosztálya főként két okból kezd el az ismerkedést az internettel. Az egyik motivációs tényező a gyerekekkel, a családdal való kapcsolattartás, a másik meghatározó elem pedig a munkaerőpiacon való maradás, illetve a visszatérés reménye. Akinek nincs családja és nincs állásproblémája, nem akar elhelyezkedni, az időskorban már valószínűleg nem fogja megtanulni az internet használatát. A vizsgált célcsoport tagjai szerint a technika „jó”, a fejlődés mindenben segít, megkönnyíti életüket. Alkalmazásának egyetlen akadálya az állandó tanulás kényszere. Sohasem lehet abbahagyni a tanulást,

mindig újabb és újabb dolgokat kell megtanulni, nincs leállás, a többség azonban úgy véli, hogy ez az iram már nem nekik való.

Kulcsszavak: idősek, aktivitás, e-egészségügyi szolgáltatások, internethasználat, technika, ambiens rendszer, fejlődés, kirekesztődés

70

Pocsarovszky Károly, Némethné Pál Katalin

Az időstársadalom várható kihívásait kezelő beavatkozási területek azonosítása

Az idősödő társadalom leíró elemzése mellett fontos meghatározni azokat a pontokat, amelyek mentén az esetleges társadalmi torzulások a munkacső, a közösség és a szellemi vagy fizikai aktivitás tekintetében helyreállíthatók vagy legalábbis javíthatók. A tanulmány szerzői egy 2009-ben elvégzett kérdőíves felmérés eredményei alapján tematikusan végighaladva a lehetőségeken kísérletet tesznek ezeknek a beavatkozási pontoknak az azonosítására és a vizsgált változók közötti összefüggések számszerűsítésére.

Kulcsszavak: idősödő korosztály, IKT, ordinális regresszió, kapcsolatvizsgálat

81

RECENZIO

Goda Szilárd

Idősödés és kommunikáció

94

INFINIT

Laufer László

SenseCam - az Emlékgép

97

SZEMLE

99

Beköszöntő

Magyarország egyelőre nem szentel megfelelő figyelmet annak a látásmódnak, amely az öregedő társadalom és a befogadó információs társadalom aktív eszközeit és lehetőségeit a gazdasági-társadalmi versenyképesség, a foglalkoztatás, az iskolázottság, a képességek növelése, valamint az ezek révén elérhető piaci lehetőségek, produktivitás és növekvő belső fogyasztás szempontjából közelíti meg. Meglepő, de az idősödő társadalom problémájának súlyához képest Magyarország gyakorlatilag nem foglalkozik ezzel a kérdéssel, holott arányaiban már most is igen jelentős rétegről, 3,8 millió idősödő és idős emberről van szó, akiknek a foglalkoztatási, iskolázottsági, továbbképzési, nyugdíjba vonulási és IKT eszközhasználati mutatói elképesztően rosszak. Nem foglalkozunk az információs társadalomba való integrációjukkal, és helyzetüknek a befogadó információs társadalom eszközrendszerével való javításának stratégiai jelentőségével sem. Nincsenek társadalmi üzenetek arra vonatkozóan, hogy az információs társadalom „mit kezdjen” az idősekkel, illetve mit kezdjenek az idősek az információs társadalommal. Hazánkban mindeddig nem folyt olyan kutatás, amely e kétféle kihívást – az idősödő társadalom és az információs társadalom problémakörét – összekötve elemezte volna a jelenlegi helyzetet és a kitörésre lehetőséget adó megoldásokat.

A magyar gazdaság és társadalom versenyképességének előmozdítása, az inaktív munkaerőpiaci integrációja egyértelműen megköveteli az új technológiai eszközök alkalmazási képességének fejlesztésére irányuló befektetések növelését. Az új foglalkoztatási elvárások fényében az új készségek megszerzése, az IKT eszközökhöz való hozzáférés és azok tényleges használata elengedhetetlen az idősek számára is, hiszen ezek az eszközök hatékonyan elősegíthetik az aktív kor kiterjesztését, a munkaerőpiaci és a társadalmi integrációt. Miközben az információs társadalom kiépítését, határainak kitolását szorgalmazzuk, alig esik szó az idősödő társadalom kihívásairól, arról a kontextusról, amelybe ennek a folyamatnak be kellene ágyazódnia. Jó példa erre a Szociális és Munkaügyi Minisztérium által 2009 szeptemberében a Parlament elé terjesztett, közel 170 oldalas „Idősügyi Nemzeti Stratégia” című dokumentum, amelyben mindössze néhány mondat foglalkozik az időseknek az információs társadalomba való integrációjával. A fejlett társadalmakban, főleg Európában az elöregedéssel járó terhek és gondok korántsem csak gazdasági és az ellátórendszerben jelentkező fenntarthatósági problémákat generálnak, hanem társadalmi, generációs feszültségeket is. Alapjaiban új szemléletre és megközelítési módokra van szükség a tanulás, az öngondoskodás, a munkavállalás, a kommunikáció és a társadalmi kapcsolatrendszer ápolása és fejlesztése terén egyaránt.

Az Információs Társadalom- és Trendkutató Alapítvány az elmúlt év folyamán a Nemzeti Kutatási és Technológiai Hivatal támogatásával ennek a komplex problématerületnek a kutatására vállalkozott, melynek egyes eredményeit folyóiratunk jelen tematikus számában közöljük.

Abból az egyszerű belátásból indultunk ki, hogy az idősödésre és az időskorra nem lehet egységes, egysíkú életszakaszként tekinteni. Nem a naptári évek szerint, hanem

---

sokkal inkább az egészségünk és munkabírásunk, társas kapcsolatrendszerünk, szellemi és fizikai aktivitásunk, függetlenségünk és az újdonságok iránti fogékonyságunk hanyatlásától függően öregedünk. Ezt szem előtt tartva többdimenziós, több adatfelvételekre és többféle kutatási módszerre támaszkodó kutatási programot állítottunk össze. Egy alapozó tanulmányban feltártuk a népesség öregedésével kapcsolatos gazdasági-társadalmi kihívások várható trendjeit, majd egy nagymintás kérdőíves adatfelvétel, valamint fókuszcsoportos beszélgetések eredményeire támaszkodva néhány kiemelt dimenzióban megvizsgáltuk az idősek és az IKT eszközök kapcsolatát. Összeállítottunk továbbá egy kisebb gyűjteményt a külföldi „legjobb gyakorlatokból”, egy *Wii* eszközzel kísérleti kutatást végeztünk egy idősek otthonában, és kialakítottunk egy olyan elemzési keretrendszert és predikciós modellt, melynek segítségével azonosíthatók azok a pontok, ahol beavatkozásra van szükség, és a fejlesztési erőfeszítések hatása is kimutatható válik. A sikeres idősödés feltételeit az alábbi dimenziókban vizsgáltuk: a független és tartalmas élet megteremtése; a foglalkoztatás és a tanulás lehetőségeinek bővítése; a társadalmi részvétel, a közösségi kapcsolati háló kiszélesítése; s végül a befogadó információs társadalom integrációs erejének növelése.

A kutatás során elszomorító kép rajzolódott ki előttünk: Magyarország jelenleg egyszerűen nem tud mit kezdeni az idősekkel, nem tudjuk, mi a célunk ezzel a korosztállyal, és az idősek sem tudják, mit vár el tőlük a társadalom. Az idősek többsége egyfajta „osztályalatti réteget” alkot Magyarországon, és mintegy szubkultúrában éli az életét. Ezen a helyzeten kell velük összefogva változtatnunk, és ebben segíthet a problémák és a tennivalók feltárása, amire itt bemutatott kutatásainkkal is törekedtünk.

Molnár Szilárd
főszerkesztő

Farkas Gabriella, Gyarmati Andrea, Molnár Szilárd

Az idősödő társadalom gazdasági és társadalmi kihívásai Magyarországon

Az idősődéssel kapcsolatos gondolkodás új keretei

Az idősödés problémakörének elméleti kereteit azért fontos tisztázni, mert az idősödés által felvetett kérdéseket több tudományág is a magáénak érzi, például a gerontológia, és a geriátria, a biológia, a pszichológia és a szociológia, hogy csak néhányat említsünk. Az egyes tudományágak által kijelölt közpolitikai prioritások – az elméleti kiindulópontok különbözősége miatt – nagyon különbözőek. Célunk az, hogy a különböző közpolitikai szlogenek mögé tekintve bemutassuk a fontosabb idősödés-elméleteket és ezek kritikáit, majd felvázoljunk egy komplex közpolitikai stratégiai irányt, amely egységes rendszerben kezeli a társadalmi idősödést, az idősödő társadalmat.

Az elméletek első csoportja *az idősödés és az egyén* kapcsolatát állítja a középpontba. A második csoportot *az idősödés és a társadalom* viszonyát taglaló elméletek, a harmadik csoportot pedig az ún. *feltörekvő elméletek* alkotják (főként Heath és Schofield 1999 alapján).

Az idősödés és az egyén

Az idősödés folyamatát az individuum szemszögéből vizsgálják

- a veszteség- vagy deficitelmélet,
- a szerepelmélet,
- az aktivitáselmélet,
- a produktív idősödés elmélete,
- a folyamatosság-elmélet,
- a társadalmi környezet-elmélet és
- a csereelmélet
- egyes elemei.

Az egyik legkorábbi, az egészségügyi szakirodalomban legtöbbet hivatkozott, az úgynevezett *deficit-modell* azt írja le, hogy az idősödéssel az emberek mire válnak képtelenné, milyen képességeiket, szerepeiket, kapcsolataikat veszítik el elkerülhetetlenül és véglegesen. Ez az elmélet az idősödést elkerülhetetlen és negatív irányú folyamatként értelmezi, amelyet csak tudomásul venni lehet, míg a többi megközelítés inkább olyan folyamatként látja, amelybe bizonyos határokon belül lehetséges és szükséges a beavatkozás.

A *szerepelmélet* az idősödést olyan alkalmazkodási folyamatként látja, amely a szerepek kicserélődésével, változásával jár. Az elmélet kritikájaként leginkább az hozható fel, hogy az időskori szerepek valójában a fiatalkori aktív szerepek (például a dolgozó

szerep vagy a nemi szerepek) elvesztéseként értelmezhetők, azaz egyfajta szerepnélküliségről beszélhetünk az idősek esetében. A folyamatok nagyrészt visszafordíthatatlanok, és a szociális identitás eróziójával, az önbecsülés elvesztésével járnak.

Az *aktivitás-elméletet*, más néven a sikeres idősödés koncepcióját gyakran nevezik az implicit idősödés elméletének is. Eszerint, bár fiziológiailag, anatómiailag és általában az egészség tekintetében visszafordíthatatlan változások történnek idős korban, a pszichés és szociális szükségletek alapvetően változatlanok maradnak. Mivel azonban az aktív tevékenységek csökkenésével párhuzamosan egyre szűkül az idősek szociális kapcsolati hálójá, ezeket a szükségleteket egyre nehezebb kielégíteni. Ezért – az elmélet hívei szerint – az időseknek ugyanazokat az értékeket és cselekvési mintákat kell követniük, mint a harmincas éveikben járóknak. A középkorú évek szerepeit eközben újjal kell helyettesíteni, és fenn kell tartani mind a formális, mind az informális aktivitást.

Az aktív tevékenységek közül különösen azok fontosak és azok növelik leginkább a megelégedettséget, a jól-létet, amelyek barátokkal, ismerősökkel és rokonokkal közösen folytathatók. Az elmélet kritikusai szerint ez a megközelítés túlságosan idealisztikus: nem vesz tudomást az idősek rétegzettségéről, eltérő lehetőségeiről, hiszen olyan irreális elvárást támaszt a korosztállyal szemben, amelyet csak a felső középosztály tagjai tudnak megvalósítani. A legtöbb idős ember egyrészt *nem tudja kontrollálni kapcsolathálójának a beszűkülését*, másrészt a szerepek újjal való helyettesítése anyagi és biológiai korlátokba ütközik. Harmadrészt pedig azok az idősek, akik komolyan veszik a „sikeres idősödést”, a gyakorlatban fognak szembesülni azokkal az intézményi (gazdasági, társadalmi és jogszabályi) korlátokkal, amelyek gátolják, sőt esetenként lehetetlenné teszik, hogy aktívak maradjanak. Az elmélet ma is relevánsnak tartott legfőbb hozadéka az a felfedezés, hogy a társadalmi aktivitás és az időskori jól-lét között szoros kapcsolat van (Walker 2003).

A témakör körüli vita az 1980-as évektől erősödött fel a az Egyesült Államokban, ahol a különféle szociálpolitikai fejlesztési programok tervezői a „*produktív idősödés*” modelljében kezdtek el gondolkodni, és rámutattak arra a fontos nézőponti különbségre, hogy már nem önmagában az időskort kell kutatni, hanem az ember egész életén át tartó fejlődését. Ez a megközelítés hangsúlyozza, hogy a kronológiai életkor nem determinálja a teljesítményt. Az idős amerikai állampolgárok jelentős létszámú csoportja tette egyértelművé, hogy ők, miután nyugdíjba mentek, a pihenésen és a családi kötelezettségeik ellátásán kívül valami mást is szeretnének csinálni. Így vált a „produktív idősödés” az idősödés folyamatának pozitív megközelítésévé. Ezek a gondolatok kiváltották a döntéshozók fokozódó érdeklődését: a növekvő egészségügyi, nyugdíj- és szociális kiadások egy idősödő társadalomban megkövetelik a produktivitás növelését. Ezért nem véletlen, hogy az „aktív idősödés” először a G-8 országok konferenciáján került elő 1997 júniusában, ahol megfogalmazták, hogy a munkaerőpiaci aktivitás növelése érdekében *le kell bontani a rész munkaidős munkavállalás korlátait*. A produktív idősödés elméletének legtöbb változata szűken az áruk és szolgáltatások előállítására koncentrál, ezért az instrumentális és gazdasági szemlélet nyomja rá a bélyegét. A produktivitás ebben az értelemben olyan tevékenységeket jelent, amelyek termékeket és szolgáltatásokat állítanak elő, azaz fizetett munkáról van szó. A fogalmat később kiterjesztették: „produktív idősödés minden olyan aktivitás, amelyet idősek fejtenek

---

ki azzal a céllal, hogy árut vagy szolgáltatást állítsanak elő, vagy pedig fejlesztik azokat a képességeiket, amelyekkel ezeket elő tudják állítani, akár fizetnek érte, akár nem” (idézi Walker 2003).

A *szétkapcsolódás-elméletet* (*disengagement theory*) Cumming és Henry (1961) fejtette ki először, a szerepelmélet és az aktivitáselmélet kritikájaként. Ez a funkcionalista elmélet eltolja az idősekről való gondolkodás fókuszát az egyénről a társadalmi rendszerre, a társadalmi rendszer így válik magyarázójává az idősödési folyamatnak. Megalkotói amellet érvelnek, hogy a szétkapcsolódás vagy leválás folyamata egyrészt elkerülhetetlen, másrészt univerzális. Minden társadalmi rendszer, amely sikeresen egyensúlyban szeretne maradni, „lekapcsolja” magáról az időseket, azaz elvárja tőlük, hogy fokozatosan vonuljanak vissza a munkából, a produktív tevékenységekből. A szétkapcsolódás természetesen nemcsak az idősek viszonylatában működik minden társadalomban, hanem a gyerekek és a még nem feltétlenül idős férfiak és nők esetében is (a szülőkről való leválás, a munkából való kivonulás, özvegyiség). Az elmélet legfőbb kritikáját az jelenti, hogy ennek a folyamatnak a működését eddig még nem sikerült empirikusan bizonyítani, mivel nehezen mérhető fogalmakkal operál. Másrészt nem foglalkozik azzal, hogy maguk az idősek mit gondolnak az idősödés folyamatáról és a leválásról.

A *folyamatosság-elmélet* (*continuity theory*), valamint a *társadalmi környezet-elmélet* (*socio-environmental theory*) az 1980-as évektől került be az idősekkel foglalkozó közgondolkodásba. A folyamatosság-elmélet szerint az idősek különböző erőfeszítéseket tesznek azért, hogy a középkorú éveikben felgyülemlett tapasztalataikat, képességeiket, kapcsolataikat és anyagi javaikat megőrizték. Atchley (1989) a folyamatosságnak két fajtáját különíti el: a belső és külső folyamatosságot. A belső folyamatosság a gondolatokra, személyiségjegyekre, preferenciákra, pszichikai struktúrákra és attitűdökre, a külső folyamatosság pedig a szerepekre, a külső környezetre és az aktivitásra vonatkozik.

A *társadalmi környezet-elmélet* arra keresi a magyarázatot, hogy a közvetlen társas és fizikai környezet hogyan hat az idősek társas aktivitási mintáira. Az elmélet legfőbb képviselője Jaber Gubrium (1972), aki megállapítja, hogy az idősek szociális aktivitását két tényező befolyásolja jelentősen: egyrészt a saját erőforrásaik, másrészt a társas környezetük, ami aktivitási normákat közvetít feléjük. Ennek alapján levonja azt a következtetést, hogy azok az egyének, akik rendelkeznek a környezetük által értékelt erőforrásokkal (egészség, vagyon, társas támogatás), sokkal jobb kedvűek és elégedettebbek, mint azok, akiknél inkongruencia áll fenn a közvetlen környezetük elvárásai és a saját erőforrásaik között.

Az időseket középpontba állító *cserélmélet* szerint az időseknek kevesebb a hatalmuk, mint a fiataloknak. Ennek két oka van: egyrészt kevesebb erőforrást birtokolnak, másrészt – éppen emiatt – kevésbé lépnek kapcsolatba a fiatalokkal is, mivel ez egyre költségesebb számukra.

Idősödés és társadalom

Az elméletek másik nagy csoportja az *idősödés és a társadalom viszonyát* vizsgálja. Ide tartoznak a következők:

- az időseket szubkulturaként definiáló elmélet,
- a modernizációs elméletek,

- az életrkört társadalmi rétegeképző tényezőként definiáló elméletek, és
- az idősödés politikai gazdaságtana.

Az idősödés *szubkulturális elméletét* Rose (1962) alapján mutatjuk be röviden. A szubkulturák kialakulásának oka egyrészt az, hogy az emberek szeretnek a bizonyos jellemzők alapján hozzájuk hasonlókkal interakcióba lépni, másrészt minden társadalomban társadalmi távolságok alakulnak ki a csoportok között, ami azt eredményezi, hogy egyes interakciókból egyes csoportok kizáródnak. Az idősök szubkulturájának kialakulásához hozzájárulnak a generációs és biológiai változások, amelyek azt eredményezik, hogy az idősök kiszakadnak az általános kulturális fejlődésből, s ezért a többség régimódinak tartja őket, továbbá a velük kapcsolatos társadalmi sztereotípiák is. Az egyén saját erőforrásaitól (iskolai végzettségétől, társadalmi státuszától, egészségétől) függ, hogy idős korában mennyire veszíti el a többségi kultúrához való kötődését: minél alacsonyabb az iskolai végzettsége, minél hátrányosabb helyzetű, annál inkább az idős szubkultúra foglyává válik.

A *modernizációs elmélet* szerint az iparosodás az idősökre mint csoportra negatív hatást gyakorol: *az individualizáció és az egyéni választási lehetőségek bővülése* gyengíti az idősök társadalmi pozícióját.

Az *életkort rétegeképző változóként elemző elmélet* (*age stratification theory*) az egymást követő kohorszokat vizsgálja és feltételezi, hogy minden kohorsz esetén más és más az a történelmi szituáció, amely elsősorban meghatározza az egy kohorszba tartozók attitűdjét és viselkedését. Az *idősödés politikai gazdaságtana* (*political economy of age*) szerint a az idősökre irányuló társadalmi programok sokkal inkább a kapitalizmus érdekeit szolgálják, mint magukét az idősökét.

Az elméletek harmadik típusát az úgynevezett *feltörekvő elméletek* alkotják. Ilyen például a feminista gerontológia és a kritikai gerontológia. Az előbbi abból indul ki, hogy a nők és a férfiak más-más módon élik meg az idősödést, az *ezzel járó veszteségeket és nyereségeket*. A nők, bár tovább élnek, sokkal gyakrabban szembesülnek az időskori szegénységgel, mint a férfiak, az özvegyesség is elsősorban nekik okoz nehézséget. A nők számára az idősödés elsősorban biológiai változásként jelentkezik, míg a férfiak inkább csak akkor szembesülnek vele, amikor nyugdíjba mennek, tehát számukra inkább az aktivitás, a szociális kapcsolatok megváltozásában realizálódik ez a folyamat.

Új irányok: az aktív idősödés közpolitikai koncepciója

Az elkövetkező években az európai társadalmak egyre növekvő mértékben fognak szembesülni a demográfiai idősödésből fakadó hatásokkal és problémákkal. Az európaiak ma általában tovább élnek, kevesebb gyermeket vállalnak, és mindezzel párhuzamosan korábban mennek nyugdíjba, mint egy évtizeddel ezelőtt. A legtöbb szakértő egyetért abban, hogy ezek a trendek 2010-től, az ún. *baby-boom* nemzedék nyugdíjba vonulásától kezdve jelentős egyensúlyhiányhoz fognak vezetni a generációk között (ezt a jelenséget hívják *a korfa felbillenésének*). Az egyensúlyhiány mélyreható változásokat fog előidézni a munkaerőpiacon, a szociális ellátó és védelmi rendszerben, az egészségügyi rendszerben és a társadalmi integráció folyamataiban. Ennek eredményeként az európai szociális modell, amely a bismarcki társadalombiztosításon alapszik,

---

a továbbiakban nem lesz fenntartható, radikális reformokra és/vagy új megközelítésekre, paradigmaváltásra lesz szükség az idősekről való gondolkodásban.

Az európai országok döntéshozói a legutóbbi évtizedig – bár tudatában voltak a problémáknak – megpróbálták a meglévő rendszereken belül kezelni a sokasodó gondokat. A Világbank volt az első olyan nemzetközi szervezet, amely már 1994-ben a radikális reformok szükségességét hangsúlyozta, ugyanakkor a nemzetállamok azonnal szembesültek a strukturális reformok megvalósíthatóságának intézményi és társadalmi korlátaival. Ilyen korlátok például a következők: politikailag kockázatos a kormányok számára népszerűtlen döntéseket hozni; a társadalombiztosítási rendszer az intergenerációs szolidaritáson alapszik, ami a választók számára fontos érték; a jóléti intézményrendszer út-függő modellje már a problémák észrevételét is megakadályozza (Ney, 2005); nem biztos, hogy a radikális reform a valódi megoldás a demográfiai időződésre. Eszerint az idősekről, az időződés folyamatáról való gondolkodást kell sokkal szélesebb alapokra helyezni. Ez konkrétan azt jelenti, hogy az időseket nem kezelhetők többé a társadalom elkülönülő, sajátos igényekkel rendelkező és segítségre szoruló csoportjaként, hanem az összes érintett közpolitikai ágazat – az egészségügy, az oktatás, a szociális ellátás, a társadalombiztosítás és a foglalkoztatáspolitikai – bekapcsolásával olyan stratégiát kell kidolgozni, amely egyszerre alkalmas az ellátórendszer fenntarthatóságának és az idősek társadalmi reintegrációjának biztosítására. Ez pedig nem más, mint az aktív idősor stratégiaja.

Mit jelent az aktív idősor koncepciója?

Az aktív idősor koncepciója – némileg meglepő módon – az Amerikai Egyesült Államokból származik, ahol nem jött létre a bismarcki társadalombiztosítási rendszer és az európai értelemben vett jóléti intézményrendszer.

Az OECD 1998-ban a következő definíciót alkalmazta az aktív idősorra: „az idős emberek képessége arra, hogy minél tovább aktívak maradjanak a társadalomban és a gazdaságban. Ez azt jelenti, hogy meg kell kapniuk a lehetőséget arra, hogy szabadon döntsenek arról, mivel töltik az idejüket: tanulással, munkával, pihenéssel vagy ápolás és gondozás igénybevételével” (OECD 1998: 84). A koncepció lényege, hogy nemcsak a gazdasági aktivitásra (produktivitásra) helyezi a hangsúlyt, hanem mindenféle aktivitást fontosnak tekint, akár megfizetik, akár nem, hiszen bármilyen céllal kifejtett aktivitás lehet hasznos a társadalom és az egyén számára egyaránt.

Az aktív idősor alapelveit számos fontos nemzetközi szervezet (ENSZ 2002; WHO 2002) meghatározta. Ezek a következőket foglalják magukba:

Jogok és kötelezettségek: az aktív időződés koncepciója egyrészt jogokat fogalmaz meg az időskorúak számára (függetlenség, társadalmi részvétel, méltóság, gondoskodás, önkitaljesítés), másrészt ez egyéni szinten kötelezettségeket is ró rájuk (az egyénnek is mindent meg kell tennie azért, hogy aktív maradjon).

Megelőzés és integráció: a szociális és egészségügyi rendszer fő funkcióját át kell állítani a megelőzésre, azaz a cél az egészség és az öngondoskodási képesség minél tartósabb megőrzése. Ennek érdekében szükség van a két terület integrálására.

Életút szerinti megközelítés: az idősek nem alkotnak homogén halmazt, az egyéni különbségek a korról párhuzamosan növekednek. Ez a megközelítés tagolja a teljes

életpályát és meghatározza az egyes szakaszok jellemzőit és szükségleteit. A korai élet-szakaszra például a növekedés és fejlődés, a középkorú időszakra a funkciók kiteljesítése, az időskorra pedig az önellátás fenntartására és a megrokkolás elkerülésére való törekvés jellemző.

Az intézményi korlátok lebontása: ide tartozik például a kötelező nyugdíjba vonulás idejének központi meghatározása vagy a korai nyugdíjba vonulás ösztönzése, ami az utóbbi időkhöz Európa számos országában létező gyakorlat volt.

Kulturális változás: az idősekről való gondolkodásnak meg kell változnia – itt főként a sztereotípiák felszámolására esik a hangsúly.

Intergenerációs (vagy multigenerációs) szolidaritás: a fiatalok és az idősek egymás iránti felelősségének fokozása.

Hogyan érinti az aktív időskor programja a közpolitika egyes ágazatait?

Miközben az aktív időskor koncepciója összekapcsolja a közpolitika különböző ágazatait, s egyben új célokat is meghatároz. A foglalkoztatáspolitikán belül célként jelenik meg az idősek foglalkoztatási lehetőségeinek – például a részdíj foglalkoztatásnak – a bővítése, az életkor alapján történő diszkrimináció felszámolása és az idősbarát munkahelyi környezetek kialakítása. Mindez összekapcsolódik azzal, hogy a cégek a humán erőforrások kezelésében az *életkor-menedzsmentre* koncentrálnak. Az oktatáspolitikában megjelenik az élethosszig tartó tanulás, a felnőttképzés és az új kompetenciák megszerzésének ösztönzése. Az egészségügyi és a szociális ellátó rendszerben a megelőzésre kerül a hangsúly, annak érdekében, hogy az idősek minél tovább önellátóak, fizikailag és mentálisan is aktívak maradhassanak. Az utolsó életszakaszban a nem feltétlenül intézményi ellátás keretében megvalósuló tartós ápolás vagy gondoskodás megszervezésére van szükség.

Az idős társadalom jellemzése a gazdasági-társadalmi mutatók tükrében

Demográfiai és társadalmi trendek

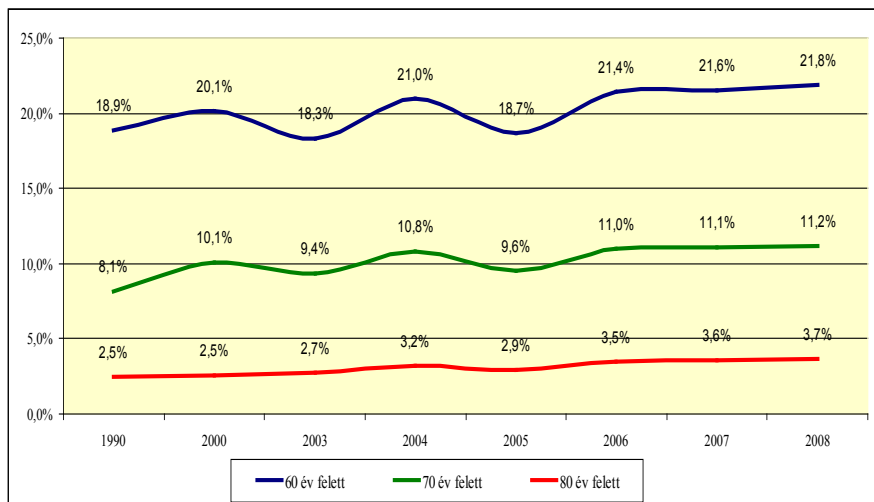
A legtöbb demográfiai tanulmány rögtön az első bekezdésekben felhívja a figyelmet arra, hogy az európai társadalmaknak az elkövetkező évtizedekben szembe kell nézniük a népességcsökkenés és az öregedés okozta társadalmi-gazdasági kihívásokkal. A népességben belül az aktív korosztályok aránya egyre alacsonyabb lesz a gazdaságilag inaktívokhoz (főként az idősekhez) viszonyítva. A termékenység csökkenő tendenciája mellett növekszik a várható élettartam, ez pedig az európai társadalmak előregedéséhez vezet.

Magyarország helyzete annyiban speciális, hogy itt az alacsony termékenység kedvezőtlen mortalitási viszonyokkal is párosul, alacsony bevándorlási szint mellett, s ezek következménye a *népesség csökkenése*. Magyarország népessége 2001-ben 10 millió 200 ezer fő volt, s a várható lélekszám 2021-re csupán 9 millió 850 ezer fő, vagyis 3,5 sz-

zalékos csökkenésre kell számítani. Ugyanakkor 2000 és 2020 között az idősek aránya 15,1 százalékról 20,4 százalékra változik. Az évszázad közepére közel 40 országban, köztük Magyarországon is csökkenni fog a népesség, s ennek a mértéke az előrejelzések szerint körülbelül 25 százalékos lesz.

Hazánkban a 14 évesek és annál fiatalabbak száma 1980 óta több mint egyharmadával, közel 850 ezer fővel csökkent. A gyerekek aránya akkor meghaladta a 20 százalékot, 2009 elején azonban már 15 százalék alatt volt, és további csökkenés várható.

A KSH adatai szerint 2008-ban az 50 év feletti korosztály a népesség közel 37 százalékát tette ki. Az 50-64 évesek aránya 20,4 százalék, a 65-79 éveseké 12,5 százalék, a 80 évnél idősebbeké pedig 3,7 százalék.

1. ábra
A 60 év felettek arányának alakulása 1990 és 2008 között. Forrás: KSH, 2008

Mindennek hatása van a társadalomra (változnak az együttélési formák, a családok összetétele és az életmód is), a gazdaságra, a politikára és a jóléti rendszerekre (a nyugdíjrendszerre, az egészségügyi és a szociális ellátásra, a társadalombiztosításra stb.), ami szükségessé teszi egységes európai és nemzeti szintű stratégiák kidolgozását. Az Uniónak az idősekkel kapcsolatos közpolitikai kezdeményezéseit az Európai Bizottság koordinálja, és a legtöbb tagállam között Magyarország is rendelkezik már ilyen stratégiával.¹

Az Unió irányelvei általában négy célt emelnek ki az idősödéssel kapcsolatban: a korai nyugdíjazás trendjének megfordítását, ezzel párhuzamosan az időskori munkavállalás ösztönzését, továbbá a társadalombiztosítási rendszerek fenntarthatóságának elérését, valamint – az utóbbi években – az aktív és tartalmas idősor megélését biztosítani képes befogadó információs társadalom megteremtésére irányuló kezdeményezéseket.

¹ Előterjesztés a Kormány részére az Idősügyi Nemzeti Stratégiáról, 2009. május

A demográfiai szerkezet átalakulásának egyik igen fontos eleme, hogy a háztartások száma gyors ütemben nő, aminek az a legfőbb oka, hogy *egyre több lesz az egyszemélyes háztartás*. Az EU régi tagállamaiban a háztartások átlagos lélekszáma 1960-ban 3,2 fő volt, ez 2001-ig 2,4 főre apadt. Az egygenerációs háztartások aránya 2004-ben az EU tagállamaiban 40% és 70% között mozgott, míg az új tagállamokban 50% alatt maradt.

A körülbelül 3,8 millió magyarországi háztartás 40%-ában élnek idős emberek (is), és több mint egymillió háztartásban csak időskorú személyek laknak. Az utóbbiakon belül közel 150 ezer olyan egyszemélyes háztartás van, ahol 80 év feletti ember él egyedül, és ezeknek a többsége már a mindennapi életvitelét akadályozó problémákkal küszködik (mozgásában akadályozott, érzékszervi károsodásai vannak stb.).

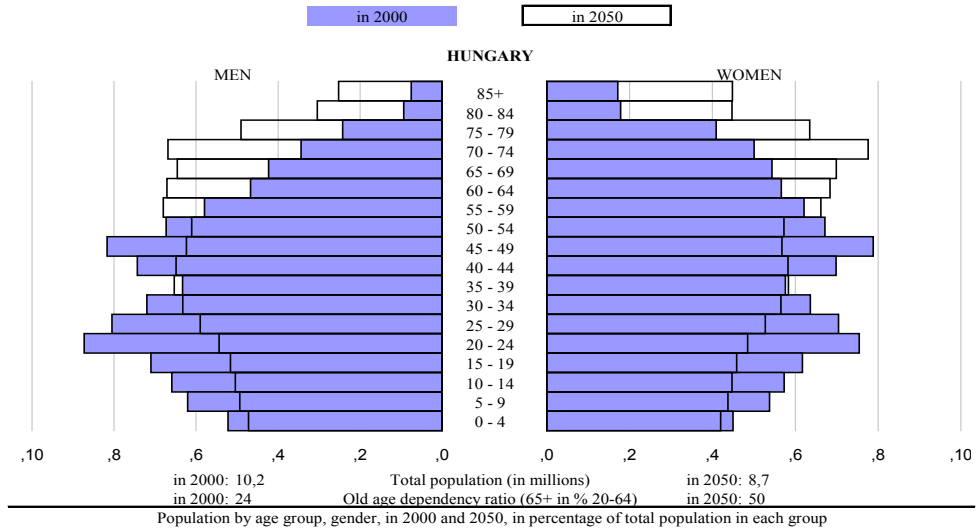
Az öregedés miatt az egyre növekvő számú egyszemélyes háztartások jövedelmi helyzete sokkal rosszabb az átlagosnál: a legjobb helyzetben a 2-4 fős, tehát legfeljebb kétgenerációs háztartások vannak.

A nemek szerint is jelentősek a különbségek az idősök között. Európában a férfiak - attól eltekintve, hogy általában rövidebb ideig élnek – mindenhol jobb helyzetben vannak, mint a nők. Az egyedül élő idősök között a férfiaknak magasabb a jövedelmük, a legrosszabb jövedelmi helyzetben az egyszemélyes háztartásokban élő 65 év feletti nők vannak. Magyarországon a 2001-es népszámlálás adatai szerint a 60 éven felüliek korcsoportjában jelentős nőbőbblet mutatkozik: 1000 férfira 1587 nő jut (Kapitány 2004).

Az EU tagországaiban a születéskor várható élettartam 1980 és 2004 között a férfiaknál 69,8-ról 75,3 évre, míg a nőknél 76,8-ról 81,5 évre nőtt. Ez a tendencia 2050-ig tovább fog folytatódni: akkor a férfiak esetében 81,8 éves, a nőknél pedig 86,9 éves várható élettartamra lehet majd számítani. Ezzel szemben Magyarországon 1960 óta jelentősen nőtt a 45-65 éves férfiak mortalitása. Ma a férfiak 49%-a 30 és 65 éves kora között hal meg, s így a születéskor várható élettartam Magyarországon az Unió többi országához viszonyítva igen alacsony: a 2004. évi számítások szerint a férfiaknál 68,5 év, a nőknél pedig 76,8 év. 2050-re az akkor születendő fiúk előreláthatólag átlagosan 78,1 évig, míg a lányok 83,4 évig fognak élni.

Fontos mutató a *várhatólag egészségben töltött évek száma*, hiszen ettől függ, képesek lesznek-e az idősök aktívak maradni a munkaerőpiacon. Az Európai Statisztikai Hivatal (Eurostat) adatai szerint az EU régi tagállamaiban a férfiak 65, míg a nők 66 egészséges évre számíthatnak. Magyarországon a megfelelő adatok: a férfiaknál 54 év, a nőknél 58 év. Az egészségben eltölthető évek száma szignifikáns összefüggést mutat az iskolai végzettséggel, valamint a lakóhely településtípusával (Faragó 2008).

A népesség öregedési trendjét legszemléletesebben a *korfák* mutatják. Az EU tagállamaiban általános jelenség, hogy a korfa alja elkeskenyedik: ez a termékenység csökkenésének a hatása. Ezzel párhuzamosan a korfa teteje egyre jobban kiszélesedik, hiszen nő a születéskor várható élettartam. A demográfiai előrejelzések alapján az EU korfája 2050-re egy csúcsára állított piramisra fog emlékeztetni, azaz kevés lesz a fiatal, és sok az idős. Magyarország 2000. évi és 2050-re várható korfájának elkeskenyedését mutatja az OECD-től kölcsönzött alábbi ábra.

2. ábra

Korfa, Magyarország. Forrás: OECD, Demographic and Labour Force database, 2007. www.oecd.org

Meg kell jegyeznünk továbbá azt is, hogy a régi és az új tagállamok között különbség mutatkozik a medián életkor alapján: az újakban a medián életkor alacsonyabb (37,4 év), mint a régiekben (40,3 év). Európa legöregebb országai a medián életkor alapján Olaszország és Németország, míg a legfiatalabbak Írország, Ciprus, Szlovákia és Lengyelország. Az öregedés trendje növekvő: 2050-re az EU országaiban a medián életkor a 2004-es 39 évről 49 évre nő. Területi különbségek azonban az egyes országokon belül is megfigyelhetők. Magyarország esetében pl. a településtípus tekintetében azt mondhatjuk, hogy minél kisebb lélekszámú a település, annál „öregebbnek” számít, ugyanakkor jelentős regionális különbségek is vannak. Magyarország „legöregebb” városa Budapest, ezen belül is az V. kerület, de a Dél-Alföldi Régióban is 20% felett van az idősek aránya.

Az idősek népesség *eltartottsági rátája*, ami azt fejezi ki, hogy az inaktív 65 év felettiek a munkaképes korúak hány százalékát teszik ki, szintén növekszik: ez a ráta 2050-re várhatóan a 2004-es szint (24,5%) duplájára nő (51,4%), azaz 2050-ben két aktív munkavállalóra jut majd egy inaktív időse személy. Magyarországon az eltartottsági ráta az 1990-es évek óta nő: ennek értéke 2004-ben 22,6% volt, 2050-re pedig várható 48,8% lesz.

A *munkaképes korú népesség lélekszáma* az előrejelzések szerint 2010-ig nő, utána viszont csökkenni fog, az EU országaiban 2004 és 2050 között átlagosan 16%-kal. Az új tagállamokban a 16%-os átlagnál nagyobb (27%) lesz a csökkenés. Magyarországon az aktív korúak száma 2050-re 25%-kal lesz alacsonyabb.

A 65 év felettiek számában drasztikus emelkedés várható 2050-ig: az EU új tagállamaiban ez a korosztály 88%-kal, a régi tagállamokban 75%-kal lesz népesebb, mint 2004-ben. A legnagyobb növekedés a 80 év fölöttiek esetében várható: az ő arányuk az EU tagállamainak átlagában 174%-kal lesz nagyobb a jelenleginél.

Pillanatnyilag *minden ötödik magyar állampolgár betöltötte a 60. életévét*, mégsem tartozunk Európában a legöregebb kormegoszlású országok közé. A közeljövő várható

trendjeit az alábbi táblázat mutatja be. Eszerint a 60 éven felüliek arányának növekedése 2008 és 2030 között felgyorsul, és 2050-ben az össznépességhez viszonyítva eléri a 35%-ot, miközben a 65 éven felüliek aránya a 2001. évihez viszonyítva majdnem a duplájára nő. Míg a 60-69 éves korcsoport aránya csökkenő tendenciát mutat 2050-ig és a 70-79 éveseknél kismértékű növekedés várható, a 80 éven felüliek arányának növekedése valóban drasztikus lesz.

1. tábla

Kiemelt korcsoportok százalékos arányának növekedése az össznépességben belül, Magyarország

<i>Életkorléc</i>	<i>1960</i>	<i>2001</i>	<i>2050</i>
60-64	36,1	25,7	18,1
65-69	25,4	23,6	18,3
70-74	19,2	21,0	20,3
75-79	12,3	16,3	15,9
80-84	5,7	7,4	11,7
85-	2,2	6,0	15,4
Összesen (fő)	1.372.661=100%	2.081.550=100%	3.319.324=100%

Forrás: Váti, TEIR, SZÁIR

Az életkor növekedésével járó demográfiai trendek következtében *az öregkorról való statisztikai gondolkodás is átalakul*. A WHO például a 60-75 év közötti időszakot még csak az „idősödés korának” tekinti, terminológiája szerint az „időskor” a 75-90 év közé esik, és a 90. életév betöltésétől kezdődik az „aggkor”. A kanadai statisztikai hivatal „fiatal időseknek” nevezi a 66-75 éveseket, az „idősek” életkora itt 76-85 év, és a 86 év felettiek számítanak „nagyon időseknek”. Ugyanakkor hazánkban a munkaerőpiacon sajnos már időseknek tekintik a 45 év felettiket is, míg a nyugdíj szempontjából a 60 év körüliek kerülnek az „idősek” kategóriájába. Ezzel szemben a nyugat-európai országokban körülbelül a 65-67 éves kortól számít valaki idősnek.

Foglalkoztatás, nyugdíjak, tanulási hajlandóság: Magyarország időzített bombái

A rendszerváltás után lejátszódott viszonylag gyors gazdaság-szerkezeti és piaci változások alapjaiban alakították át a hazai munkaerőpiacot. Néhány év alatt bebizonyosodott, hogy a szocializmus idején megszerzett tudás szinte teljes mértékben elértéktelenedett, használhatatlanná vált, s ennek következtében egész generációk süllyedtek le a társadalmi hierarchiában (Köllő 2002). Az idősebb generációk munkaerejének piaci értéke drasztikusan csökkent, mivel az iskolában szerzett tudás jelentős mértékben elavult, s a munka során szerzett gyakorlat és tapasztalat szintén devalválódott. Ezeket a hátrányokat a mai napig nem sikerült ellensúlyozni a szükséges új tudás-elemek, elsősorban a nyelvtudás és a digitális írástudás megszerzésével, a földrajzi mobilitás elfogadásával és hatékony felnőttképzési rendszer kiépítésével (Molnár-Suhajda-Z. Karvalics 2009).

A rendszerváltás utáni években Magyarországon körülbelül 1,2-1,5 millió munkahely szűnt meg, viszont az elmúlt 20 évben mindössze körülbelül 80 ezer újat tudtunk létrehozni. Ez a rossz arány sajnos visszatükröződik a *foglalkoztatási mutatókban*: az inak-

tívak számát az elmúlt 15 évben egyáltalán nem sikerült érdemben csökkenteni. Az Európai Unió átlagában a munkavállaló korúak – a 14-65 életév közöttiek – 71 százalékka van állásban, ezzel szemben ez az arány Magyarországon mindössze 54 százalék. Abszolút számokra lefordítva ez a különbség körülbelül egymillió munkahelyet jelent.

A KSH adatai szerint a '90-es évek eleje óta mindössze 3,9 millió magyar dolgozik. A munkaerőpiacról kiszorulók többsége számára sajnos szinte kizárólag a *korai nyugdíjaztatás* jelentette a megoldást. Nem véletlen tehát, hogy Magyarország elképesztően rossz adatokat produkál a korai nyugdíjba vonulás terén is: *házánkban az átlagos nyugdíjazási korhatár 58 év, ezzel szemben Írországbán, Svédországbán, Finnországbán és Norvégiában 63-65 év.*

2009 elején a KSH adatai szerint a magyarországi népesség közel egyharmada, 3,031 millió fő részesült nyugdíjban, járadékban vagy a nyugdíjszerű rendszeres ellátások valamelyikében. A nyugdíjas ellátásban részesülőknek kevesebb mint a felét teszik ki az ún. „korbetöltött öregségi nyugdíjasok”, akiknek a száma 1,4 millió fő. A nyugdíjas korhatár előtt nyugdíjba vonulók aránya sajnos közel az ötödével nőtt, így jelenlegi számuk 308 ezer fő, míg a rokkantsági nyugdíjasok száma 779 ezer fő.

A nyugdíjak és nyugdíjszerű ellátások aránya a GDP-hez viszonyítva folyamatos növekedést mutat: 2007-ben a GDP 10,9 százalékát, 2008-ban pedig már 11,6 százalékát fordítottuk erre, ráadásul a nyugdíjrendszer egyensúlyban tartásához jelenleg már a GDP 2 százalékát a központi költségvetésnek kell biztosítania, és ez az arány néhány év múlva el fogja érni a 3 százalékot.

A hazánkra is érvényes társadalmi előregedési spirál sajnos párosul egy kedvezőtlen munkaerőpiaci tendenciával is: nálunk az egyik legsúlyosabb problémát a munkavállaló korú inaktív magas aránya jelenti. A közel 4 millió inaktív állampolgár közül majdnem minden második kerkedvezményes vagy rokkantnyugdíjas, s ennek következtében az uniós átlaghoz viszonyítva nálunk különösen alacsony az idősek és a férfiak foglalkoztatottsága.

2. tábla
Az 55 és 64 év közöttiek foglalkoztatási rátája

	2004	2005	2006
EU27	40,7%	42,4%	43,5%
Magyarország	31,1%	33,0%	33,6%

(Forrás: Eurostat, 2008)

Az 55-64 évesek foglalkoztatottsága nemcsak az uniós, de a hazai átlagtól is jelentősen elmarad, bár az utóbbi években – elsősorban az emelkedő nyugdíjkorhatár miatt – az idősek foglalkoztatása növekedni kezdett. A Lisszaboni Stratégia értelmében 2010-re a korosztály 50%-os foglalkoztatási szintjét kell elérni, aminek már most számos ország megfelel, azonban a fenti táblázat alapján látszik, hogy Magyarország ettől még jelentős mértékben el van maradva. Az idősödő népesség aránya nagy különbséget mutat az egyes ágazatok között: a pénzügyi tevékenységgel, ingatlanüggyekkel és gazdasági szolgáltatásokkal foglalkozó közép- és nagyvállalatoknál az idősek aránya mindössze 32 százalék, szemben a mezőgazdaságban, az oktatásban, az egészségügyi

ellátásban és az egyéb szolgáltatások területén működő cégekkel, ahol 57 százalék (GKIeNET 2005).

A foglalkoztatottság növelését sajnos egyáltalán nem szolgálja a részmunkaidőben dolgozók meglehetősen alacsony aránya Magyarországon. Az összes foglalkoztatottnak itt mindössze 4 százaléka dolgozik ilyen formában, míg az EU-27 országában ezeknek az aránya átlagosan 18 százalék.

3. tábla

A részmunkaidőben dolgozók aránya a foglalkoztatottak körén belül

	2004	2005	2006
EU27	17,2%	17,8%	18,1%
Magyarország	4,7%	4,1%	4,0%

(Forrás: Eurostat, 2008)

A szükségszerű strukturális változások irányát Magyarországon eddig nem sikerült befolyásolni társadalom-, foglalkoztatás- vagy éppen oktatáspolitikai beavatkozási csomagokkal.

A KSH adatai szerint a dolgozó idősek létszáma 2006-ig ugyan emelkedett, de 2008-tól csökkenni kezdett. Az 55 és 64 év közötti magyaroknak ma is csak egyharmada dolgozik: ez 20 százalékkal kevesebb az OECD-országok átlagánál. 2020-ra előreláthatólag majdnem 600 ezer fővel csökken Magyarországon a munkaképes korú (15–64 év közötti) népesség, ami azt jelenti, hogy három százalékkal kevesebb lesz a potenciálisan rendelkezésre álló munkaerő.

Visszatérve a korai nyugdíjazás problémájára: 2005 januárjában az öregségi nyugdíjban részesülők *átlagos szolgálati ideje körülbelül 32 év volt*, a csoport fele 35 évnyi vagy annál rövidebb szolgálati idővel ment nyugdíjba. Ez annyit jelent, hogy hazánkban sajnos kirívóan alacsony a munkában eltöltött átlagos idő. Míg az OECD országok túlnyomó többségében mind a férfiak, mind a nők több mint 40 évet töltenek átlagosan munkában, addig Magyarországon a legalacsonyabb az átlagosan munkában töltött évek száma: a férfiaknál 35,4 év, a nőknél pedig 32,8 év. 2003-ban például mindössze 242 fő, az akkor nyugdíjazottak kevesebb, mint fél százaléka vonult nyugdíjba 64 évesen vagy ennél idősebb korában.

Összefoglalóan azt mondhatjuk, hogy Magyarországon *egyszerűen túl keveset dolgoznak*, viszont ehhez képest fenntarthatatlanul magas a kiígért nyugdíj nagysága (CEMI 2006). Jelenleg az 50-54 év közöttiek háromnegyed része, az 55-59 éveseknek pedig már csak a fele aktív. A 60-64 éves korosztályban már a 15 százalékot sem éri el az aktív aránya. A magyarok átlagosan 57-58 éves korukban mennek nyugdíjba, aminek következtében mára *majdnem minden harmadik magyar állampolgár nyugdíjas*, és a GDP közel 12 százalékát nyugellátásra fordítjuk.

Tanulási hajlandóság és képzési lehetőségek

Magyarországon igen erősen érződik az a tendencia, hogy minél idősebb egy dolgozó, annál kevésbé tartják fontosnak a továbbképzését. A legalább 50 főt foglalkoztató hazai cégek egyértelműen a 45 évnél fiatalabb munkavállalók képzését preferálják, így

az idősek esélyegyenlőségének megsértése a szakmai ismeretek fejlesztése terén erősen tetten érhető, s emiatt halmozottan romlanak a munkaerő-piaci esélyeik. Ezzel párhuzamosan az 50 évesnél idősebb korosztály többsége (63%-a) sajnos már nem is tervez hosszútávra, az idősebbek szakmai terveiben nem szerepel például a tanulás, továbbképzés. Ez különösen azért aggasztó, mert a munkaerőpiac szempontjából ez a csoport a leginkább veszélyeztetett: az idősek körében elképesztően alacsony a foglalkoztatási arány, holott ez az egyik legnépesebb korcsoport (GKIeNET 2005).

A *tanulási kedv* természetesen nagyon sok változóval van összefüggésben, de az egyik leginkább meghatározó az életkor. 2003-ban például a 25–34 évesek 8%-a vett részt valamilyen iskolarendszerű képzésben, ugyanakkor a 45 évesnél idősebbeknél ez az arány még a 0,5%-ot is alig érte el (KSH 2003):

4. tábla

A képzésben résztvevők százalékos aránya a 15–74 évesek között korcsoportok szerint, 2003

Korcsoport	Iskolarendszerű képzés	Iskolarendszeren kívüli képzés	Informális tanulás	Összesen
15-24	64,0	6,5	13,0	69,2
25-34	8,0	7,2	8,0	19,5
35-44	2,3	6,3	6,7	13,0
45-54	0,5	3,7	5,4	8,4
55-64	0,1	1,4	3,9	4,5
65-74	0,0	0,2	2,1	2,2
Átlag	13,1	4,5	6,8	20,5

Forrás: Munkaerő-felmérés ad hoc modulja az élethosszig tartó tanulásról, 2003, KSH

Sajnos maguk a cégek sem járnak élen a továbbképzési lehetőségek biztosításában. A magyar cégeknek csak egyharmada nyújt képzést a dolgozóinak, ami jóval elmarad az EU-25 országainak 57 százalékos átlagától. Az alacsony szintű képzési hajlandóság okainak feltárására egyelőre még nem indultak hazai kutatások.

A gazdasági aktivitás és az iskolai végzettség szintén jelentős mértékben befolyásolja a továbbképzési lehetőségek kínálatát. Míg a foglalkoztatottak körében a képzésben részt vevők aránya 16%, addig ez az arány a nyugdíjasok és egyéb inaktívok körében jóval alacsonyabb, mindössze 2,2%-os. Magyarországon nyolcszor nagyobb arányban vesznek részt valamilyen képzésben a diplomások, mint az alacsony végzettségűek. Ez arra utal, hogy az európai országok között nálunk van a legnagyobb különbség az iskolázottak és a kevésbé iskolázottak továbbtanulási lehetőségei között (OECD 2008).

Mindebből az látszik, hogy a felnőttképzést ösztönző intézkedések gyakorlatilag nem jutnak el az idősebb rétegekhez. Összességében sajnos az a szomorú helyzet állapítható meg, hogy az idősödő társadalomban az átképzések és továbbképzések az időseket legfeljebb a jelenlegi munkaerő-piaci helyzetük megtartásához segítik hozzá, kevésbé javítják jövedelmi helyzetüket, s nemigen járulnak hozzá önbizalmuk és további elhelyezkedési esélyeik növeléséhez. Az alacsony szintű tanulási hajlandóság mellett a részmunkaidős foglalkoztatás szinte teljes hiánya miatt elsősorban az alacsony

iskolai végzettségűek számára jelent még ma is menekülő útvonalat a korai nyugdíjba vonulás (Munkaerőpiaci tükör, 2008).

Kulcskompetenciák

Az „Oktatás és képzés 2010” című munkaprogram egyik munkacsoportja 2005-ben Magyarországon az alábbi 8 ún. *kulcskompetenciát* képzését, erősítését határozta meg, amelyeknek a fejlesztését elsősorban ösztönözni kell:

- anyanyelvi kommunikáció,
- idegen nyelvi kommunikáció,
- matematikai műveltség,
- természettudományi és technológiai jellegű alapkompentenciák,
- az információs és kommunikációs technológiák alkalmazásához kapcsolódó készségek,
- a tanulni tudáshoz szükséges kommunikációs és állampolgári kompetenciák,
- a vállalkozói szellem kifejlődéséhez szükséges készségek, s végül
- a kulturális tudatosság kialakításához kapcsolható készségek és képességek.

A kulcskompetenciák kiemelt szerepének ismertetésében elsősorban a Brassói Sándorral (OKM) folytatott beszélgetésre támaszkodunk.² A kulcskompetenciák fejlesztése három kiemelt szempont miatt elengedhetetlen.

A **kulturális tőke** erősítése azt jelenti, hogy a kulcskompetenciáknak képessé kell tenniük az egyéneket az élethosszig tartó tanulásra és arra, hogy a saját érdeklődésüknek megfelelő egyéni céljaik elérésére törekedjenek.

A **társadalmi tőke** erősítése úgy valósulhat meg a kulcskompetenciák révén, hogy ezek birtokában minden egyén aktív állampolgárként vehet részt a társadalom, a közösségek életében.

A **humán tőke** (a foglalkoztathatóság) erősítése révén a kulcskompetenciák birtokában az egyének képessé válnak a számukra megfelelő munka megtalálására.

Ez a szempontrendszer több dimenzióban is fontos, hiszen a kulcskompetenciák egyrészt elsősorban a munkaerő-piaci elvárások kapcsán merülnek fel, másrészt azonban segítséget nyújtanak a sikeres önmegvalósítást támogató készségek, képességek, attitűdök és adottságok fejlesztése terén is. A kezdeményező-készség, a sikerorientáltság fejlesztése például szorosan összefügg az olyan stratégiai célokkal, mint a vállalkozókészség előmozdítása. Mivel az egyik alapvető cél az, hogy az idősek is meg tudjanak felelni a munkaerő-piaci elvárásoknak, ezeknek a kompetenciáknak az elsajátítása az ő számukra is fontossá válik.

Az általános közvélekedéssel szemben a nemzetközi összehasonlító adatokból úgy tűnik, hogy hazánkban *nincs diplomás túlképzés*, a diplomások aránya egyáltalán nem magas. A felsőoktatási expanzióban is rejlenek még lehetőségek, hiszen az OECD-országok 32%-os átlagához képest Magyarországon a felsőfokú végzettséggel rendelkezők aránya az összes népességhez viszonyítva még mindig alig éri el a 20%-ot.

² Oktatás és képzés 2010. Innen: <http://www.oki.hu/oldal.php?tipus=cikk&kod=2005-05-vt-kosa-oktatas>

Ezzel párhuzamosan viszont az *alacsony iskolai végzettségűek* aránya hazánkban magasabb, mint nyugat-európai országokban. A munkaerőpiacról is elsősorban a képzetlen, alacsony iskolai végzettségűek szorultak ki, így elsősorban ez a réteg jelent meg az előnyugdíjazások révén a nyugellátási rendszerben.

A kulcskompetenciák között mindenképpen meg kell említeni a technológiához való viszonyt is. A hazai felnőtt lakosság 18 százaléka használja munkavégzése során a *számítógépet*, és 12 százaléka az *internetet*. Ez azt jelenti, hogy a jövedelemszerző tevékenységet folytató, gazdaságilag ténylegesen aktív személyek, a dolgozók 36 százalékának munkavégzéséhez valamilyen szinten szükséges a számítógép, és 23 százalékuknak szüksége van az internetre is. Figyelemre méltó, hogy a számítógép- és internet-használat mint elvárás a munkaerőpiacon nem érinti kisebb arányban az idősebb munkavállalókat, mint a náluk fiatalabbakat.

Az OECD IALS vizsgálatának adatai (1999) szerint a hazai felnőtt (16-65 éves) népesség *olvasás-értése* a vizsgált 20 ország között az utolsók között helyezkedik el (innen: Jelentés a magyar közoktatásról, 2000). Különösen meglepő, hogy ezen belül a felsőfokú végzettségűek eredményei az utolsók lettek a vizsgált országok között. A magyar felsőfokú végzettségűek eredményei közel azonosak a középfoknál alacsonyabb végzettséggel rendelkező svédek eredményeivel. A vizsgálat hazánkra vonatkozó további érdekessége, hogy a magyarok elégedettek az olvasástudásukkal. A legrosszabbul teljesítők közel háromnegyede ítélte jónak olvasási képességeit. Sajnos az eredmény magyarázata egyszerűen az, hogy a szövegértésben rosszul teljesítő magyar munkavállalók döntő többségének (95%) egyszerűen *nincs szüksége olvasástudásra a munkája során*.

Láttuk, hogy arányait tekintve hazánkban magas az alacsony iskolai végzettségűek száma, akik általában kisebb eséllyel kerülnek be az írást-olvasást igénylő munkahelyekre. A munkahelyi elvárások azonban drasztikusan megváltoztak az utóbbi 10 évben: az új munkahelyek jelentős részének betöltéséhez jó írni-olvasni tudásra és az erre épülő készségekre és jártasságokra van szükség.

Összefoglalva: a nemzetközi összehasonlító vizsgálatok szerint Magyarországon az alapkészségnek tekintett szövegértési és számolási készségek szintje igen alacsony, s ez különösen igaz a legkevésbé képzettek és – viszonylagos értelemben – a felsőfokú végzettségűek körére.

Egészségi állapot

A már bemutatott demográfiai és munkaerőpiaci tendenciák miatt egyértelműen a relatív egészséget, a jól-létet és a függetlenséget minél hosszabb ideig biztosítani képes, új szemléletű idősödési modellekben kell gondolkodnunk. Fontos szem előtt tartani, hogy az idősödésre és az időskorra nem lehet egységes, egysíkú életszakaszként tekinteni, valamint azt is, hogy nem a „naptári évek” szerint idősödünk, hiszen az idősödés folyamata szoros összefüggésben áll az egyén egész életútjával (Iván 2002).

A „normál idősödési folyamatoknak” persze megvannak a maguk tényei. A testi működések funkcióvesztésének folyamatát a 30 éves és a 90 éves életkor között a következő lista foglalja össze (idézi Iván 2002):

- az izmok tömege és ereje 30%-kal csökken,
- az idegrostok ingerületvezetése 15-25%-kal lassul,

- az agy tömege mintegy 30 dekagrammal kevesebb lesz,
- a nyelven az ízlelőbimbók száma a fiatalkori 240-250 egységre csökken,
- a testen átáramló vér mennyisége felére csökken,
- a tüdő vitál-kapacitása 75 éves korra már felére csökken,
- a vese kiválasztó működése több mint felével csökken,
- a látás és a hallás 70-80%-ban érintett.

Az Európai Unió tagállamai közül Magyarországon és Észtországra számíthatnak legkevésbé arra az emberek, hogy ötvenéves koruk után még hosszú ideig éljenek majd egészségesen. Míg például egy dán férfi az ötvenedik életéve betöltésekor átlagosan további 28,3 év megélésére számíthat, s ebből várhatóan közel 24-et egészségesen tölthet el, addig egy ugyanilyen idős magyar társa az átlagosan hátralévő 23 évéből csak 10,8-at él meg tartós betegség nélkül, vagyis nagy eséllyel már a most érvényes nyugdíjkorhatár, a 62. év elérése előtt állandó betegséggel fog küzdeni.

A társadalom elöregedése következtében várható gazdasági és szociálpolitikai nehézségek szempontjából Japán és az európai országok a legveszélyeztetettebbek, ugyanis amíg 2000-ben ezekben az országokban még minden nyugdíjasra hat aktív munkaező-piaci szereplő jutott, addig 2050-ben már csak három fog jutni.

Mindebből az következik, hogy az egészségügyi ellátórendszer várhatóan nem lesz képes megfelelően működni a kisszámú aktív dolgozó adójából, nem lesz képes ellátni az egészségügyi problémákkal küzdő idősök tömegeit.

A társas környezet

Az idős kori elszigetelődés tipikus helyzetei

Az információs társadalom fejlődésének egyik legnagyobb kihívása az idős kori és idősödő kori társadalmi elszigetelődés különböző típusainak hatékony kezelése. A tradicionális családi struktúrák szétesése, a munkaerőpiac változásai, amelyek részben mint munkaerőt, részben mint gondozásra szoruló réteget érzékenyen érintik az idősödő és az idős korosztályt, a magasabb életkorral járó különböző pszichikai és fizikai jellegű problémák, valamint a kistelepülések és a nagyobb városok egyelőre fokozódó „virtuális távol-sága” egyaránt az idősödő lakosság elszigetelődésének és leszakadásának veszélyét rejtik magukban. Ha a fenti tényezőkhöz hozzáteszük a populáció korstruktúrájában zajló változásokat és az idősödő lakosság intenzíven növekvő arányának szempontjait, láthatóvá válik, hogy a probléma kezelése átgondolt megközelítést és stratégiai cselekvést kíván.

Családi állapot és elszigetelődés

A 2005. évi mikrocenzus³ adatai szerint Magyarországon 2005-ben a népesség túlnyomó többsége, 97,9 százaléka, 9 millió 883 ezer személy magánháztartásban, további 208 ezer személy, a népesség 2,1 százaléka pedig közösségi elhelyezést nyújtó intézményekben, ún. in-

3 www.nepszamlalas.hu/mc2005/mc2005_hun/kotetek/02/mc_02.pdf

---

tézetekben (intézeti háztartásokban) élt. 1960-ban a háztartások 84 százaléka, 2005-ben pedig csupán 68 százaléka foglalt magába egy vagy több családot. A családháztartások arányának csökkenése mögött az egyszemélyes háztartások számának és részesedésének erőteljes növekedése áll: az elmúlt közel fél évszázad alatt az egyszemélyes háztartások aránya kétszeresére nőtt, az összes háztartáson belüli részesedésük 29,1 százalék (szemben az 1960. évi 14,5 %-kal), vagyis csaknem minden harmadik háztartás egyetlen személyből áll.

Az egyszemélyes háztartások számának növekedő tendenciája fokozottan érvényes az idős korosztály esetében. Mint láttuk, ma Magyarországon *több mint egymillió háztartásban kizárólag idős emberek élnek*, és ezek között 660 ezer fölött van azoknak a háztartásoknak a száma, ahol az idős személy egyedül él.

További kedvezőtlen tendenciát jeleznek a KSH (2005) adatai, melyek szerint több mint hétszázezer idős (60 éven felüli) és közel másfél millió idősödő (45 éven felüli) ember él kistélepüléseken, községekben. Közismert az is, hogy az urbanizáció, a fiatalok elvándorlása következtében a legkisebb településeken növekszik a lakosság átlagos életkora, vagyis az átlagot jóval meghaladja az idősödő és az idős emberek száma.

Egészségi állapot és elszigetelődés

A szociális attitűdök és viselkedésmódok változásai az intézményes otthoni ellátás iránti igény növekedését eredményezték. A tradicionális nagycsalád kis családi egységekre való felbomlása, valamint a környezet urbanizálódása is az otthoni ellátást biztosító családtagok számának csökkenéséhez vezetett. Ráadásul jelentősen megnövekedett a nők munkaerő-piaci részvétele, erősödtek a fizetett munkavégzést ösztönző tényezők, továbbá előtérbe kerültek a nők karrierszempontjai is. Mindez az egyre szigorúbb munkaerő-piaci feltételekkel párosulva a családi ellátás lehetőségeinek beszűkülését hozta magával. Azokban az országokban, ahol a foglalkoztatáspolitikai és a munkaerő-piaci kezdeményezések kifejezetten támogatják a nők munkavállalását, ez a hatás mind az informális (családi), mind a formális (intézményi) ellátásban fokozottan jelentkezik. Mivel az időseket gondozó populáció döntő része 45-60 év közötti, a tényezők együttesen az informális gondozók számának globális csökkenését eredményezik (Tarricone – Tsouro 2008). Számos nemzetközi felmérés és tanulmány utal az otthoni idősellátás és gondozás intézményes megszervezésének növekvő igényére. Ennek kiváltó okai Tarricone és Tsouro (2008) szerint a következők:

- az általános demográfiai változások, amelyek nem pusztán az átlagéletkor növekedését eredményezik, hanem az ellátást igénylők arányának folyamatos emelkedését is;
- a társadalmi változások, amelyekben releváns szerepet játszik a hagyományos családok fragmentálódása, a nők munkavállalása és a nemzetközi mobilitás erősödése;
- az idősek egészségi állapotában bekövetkező változások, az idősokkal és az életmóddal összefüggő problémák sokasodása;
- a tudomány és a technika fejlődése, elsősorban a gyógyítás és a kommunikáció terén elért új tudományos és technológiai eredmények;
- az attitűdök és az igények változásai, az egyre markánsabban megfogalmazódó személyes gondozási igények növekedése; valamint
- a politikai prioritások és lehetőségek változásai, köztük a közösségi alapú megoldások előtérbe kerülése, decentralizáció, és a központi költségvetési lehetőségek beszűkülése.

Látható, hogy a szerzők által említett tényezők nem átmenetiek és nem is esetlegések, hanem hosszú távú globális tendenciákat tükröznek, ezért kezelésük megfontolt megközelítést és átgondolt stratégiát kíván.

Az idősök IKT használatának jellemzői

Közismert, hogy Magyarországon az idősök IKT eszközhasználati aránya igen alacsony szinten áll. A WIP 2007-es adatai szerint⁴ az 50 év felettieknek mindössze 16%-a állította magáról, hogy szokott internetezni.

5. tábla.

Az idősök információs társadalma Magyarországon, 2007

		<i>Internetezik</i>	<i>Rendszeresen internetezik</i>
50+ lakos	%	16%	14%
	Számuk	638.000 fő	560.000 fő
64+ lakos	%	4,8%	3,7%
	Számuk	94.000 fő	72.000 fő

(Adatok forrása: World Internet Project, Magyarország 2007)

Az idősök 84 százaléka otthonról használja az internetet, míg 64 százalék a munkahelyén, valamilyen nyilvános hozzáférési ponton pedig csak 4 százalék. Többségük (57%) naponta többször is használja világhálót, további 24% pedig hetente többször, azaz a rendszeres internetezők dominálnak a használókön belül.

Az idősök egynegyede 2000 előtt kezdett el internetezni, további 20%-uk 2001 és 2003 között, a többiek ennél is később. Ha évek szerint nézzük, a 2002-es, 2004-es és 2005-ös évben léptek be viszonylagosan többen az internet-felhasználók körébe, de egyértelmű növekvő tendenciáról egyelőre még nem beszélhetünk.

A tipikus magyar idős internethasználó profilját a következőképpen rajzolhatjuk meg: minimum érettségizett, jelenleg dolgozik, szellemileg aktív, többszemélyes háztartásban él, magasabb jövedelmű. Meglepő, hogy a nem és település nagysága nem befolyásoló tényezők abban, hogy valaki használja az internet vagy sem.

A magasabb iskolai végzettség, a szellemi aktivitás ellenére az idősök többsége nem bánik magabiztosan a számítógéppel és az internettel. Az 50 évesnél idősebb internetezők több mint fele jellemezte nem rossz és gyenge jelzőkkel saját felhasználói ismereteit.

6. tábla

Idősök internet- és PC-használati készségei (2007)

	<i>Teljes minta</i>		<i>50+ minta</i>	
	<i>Internet</i>	<i>PC</i>	<i>Internet</i>	<i>PC</i>
Kiváló	12	11	6	8
Jó	47	46	37	41
Nem rossz	30	29	33	29
Gyenge	11	14	24	22
	100	100	100	100

Adatok forrása: World Internet Project, Magyarország, 50+ almintá (2007)

⁴ Lásd eBefogadás éves jelentés 2008. Innen: http://www.ittk.hu/web/docs/ebefogadas_eves_jelentes_2008.pdf

---

Az internetező idősebb generáció tagjai jellemzően egészségügyi, utazási és különböző termékekkel kapcsolatos információkat keresnek, online vásárolnak, játszanak, és arányaiban itt többen használnak e-közigazgatási szolgáltatásokat, mint mondjuk a fiatalok körében.

A médiafogyasztási és kommunikációs szokások vizsgálatánál pedig azt tapasztaltuk, hogy az internetet használó idősek (is) kevesebbet néznek televíziót. Hetente mintegy négy órával kevesebbet fordítanak erre a tevékenységre, mint az 50 évesnél idősebbek átlaga, viszont arányaiban a legnagyobb eltérés a telefonálási szokásokban jelentkezik: az internetezők csaknem kétszer több időt töltenek el hetente telefonbeszélgetéssel.

Visszatérő és fontos kérdés az idősekkel kapcsolatban, hogy mi magyarázza az internet használatát és nem-használatát. A WIP 2007-es adatbázisának – melyből egy leválogatás után 1451 fő 50 éves és afeletti válaszadó adatai szerepeltek – elemzése során meglepődve tapasztaltuk⁵, hogy a teljes népességhez hasonlóan, ennél a korosztálynál is a „nincs rá szüksége”⁶ és a „nem érdeklí” válaszkategóriák domináltak az anyagi korlátokhoz, akadályok említéséhez képest.

Online közszolgáltatások iránti igények

Általános kutatói tapasztalat⁷, hogy az információs társadalom határainak kiterjesztése igen eredményes lehet az e-közszolgáltatások fejlesztése révén. Magyarországon is megfigyelhető, hogy az e-közigazgatás lehetőségeit főleg azok használják, akik egyébként alulreprezentáltak az információs társadalomban: például a 65 év felettiak kétszer olyan eséllyel keresnek fel közigazgatási webkikötőt, mint a huszonévesek (eUSER 2006). Ezek a kutatások rámutattak arra is, hogy szoros összefüggés tapasztalható a gyakoribb internethasználat és az online ügyintézésrel kapcsolatos nagyobb elköteleződés között.

Az idősek esetében tehát főleg az e-közigazgatás és az e-egészségügy lehet az a terület, amin keresztül az érdektelen, elutasító, közömbös magatartásán változtatni lehet. Mindez azért is indokolt lenne, mert egyébként az érdeklődés mellett az idős népesség e-közigazgatási szolgáltatások használati mutató alacsonyak nemzetközi összehasonlításban. Igaz, hogy az Európai Unió átlagához képest nem annyira rosszak az arányok, a fejlett e-közigazgatással rendelkező szomszédos Ausztriához képest viszont igen.

További hazai kutatási eredmények (INFORUM 2009) is azt támasztják alá, hogy az e-közigazgatással kapcsolatos különböző lehetőségeinek igénybevételi aránya nagyon alacsony az idősek körében. A **magyarország.hu portált** idősek háromnegyede egyáltalán nem ismeri, használni csak 13 százalékuk használja. Ennek megfelelően az 50 év felettieknek mindössze 11 százaléka rendelkezik **Ügyfélkapu azonosítóval**, viszont az internetet használó időseken belül ez az arány meghaladja a 30 százalékot.

⁵ Lásd ugyanott, 38. old.

⁶ Az internetet nem használók 36 százaléka válaszolta ezt, míg a „nem érdeklí” kategóriát 23 százalék jelölte meg, míg az „anyagi okokat” 6 százalék.

⁷ Lásd például az ITTK e-közigazgatási éves jelentését (innen: http://www.ittk.hu/web/docs/ITTK_EKOZIG_2007.pdf), vagy az eUSER projekt európai adatfelvételeinek eredményeit (innen: <http://www.euser-cu.org/Default.asp?MenuID=8>).

7. tábla

Az e-kormányzati szolgáltatások igénybevétele az idős (55-74 év közöttiek) körében, %

		HU	EU27	AT	CZ	PL	RO	SI	SK
információ szerzése közhivatal honlapjáról	2006	5	9	13	6	n.a.	n.a.	7	7
	2008	11	14	19	7	n.a.	2	8	9
hivatalos úrlapok letöltése	2006	3	4	6	n.a.	n.a.	n.a.	2	2
	2008	5	6	n.a.	2	n.a.	n.a.	1	4
kitöltött úrlapok visszaküldése	2006	5	9	12	3	n.a.	1	6	7
	2008	11	12	14	4	5	3	7	12
interakció közhiva- talokkal	2006	6	10	15	7	n.a.	n.a.	8	8
	2008	12	15	20	7	n.a.	2	9	10

(Forrás: Eurostat, 2009)

Az internetező idősök egyharmada használja az ügyleírásokat, egyötödük el is indítja az ügyeket online, míg a tanácsadókhoz, segítőkhez 18 százalékuk fordul. Az idősök körében az online ügyintézés legnagyobb akadályát a digitális írástudás hiánya (37%), a hozzáférési problémák (28%), valamint a személyes segítségnyújtás lehetőségeinek hiánya (25%) okozzák (INFORUM 2009).

Annak ellenére, hogy az idősök is tisztában vannak az interneten keresztüli szolgáltatások igénybevételének előnyeivel, a pozitív tapasztalatok mellett egyértelműen kitapintható egy **nagymértékű bizalmatlanság, bizonytalanság** a nem személyes ügyintézéssel kapcsolatban. Az idősök egyértelműen a **személyes (ügyfélszolgálaton történő) megoldásokat preferálják**, szemben a telefonos és az internetes lehetőségekkel, ami azért meglepő eredmény, mert közben ezekkel szemben is rengeteg kifogásuk, rossz tapasztalatuk van.

Hasonlóan nagyfokú bizonytalanság tapasztalható a világhálón elérhető **információk megbízhatóságával** kapcsolatban is. Az idősök kevésbé tudnak megbirkózni az interneten található rengeteg információval, azok szűrésével, ellenőrzésével. Ez a bizalmatlanság veti vissza az **egészségügyi szolgáltatások** online elterjedését, használatát is ebben a korcsoportban. Az e-egészségügy elterjedését gátolja az is, hogy az orvos-idős ember kapcsolata nem csak egy szakmai, hanem egy **emberi és gazdasági viszony** is, tehát a **társas érintkezés**, a szociális igények kielégítésének is egy meghatározó terepe. Mindezt egy online kapcsolaton keresztül kevésbé működné – véli az idősök jelentős része (INFORUM 2009).

Közösségi hozzáférési pontok

Magyarországon az IKT eszközökhöz (elsősorban az internethez) való közösségi hozzáférés lehetőségét országos szinten, hálózati jelleggel a teleházak és az „eMagyarország pontok” (közösségi internet-hozzáférési pontok, a továbbiakban: KIHOP) biztosítják.

A 2003-ban útjára bocsátott eMagyarország program rendkívül pozitívnak mondható célkitűzésekkel indult el: ezek közé tartozott a hátrányos helyzetű csoportok és az elmaradott kistérségek felzárkóztatása, az élethosszig tartó tanulás, az érdekvédelem és az általános ügyintézés megkönnyítése, illetve fejlesztése stb. Ezek a célkitűzések természetesen érintették (volna) a társadalom öregedő szegmenseit is, azonban mára

be kellett látnunk, hogy e kezdeti szándékok jelentős része – elsősorban a humán erőforrás fejlesztése és a leszakadó rétegek, illetve régiók felzárkóztatása – nagyon kis mértékben valósult meg.

A 2007-es adatok szerint (KPMG 2007) az eMagyarország pontok hálózatába összesen 3052 hozzáférési pontot kötöttek be, elsősorban közintézményekben, továbbá gazdálkodó szervezetek épületeiben. Az eMagyarország pontok területi megoszlását tekintve elmondható, hogy az megfelelő mértékben igazodik az ország településszerkezetéhez, vagyis az egyes régiók ellátottsága nagyjából kiegyensúlyozott. Az említett 3052 KIHOP azonban a magyarországi településeknek csak körülbelül az 50%-át fedi le, ráadásul a KIHOP-pal nem rendelkező települések csoportjába jellemzően a leghátrányosabb helyzetű kistérségi települései kerültek. Tovább árnyalja a képet az a tény, hogy 2007-ben a program első szakaszában kialakított hozzáférési pontoknak már csak a fele üzemelt, főleg a hátrányosabb helyzetű, vagyis többnyire előregedett lakosságú településeken.

Saját kutatásaink is kimutatták, hogy az öregedő rétegek a szükséges eszközök megléte esetén is idegenkednek az IKT eszközök használatától, ezért alapvető jelentőségű lenne a KIHOP-ok üzemeltetését biztosító szakemberek kiképzése és alkalmazása annak érdekében, hogy megteremtődjenek az idősödő rétegek bevonásának feltételei. A több-kevesebb sikerrel elindított „e-Tanácsadó” és „IT-mentor” képzési programok tematikái tartalmazznak bizonyos felnőttképzési és közösségépítési elemeket, azonban ezek egyelőre nem alkotnak stabil és komplex tudás- és készségrendszert, továbbá a képzett tanácsadók és mentorok alkalmazása sem megoldott.

8. tábla

A közösségi hozzáférési pontok látogatóinak százalékos megoszlása korcsoportok szerint

18 év alatti	44,4%
18-40 év közötti	40,3%
41-60 év közötti	12,3%
60 év feletti	3,0%

Forrás: KPMG 2007

A fenti adatokból kitűnik, hogy az általunk vizsgált korosztály tagjai rendkívül ritkán élnek a közösségi internethasználat lehetőségével, noha bizonyos tényezők (a felmérések szerint elsősorban a távol élő leszármazottakkal való kapcsolattartás emocionális mozgatóereje és a fiziológiai problémák, betegségek miatt nehézkes ügyintézés megkönnyítésének igénye) komoly motivációs erővel bírnak az öregedő korosztály számára.

Önkéntesség

Ma már bizonyított tény, hogy a civil szektor önkéntes szegmense által termelt társadalmi és gazdasági értékek nagyon komoly tényezőnek számítanak az európai társadalmak életében. A KSH adatai szerint⁸ Magyarországon az önkéntesen végzett munka 2007-ben több mint 44 milliárd forint bérmegetakarítást jelentett az ország számára, aminek kb. 75%-a az egyesületi formához köthető. Ha ehhez még hozzáteszük az önkéntes munka során

8 http://portal.ksh.hu/pls/ksh/docs/hun/xtabla/nonprofit/tablnpr07_20.html

létrehozott értékeket, nyilvánvalóvá válik a társadalom e szegmensének morális, társadalmi és gazdasági jelentősége, ugyanakkor az egyén szintjén látni kell, hogy az életminőséget, különösen a fiatal nyugdíjasok esetében, igen nagy mértékben javítja az önkéntes munka.

Az Önkéntes Központ Alapítvány a közelmúltban az alábbiakat tette közzé: „Kutatási adatok szerint a 14 éven felüli felnőtt lakosság majd’ 40%-a vesz részt – jellemzően csak alkalmanként – önkéntes tevékenységekben. [...] A kutatás végkövetkeztetése, hogy a fiatalok és az idősebb korosztály is alulreprezentált az önkéntesek között, a legtöbben ugyanis a 31-40 közötti korosztályból végeznek ilyen tevékenységet.”⁹ Az Alapítvány által kidolgozott „A magyarországi önkéntesség fejlesztési stratégiája” című dokumentum ezert stratégiai célként határozza meg a fiatalok és az idősebb generáció nagyobb arányú bekapcsolását az önkéntes munkába. Hasonló meglátásokat fogalmaz meg az Európai Parlament egyik munkadokumentuma is: „A generációk közötti önkéntes tevékenységek növelik a fiatalokban a közösségükhöz való tartozás érzését, továbbá tapasztalataik és szakértelmük átadásával az idősebbek számára is lehetővé teszi a közreműködést. A generációk közötti önkéntes tevékenységek révén megvalósuló szinergiák jelentős mértékben hozzájárulnak a társadalmi tőkéhez.”¹⁰

Az öregedő társadalom, az információs társadalom és az önkéntesség problémaköréi által közösen lefedett terület az önkéntes távmunka (*televolunteering* vagy *online volunteering*) izgalmas és Magyarországon gyakorlatilag még ismeretlen világa. Ez a nemzetközi gyakorlatban immár 30 éves múltra visszatekintő, jelentős szervezeti háttérrel rendelkező nonprofit munkaterület számos kiaknázatlan lehetőséget rejt a hazai 50+ korosztálynak az IKT segítségével történő mozgósítása, az idősebbek munkaerőpiaci helyzetének stabilizálása (naprakész IKT ismeretek, kapcsolati háló) és társas (személyes) kapcsolati hálójuk kiszélesítése szempontjából.

A nemzetközi tapasztalatok szerint a távmunkát végző önkéntesek szoros kohéziót felmutató virtuális közösségek tagjaivá válnak, ami – a praktikus és mérhető előnyökön (pl. a további munkavállalást elősegítő ismeretek és tapasztalatok szerzésén, fontos információkhoz való hozzáféréseken, bizonyos személyes készségek fejlődésén stb.) túl – jelentős pszichés és mentálhigiénés támogatást is jelenthet az idősödő önkéntesek számára (Cravens 2000).

Összefoglalás

E tanulmány kidolgozása során sokkoló és azonnali cselekvésre ösztönző adatok sorával találkoztunk. Magyarország népességének demográfiai trendje egyre romló gazdasági-szociális problémahelyzet elé állítja az országot, ugyanis a „Ratkó-unokák” száma nagyságrendekkel kevesebb, mint a most nyugdíjba vonuló szüleiké. Magyarországon az egyre nagyobb számú inaktívak mögött csak egy fogyatkozó lélekszámú járulékfizető generáció sorakozik fel, azaz a jelenlegi szociális/jóléti rendszer biztosan nem tartható fenn.

⁹ A magyarországi önkéntesség fejlesztésének stratégiája (Önkéntes Központ Alapítvány, é. n.), 2. old.

¹⁰ Az Európai Parlament Regionális Fejlesztési Bizottsága által 2007-ben kiadott Munkadokumentum a gazdasági és társadalmi kohézió előmozdítása érdekében vállalt önkéntesség szerepéről, 7. old.

Míg a fejlett országok többségében az emberek átlagosan 40 év szolgálati idő után, 65 éves koruk körül lesznek nyugdíjasok, addig Magyarországon 34 év munka után már 58 évesen nyugdíjba vonulnak. Más szóval: nálunk a nyugdíj-ellátásban részesülőeknek több mint a fele még nem töltötte be a nyugdíjkorhatárt. Ennek következtében az inaktív 65 év felettiek a munkaképes korúaknak immár a 23 százalékát teszik ki, és ez az eltartottsági ráta 2050-ig 49 százalékra fog felkúszni.

Az 55-64 év közöttieknek mindössze egyharmada dolgozik, a részmunkaidős foglalkoztatás, az idősek képzése, oktatása szinte nincs is jelen, így a munkaerőpiacról kiszoruló idősödők számára a megoldást szinte kizárólag a korai nyugdíjaztatás jelenti, amit sok esetben maga az állam is ösztönöz. Ennek a rossz stratégiának köszönhetően Magyarországon az átlagos nyugdíjazási korhatár jelenleg 58 év, míg az észak-európai országokban 63-65 év között van.

Az inaktivitás sajnos felerősíti a társadalmi kapcsolatok visszaszorulását, és csökkenti a különböző közösségek életében való aktív részvételt, a közszolgáltatások igénybevételét, valamint a képzési, tanulási hajlandóságot is.

A tanulmányunkban bemutatott adatok megerősítették azt a meggyőződésünket, hogy a kutatások során elsősorban az aktív időskor megteremtésének a feltételeit, a társas kapcsolatrendszer, a képzés és tanulás, a független, tartalmas élet és az életminőség javítására alkalmas IKT eszközrendszer legfőbb elemeit, illetve fejlesztési lehetőségeit kell mélyrehatóbban feltárnunk.

Irodalom

- Atchley, R. C. (1989): A continuity theory of normal aging. *The Gerontologist* 29, 183-190.
- Central European Management Intelligence (CEMI) (2006): Makroegyensúly és növekedés. www.cemi.hu
- Coates, H. (2001): Mobile Phone Users: A Small-Scale Observational Study. <http://www.aber.ac.uk/media/Students/hec9901.html>
- Cravens, J. (2008): Involving International Online Volunteers: Factors of Success, Organizational Benefits and New Views of Community. *The International Journal of Volunteer Administration*, Vol. XXIV, No. 1., 16. old.
- Cumming, E., and Henry, W. E. (1961). *Growing older: The process of disengagement*. New York: Basic Books.
- Dombi Gábor – Kollányi Bence – Molnár Szilárd (szerk., 2008): e-Befogadás Magyarországon. Éves Jelentés, 2008. Fókuszban: az idősödők befogadásának problematikája. Innen: <http://einclusion.hu/>
- Faragó Miklós (2008): Egészségesen várható élettartamok Magyarországon. In: *Aktív időskor*, KSH, Budapest, 2008
- Fazekas Károly, Cseres-Gergely Zsombor (szerk.): *Munkaerőpiaci Tükör, 2008*. MTA Közgazdaságtudományi Intézet és Országos Foglalkoztatási Közalapítvány, Budapest
- GKIeNET (2005): Kutatás az idősödő munkavállalók helyzetével kapcsolatban Magyarországon. GKIeNET, 2005. <http://www-05.ibm.com/hu/social/idos/dn/kutatas.pdf>

- Gubrium, Jaber (1972): Toward a socio-environmental theory of aging. http://gerontologist.oxfordjournals.org/cgi/reprint/12/3_Part_1/281.pdf
- H. Heath & I. Schofield (1999): *Healthy Ageing - Nursing Older People*. Mosby, Italy
- INFORUM (2009): Befogadó e-közigazgatás fejlesztése Magyarországon. Készült a Nemzeti Fejlesztési Ügynökség megbízásából. Kézirat
- Iván László (2002): Az öregedés aktuális kérdései. *Magyar Tudomány*, 2002/4 412. o.
- Kapitány Gabriella – Dr. Lakatos Miklós (2004): Az időskorúak főbb demográfiai jellemzői a népszámlálások alapján. In: *Időskorúak Magyarországon*, 2004. KSH
- KPMG Tanácsadó Kft. (2007): Az eMagyarország program koncepcióhoz működési modell és pályázati dokumentáció kidolgozása
- Kovácsné Fehér Erika (é.n.): Hazánk területi egységeinek öregedési indexei. http://www.oszmk.hu/dokumentum/oregedesi_index_2000-2006.pdf
- Köllő János (2002): Tudás-avulás és „öregedés” a rendszerváltozás utáni Magyarországon. *Magyar Tudomány*, 2002/4. 440. o.
- Melenhorst, A., Rogers, W.A., Caylor, E.C. (2001): The Use of Communication Technologies by Older Adults: Exploring the Benefits from the Users Perspective. In: *Proceedings of HFES 46th Annual Meeting*, HFES Press, pp. 221–225.
- Molnár Szilárd - Suhajda Attila - Z. Karvalics László (szerk.) (2009): Magyarország versenyképességének humántényezői – helyzet- és jövőkép. http://www-05.ibm.com/hu/events/pdf/Feherkonyv_osszefoglalo.pdf
- Ney, S.(2005): Active aging policy in Europe between path dependency and path departure. *Ageing International*, Fall 2005, Vol. 30, No. 4, pp. 325-342.
- NTT DoCoMo (2001): Mobile phones increasingly popular among the elderly. Press Release 34,11 www.nttdocomo.com/files/presscenter/34_No11_Doc.pdf
- OECD (1998): Maintaining prosperity in an aging society
- OECD (1999): International Adult Literacy Survey (IALS)
- OECD (2008): Education at a Glance 2008. Innen: <http://www.oecd.org/dataoecd/23/46/41284038.pdf>
- Ofcom (2006): Media Literacy Audit: Report on Media Literacy Amongst Older People. Ofcom's Media Literacy Publications and Research, March. http://www.ofcom.org.uk/advice/media_literacy/medlitpub/medlitpubrss/older/older.pdf
- Rose, M.A. (1962): The subculture of the aging: A topic for sociological research. *The Gerontologist*. Volume2. Nr.3. pp.123-127.
- Tarricone, Rosanna – Tsouro, Agis D. (2008): *Home care in Europe – The Solid Facts*. WHO 2008
- Tóth István György (szerk.) (2008): *Európai Társadalmi Jelentés 2008*. TÁRKI-Unicredit, Budapest, 2008
- Turner, P., Turner, S., & van de Walle, G. (2007): How older people account for their experiences with interactive technology. *Behaviour and Information Technology*, 26(3), 287–296.
- United Nations (2002): International plan of action on ageing. Innen: http://www.un.org/esa/socdev/ageing/madrid_declaration02.html
- Walker, A. (2002): An active ageing strategy. *International Social Security Review*, vol.55. 1/2002

-
- Walker, A.(2006): Active aging in employment: its meaning and potential. *Asia-Pacific Review*, Vol.13, No.1.
- WHO (2002): Active ageing: A policy framework. Innen: http://whqlibdoc.who.int/hq/2002/WHO_NMH_NPH_02.8.pdf

Farkas Gabriella

Főként a civil szektorban tevékenykedik, jelenleg a Miskolci Egyetem utolsó éves szociológus hallgatója. Főbb kutatási témái: kistelepülések, helyi társadalom, közösségfejlesztés.

E-mail: farkasgabby@gmail.com

Gyarmati Andrea

Szociológus jelenleg a Budapesti Corvinus Egyetemen folytat doktori tanulmányokat. Főbb kutatási témái: a szociálpolitika és az informatika kapcsolata, közpolitikai hatáselemzések és ezek módszertana.

E-mail: gyarmati.andrea@itk.hu

Molnár Szilárd

Szociológus, jelenleg a Pécsi Tudományegyetem BTK Nyelvtudományi Doktori Iskola kommunikáció doktori iskola hallgatója. 1998 óta dolgozik a BME-UNESCO Információs Társadalom- és Trendkutató Központban, 2006-tól mint kutatási igazgató. Főbb kutatási területei: társadalmi tőke, civil társadalom, teleházak, esélyegyenlőség, e-közigazgatás. Az Inforum alelnöke, a Magyar Zoltán e-Közigazgatástudományi Egyesület elnökségének tagja, a Magyar Kommunikációtudományi Társaság tagja.

E-mail: molnar.szilard@itk.hu

Gyarmati Andrea

Az aktivitás szerepe az IKT időskori felhasználásában

Kutatási cél és hipotézis

A kutatás célja az 50 év fölötti magyar lakosság minél árnyaltabb jellemzése volt, az információs társadalomba való beilleszkedés szempontjából. Túllépve az idősekről szóló diskurzus közhelyein, azokat a kulcstényezőket kerestük, melyek belülről szegmentálják ezt az igen nagy létszámú társadalmi csoportot, és akadályaiává válhatnak az idősek információs társadalmi integrációjának. Feltételeztük, hogy ezeket a tényezőket azonosítva ajánlásokat tudunk megfogalmazni a döntéshozók számára.

Bár ismertek a demográfiai előrejelzések és a világon számtalan vészforogatókönyv is készült, Magyarországon egyelőre igen kevés kutatás kínál kézzelfogható válaszokat vagy legalább új megoldási lehetőségeket a társadalom elöregedéséből fakadó kihívásokra, amelyek meglátásunk szerint egyszerre mind egyéni, társadalmi és gazdasági lehetőségeket is hordoznak.

Kiindulási hipotézisünk az volt, hogy az idősek korosztálya nem vagy csak nagyon nehezen szegmentálható a hagyományos szocio-demográfiai változók mentén, tehát a korosztály attitűdje és társadalmi cselekvése mögött új meghatározó tényezőket kell keresnünk. A nemzetközi szakirodalomban a WHO által bevezetett „aktív idősödés” fogalma¹ bizonyult számunkra a legjobban felhasználhatónak, mert megfelelő keretet biztosít egy magyarázó modell felállításához. Úgy véltük, hogy az idősek attitűdje – jelen esetben az IKT eszközökhöz való viszonyulása – mögött aktivitásuk különböző formáit kell keresnünk. Kutatásunkkal arra a kérdésre kerestük a választ, hogy az alábbiakban részletesen kifejtett *fizikai, szellemi, társas és pszichés aktivitási formák* közül melyik milyen mértékben befolyásolja az idősek lépéstartását az információs és kommunikációs technológiák terjedésével.

A minta általános leírása

Az 50 év felettiek egészségi állapotára, munkavégzési és aktivitási hajlandóságára, társas kapcsolataira, infokommunikációs eszközökkel kapcsolatos attitűdjére és befekte-

¹ Az *active ageing* angol kifejezés olyan társadalmi és egyéni gyakorlatot jelent, amellyel az időskori életminőség javítható. Az aktív idősödés az egyén szintjén olyan időskor megélését fejezi ki, amely nem csupán gazdasági aktivitást, a munkaerőpiacon maradást jelent, hanem magában foglalja a társadalmi, kulturális és civil életben való aktív részvételt, a társadalmi reintegrálódást is. Mindehhez természetesen hozzátartozik egy olyan közpolitikai gyakorlat, mely megteremti az aktív idősödés feltételeit, az életkor alapján történő diszkrimináció csökkentésétől kezdve a nyugdíjrendszer reformján át az intelligens otthonok nyújtotta szolgáltatásokig (WHO 2002).

---

tési hajlandóságára vonatkozó kérdőíves felmérést a TÁRKI végezte el 2009 májusában és júniusában. A minta az 50 és 75 év közöttiek korosztályában nemre, korra, iskolai végzettségre, régióra és településtípusra nézve egyaránt reprezentatív, elemszáma 1003 fő.

A mintában szereplő 50 év felettiek 56%-a nő, 44%-a férfi. A megkérdezettek 68%-ának életkora 50 és 65 év között van, a fennmaradó 32% kora 66 és 75 év közé esik. Átlagéletkoruk 61 év (férfiaknál 60, nőknél 61). 33%-uk csupán legfeljebb 8 általános iskolai osztályt végzett, 31%-uk valamilyen szakképzettséget szerzett érettségi nélkül, 20%-uk érettségizett (ez utóbbiaknak majdnem a fele gimnáziumban). 11%-uk rendelkezik felsőfokú végzettséggel. A fennmaradó 5%-uk érettségi után akkreditált vagy nem akkreditált szakképzésben vett részt.

A megkérdezettek közel ötödrésze (18%) él Budapesten. A Dél-Alföldi és az Észak-Alföldi régióban körülbelül 14-14%-uk, Észak-Magyarországon 12%-uk, a többi régióban (Közép-Magyarországon és a három dunántúli régióban) pedig 10-10%-uk lakik. Településtípus szerint a legtöbben (33%) községben, illetve városban (31%) élnek (bár ez utóbbi, ismerte a hazai várossá nyilvánítási gyakorlatot, nem jelenti azt, hogy jobbak lennének az életkörülményeik, mint azoké, akik községben élnek). 18%-uk valamelyik budapesti kerületben él, s ugyanennyien laknak a megyeszékhelyeken.

Családi állapotukról elmondható, hogy a többség házas és együtt él házastársával (53%), mindössze 2%-uk jelölte meg a „házas, de külön él” válaszlehetőséget. A megkérdezettek 25%-a özvegy, 16%-a elvált, míg 5%-uk soha nem élt házasságban (nőtlen vagy hajadon). Az együttélésre rákérdeztünk a háztartás nagysága szerint is: a válaszadók 28%-a él egyedül (ők felerészben özvegyek, harmadrészben elváltak, 10%-uk pedig nőtlen vagy hajadon). A kettesben együtt élők túlnyomó többsége (73%) házas, 13%-uk özvegy, 10%-uk elvált, a többiek nőtlenek vagy hajadonok. A hármásban vagy még nagyobb létszámú háztartásban együtt élők szintén nagyrészt házasok (72%), s csak 1%-uk él külön a házastársától. Az ilyen három vagy több fős háztartásokban élő idős emberek 10-15%-a özvegy vagy elvált. Ez utóbbi esetekben, vagyis amikor egyedülálló személy él több fős háztartásban, következtethetünk a család szerkezetére is: feltehetőleg itt az egyik szülő él együtt valamelyik gyermekével és annak családjával (a családpszichológiában az ilyen több családmagos típusokat nevezik összetett háztartásnak).²

Gazdasági aktivitás szerint a minta a következő megoszlást mutatja: 64% nyugdíjas, 24% alkalmazott, 6% munkanélküli, 4% a saját vállalkozásában dolgozik, 1% alkalmi munkából él, s további 1% egyik kategóriába sem tudta besorolni magát.

I. Egészség, jól-lét, függetlenség

A vizsgált dimenziók

A megkérdezettek egészségi állapotának orvosi pontosságú felmérésére nem törekedhettünk, ugyanakkor fontosnak tartottuk azonosítani az egészségi állapotnak a jól-léttel kapcsolatos társadalmi dimenzióit, és igyekeztünk megvizsgálni a köztük lévő kapcsolatokat. Az egészségi állapotra közvetlenül és közvetve vonatkozó kérdések széles skálán mozogtak. Főként az aktivitással kapcsolatban voltunk rá kíváncsiak (*fizikai*

² Andorka 1997: 353

aktivitás, ezen belül munkavégzés és egyéb tevékenységek, *szellemi aktivitás*, *szociális aktivitás*, *pszichés állapot*), de rákérdeztünk az egészségi állapot szubjektív megítélésére is. Az egészségi állapotra utaló változókat aggregálva magyarázó változóként is felhasználtuk (az egészségi állapotot mérő változók hipotézisünk szerint egyrészt magyarázzák az aktivitás különböző szintjeit, illetve korrelálnak ezekkel, másrészt befolyásolják az infokommunikációs eszközökhöz kapcsolódó attitűdöket).

A *fizikai aktivitást* jól mutatja a munkavégzés és az otthon vagy a lakóhely közelében végzett tevékenységek gyakorisága, az általános fizikai állapotot pedig bizonyos problémák (pl. érzékszervi, önellátással, mozgással kapcsolatos nehézségek) gyakoriságának, jellemző voltának szubjektív megítélésével mértük.

A *szellemi aktivitást* három változó segítségével mértük, amelyeket részben korábbi kutatások (pl. Dombi 2008) tapasztalatait felhasználva választottunk ki. Ennél a korcsoportnál a szellemi aktivitás jó indikátora az újságolvasás, valamint a keresztrefejtés gyakorisága (ez utóbbit az idősek a szórakozáson, időtöltésen túl nagyon gyakran szellemi frissességük megőrzésére is használják). A szellemi állapot szubjektív jelzőszáma a memória állapotára vonatkozott: a megkérdezettektől azt kértük, jelöljék meg egy ötfokú skálán, mennyire jellemző rájuk, hogy gyakran elfelejtenek dolgokat.

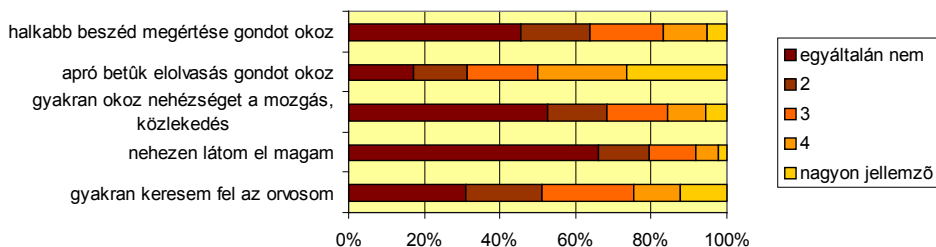
A *pszichés állapotra* vonatkozóan a magány érzésével kapcsolatban tettünk fel két kérdést.

A *szociális aktivitás* dimenziójával, amely nagyrészt meghatározza a pszichés állapotot is, itt most csak jelzés-szerűen foglalkozunk, mivel a téma fontossága miatt külön tanulmányt szentelünk neki: ide tartozik a kapcsolatháló kiterjedése, az egymásnak segítése, a közösségekben való aktív részvétel és a bizalom témaköre is.

A fizikai állapot szubjektív megítélése, az aktivitás fajtái és akadályai

A fizikai állapot szubjektív megítélése kapcsán az érzékszervi problémákra, az orvosi rendelők látogatásának gyakoriságára, a közlekedésre és az önellátásra kérdeztünk rá egy egyszerű ötfokú skála segítségével. Mint ahogy az 1. ábrából is látszik, a közlekedés, a mozgás, a halkabb beszéd megértése és az önellátás a kérdezettek zömének nem okoz gondot. A vizsgált korcsoportra azonban jellemző *az orvosok gyakori felkeresése*, és sokan említették *a látással kapcsolatos problémáikat*.

Mennyire jellemzők Önre az alábbi fizikai állapottal kapcsolatos problémák?

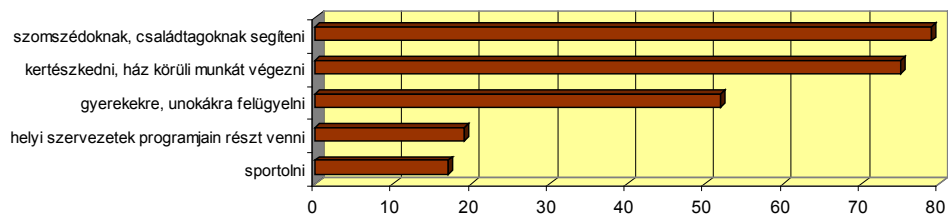

1. ábra

A fizikai állapot egyes összetevőinek megítélése

A fizikai aktivitást nem könnyű, és nem is érdemes elválasztani a társas, illetve munka-jellegű aktivitástól: kutatási hipotézisünk szerint az aktivitás minden fajtája pozitívan hat az egészségre és az életminőségre. A 2. ábra oszlopdiaagramjára pillantva megállapíthatjuk, hogy a leggyakoribb aktivitási forma a családtagoknak, szomszédoknak való segítség (80%), de majdnem ennyire gyakori tevékenység a kertészkedés és a ház körüli munkavégzés (75%). Gyerekekre, unokákra minden második 50 éven felüli idős ember szokott rendszeresen vigyázni, a helyi szervezetek programjain való részvétel és a sport azonban jóval kevésbé népszerű elfoglaltság körükben. Az időscek szerint a család aktív, segítő tagjai, akikre lehet számítani, ugyanakkor ez egyfajta bezártságot is eredményezhet.

Szokott-e Ön rendszeresen...? (igen válaszok %-os megoszlása)

2. ábra
Rendszeresen végzett tevékenységek az 50 év feletti korosztályban

A fizikai aktivitás különböző formáira és a munkavégzésre vonatkozóan adott „igen” válaszokat összesítve, azt kapjuk, hogy az időscek 5%-a egyik aktivitási fajtát sem végzi rendszeresen, 12%-uk végez egy tevékenységet, 25%-uk kettőt, 30%-uk hármat, 21%-uk 4-et, 7%-uk 5-öt, és 1,3%-uk végzi rendszeresen az általunk felsorolt összes, vagyis 6 tevékenységet. Az így létrejött egy egyszerű indexet kapunk, amelynek minél magasabb az értéke, annál aktívabb a megkérdezett személy.

Szellemi aktivitás

A szellemi aktivitást három változóval mértük: az újságolvasás és a keresztretjvényfejtés gyakoriságával, valamint a memória működésének szubjektív megítélésével. A megkérdezettek 13%-a válaszolta, hogy soha nem olvas újságot, 12%-uk nagyon ritkán, 21%-uk alkalmanként, 17%-uk gyakran, 37%-uk pedig nagyon gyakran olvas. A rejtvényfejtés gyakorisága a kérdezettek többségére (44%) egyáltalán nem jellemző, 18%-uk nagyon ritkán, 10%-uk alkalmanként, 7%-uk gyakran, 12%-uk pedig nagyon gyakran fejt keresztretjvényeket. A dolgok elfelejtése a válaszadók saját megítélése szerint 37%-ukra egyáltalán nem jellemző, 20%-uknál nagyon ritkán, 24%-uknál esetenként, 13%-uknál gyakran fordul elő, és csak 5%-uknál nagyon gyakori. A három változó közötti páronkénti korreláció szignifikáns,³ vagyis a három változó – hipotézisünket igazolva – megfelelő mó-

³ A felejtés és az újságolvasás gyakorisága között negatív, 0,01-es szinten szignifikáns kapcsolat áll fenn (PC=-0,132), a felejtés és a rejtvényfejtés gyakorisága között szintén negatív, 0,05-ös szinten szigni-

don írja le az idősök szellemi aktivitását. A változókat klaszteranalízis eljárás alá vonva a szellemi aktivitás mértéke alapján három csoportot tudtunk elkülöníteni:

1) A szellemileg aktívok csoportjára a gyakori újságotolvasás, a gyakori keresztrejtvény-fejtés és a ritka memóriazavar jellemző. Ők a minta 28%-át teszik ki.

2) A szellemileg passzívok gyakran elfelejtenek dolgokat, soha nem olvasnak újságot és soha nem fejtenek keresztrejtvényt. Ők alkotják a minta 32% -át.

3) A minta 40%-át a közepesen aktívok alkotják, akik ritkán felejtenek el dolgokat, gyakran olvasnak újságot, de ritkán fejtenek keresztrejtvényt.

1. tábla

Szellemi aktivitás klaszterek

<i>Klaszterek</i>	<i>Újságotolvasás</i>	<i>Keresztrejtvény- fejtés</i>	<i>Memóriazavar</i>	<i>N</i>
<i>Szellemileg aktív</i>	gyakran	gyakran	ritkán	292
<i>Közepesen aktív</i>	gyakran	ritkán	ritkán	389
<i>Szellemileg passzív</i>	soha	soha	gyakran	315

A három csoportot jellemezhetjük a szocio-demográfiai változók segítségével is, így megtudhatjuk, hogy milyen társadalmi struktúra-képző változók (egyenlőtlenségi dimenziók) valószínűsíthetők, hogy valaki az egyik vagy másik csoportba kerül. Az iskolai végzettség alapján a kapcsolat szignifikáns és trend-jellegű: a 8 általánost vagy ennél kevesebb osztályt végzettek 46%-a szellemileg passzív. A szakmunkás és szakközépiskolai végzettségűeknél már csupán 33%, az érettségizetteknél 19%, az érettségi után szerzett szakképzettséggel rendelkezőknél 23%, míg a felsőfokú végzettségűeknél 20%-os a szellemileg passzívok aránya. Az életkor összefüggése a szellemi aktivitással szintén szignifikáns: minél idősebb valaki, annál valószínűbb, hogy szellemileg passzív (az 50-65 éves kategóriában a passzívok aránya 29%, míg a 66-75 éveseknél ez az arány 40%). Ugyanakkor fontos hangsúlyozni, hogy még a 66 év felettiek körében is magasabb a szellemileg aktívok aránya, mint a passzívoké. A háztartás lélekszámával szintén szignifikáns az összefüggés: minél népesebb háztartásban él egy idős ember, annál kevésbé valószínű, hogy a szellemi passzivitás lesz rá jellemző. Nemek szerinti bontásban gyengébb, de statisztikailag így is szignifikáns összefüggést találtunk: a szellemileg aktívok csoportján belül több a nő (31%), mint a férfi (24%), a passzívok csoportjában nincs eltérés, míg a közepesen aktívoknál a férfiak aránya magasabb (44%, szemben a nők 36%-ával). Településtípusok szerint – várakozásainktól eltérően – nem mutatkozott szignifikáns eltérés, ugyanakkor egy halvány törés mégis kirajzolódik: a szellemileg aktívok aránya a budapesti kerületekben élők esetében magasabb (31%), mint a községi lakosok esetében (24%). A többi településtípusnál nem találtunk jelentős eltérést az egyes vizsgált csoportok között. Ez az eredmény megerősíti a korábbi, hasonló kutatások eredményeit. Egyre biztosabban jelenthetjük ki, hogy az idősök csoportját településtípus alapján nem lehet szegmentálni: *a lakóhely típusa nem magyarázza az idősök közötti (szellemi és egyéb) aktivitásbeli eltéréseket.*

A munkaerőpiaci aktivitás tekintetében a várakozásainknak megfelelően alakultak az adatok: a szellemileg passzívok csoportján belül főként munkanélküliek (37%) és nyugdíjasok (37%) találhatóak, míg a szellemileg aktívok nagyrészt alkalmazottak (29%).

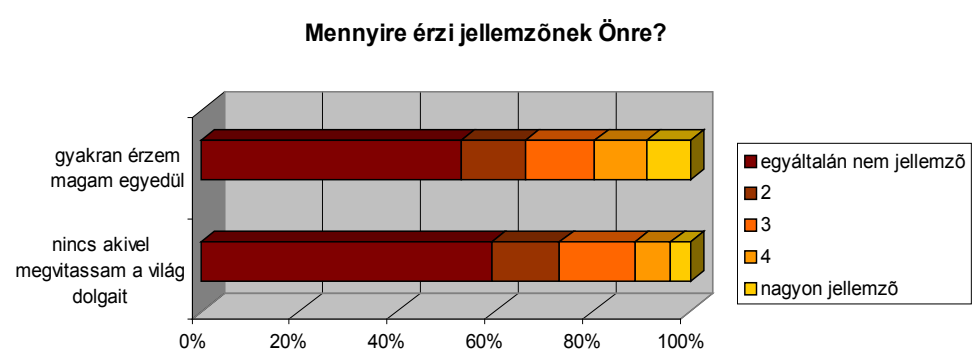
fikáns kapcsolatot találtunk ($PC=-0,79$), míg a rejtvényfejtés és az újságotolvasás gyakorisága között pozitív, 0,01-es szinten szignifikáns a kapcsolat ($PC=0,216$).

Az alkalmi munkákból élők körében kiugróan magas a szellemileg passzívák aránya (66%), meg kell azonban jegyezni, hogy kevesen kerültek ebbe a kategóriába, tehát nem vonhatunk le messzemenő következtetéseket. A szellemileg közepesen aktívak között az önálló vállalkozók szerepeltek a legnagyobb arányban (57%-uk tartozott ide).

Mint a későbbiekben látni fogjuk, a szellemi aktivitás mértékét mutató változó az IKT eszközökhöz való viszony magyarázatában is fontos szerepet játszik.

Pszichés állapot

Az idősök jól-létének központi eleme az elmagányosodás problémája, mivel ezzel összefüggésben megnő az időskori depresszió, súlyosabb esetben a demencia kialakulásának valószínűsége. A pszichés állapotra vonatkozóan a következő két kérdést tettük fel: 1) „Mennyire érzi jellemzőnek, hogy gyakran érzi magát egyedül?”, 2) „Szokta-e úgy érezni, hogy nincs, akivel megvitassa a világ dolgait?”. A két változó között erős és szignifikáns kapcsolatot találtunk. A kérdésekre adott válaszok szórásának magyarázatára kiemeltük az életkort, a háztartás nagyságát és a munkaerőpiaci aktivitást. A 3. ábra tanúsága szerint az egyedüllét, a magány érzése sokkal jellemzőbb probléma az idősök körében, mint az, hogy nincs kivel megvitatni a világ dolgait (több mint kétszer annyian (9%) mondták, hogy a magány nagyon jellemző rájuk, mint ahányan (4%) a vitapartnert hiányolták.

3. ábra
Az elmagányosodásra vonatkozó kérdésekre adott válaszok megoszlása

A két változó alapján elkülönítettük a „magányosak” és a „nem magányosak” csoportjait: az előbbieket (N=336) mindkét változó magas értékei jellemzik, míg az utóbbiaknál (N=664) ezek az értékek alacsonyak. A klaszterekből hierarchikus ANOVA eljárással modellt alkottunk, amelybe függő változóként (*dummy* változóként kezelve) magát a klasztert, magyarázó változóként pedig az életkort, a háztartás nagyságát és a munkaerőpiaci aktivitást vontuk be. Az eredmények megfeleltek a várakozásainknak: mind a három változó szignifikánsan magyarázta a függő változó viselkedését (a köztük lévő interferencia nem szignifikáns, tehát egymással nem függ össze a három változó), a teljes megmagyarázott hányad azonban viszonylag kicsi,⁴ tehát más, itt nem elemzett

⁴ $R^2 = 0,14$

tényezők is hatnak a magányosság-érzés kialakulására. A három változó közül legerősebb magyarázó ereje a háztartás nagyságának van, ezt követi a munkaerőpiaci aktivitás, valamint az életkor. Az átlagértékek megerősítik azt a közkeletű vélekedést, hogy minél idősebb valaki és minél kevesebb főből álló háztartásban él, annál inkább magányosnak érzi magát, a magány a fizikai egyedüllétből fakad. A munkaerőpiaci aktivitás szerint is van különbség: leginkább a munkanélküliek (és az alkalmi munkákból élők), legkevésbé pedig az alkalmazottak és az önállóak érezték magányosnak magukat.

2. tábla.

Társadalmi csoportok az érzett magányosság mértéke szerint

<i>Csoportképző változók</i>	<i>Csoportok</i>	<i>N</i>	<i>Átlagok</i>	<i>Főátlagtól való eltérés</i>
Kor	50-65 éves	680	1,31	-0,03
	65-70 éves	315	1,41	0,06
A háztartás nagysága	egyedül él	280	1,57	0,22
	ketten élnek együtt	415	1,26	-0,08
	hárman vagy többen élnek együtt	301	1,24	-0,09
Munkaerőpiaci aktivitás	alkalmazott	242	1,22	-0,11
	önálló, vállalkozó	36	1,23	-0,10
	alkalmi munkákból, megbízásokból él	9	1,71	0,37
	munkanélküli	57	1,44	0,10
	nyugdíjas	640	1,38	0,03
	egyéb	12	1,27	-0,06

Megjegyzés a 4. oszlophoz: a főátlag értéke 1,34: minél nagyobb az eltérés ettől a pozitív irányban, annál erősebb a magány érzése.

Függetlenség, életminőség

A függetlenség problémakörét három irányból közelítettük meg a kérdőívben. Meg akartuk tudni, hogy a megkérdezettnek van-e bármilyen fogyatéka, betegsége, amely akadályozza a munkavégzésben és az otthoni teendők ellátásában, hiszen ez nagyban befolyásolja az életminőséget. Kíváncsiak voltunk továbbá a másoktól való függés mértékére bizonyos feladatok megoldásában, valamint arra is, hogy mit gondolnak az idősek az állam gondoskodó szerepéről.

A megkérdezettek 35%-a válaszolt igennel az így megfogalmazott kérdésre: „Van-e Önnek bármilyen fogyatéka, krónikus betegsége?”. Tőlük azt is megkérdeztük, hogy ez akadályozza-e őket egyrészt a munkavégzésben, másrészt az otthoni tevékenységekben. 47%-uk jelezte, hogy a betegsége akadályozza a munkavégzésben, és mindössze 1 fő (0,4%) említette az otthoni teendők ellátásának akadályozását. *A valamilyen fogyatékkal vagy krónikus betegséggel élők többségét (53%) sem a munkavégzésben, sem az otthoni feladatok ellátásában nem akadályozza a meglévő egészségügyi problémája.*

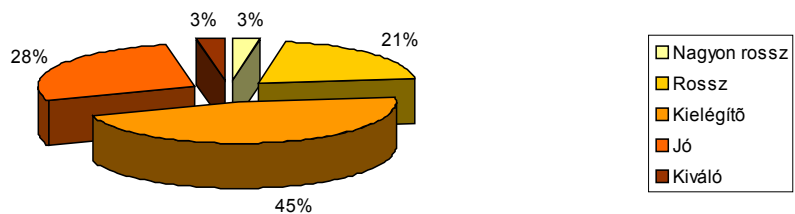
A megkérdezettek kétharmadára (66%) egyáltalán nem jellemző, hogy nehezen látja el magát, 26%-uk néha, 8%-uk pedig gyakran kerül ilyen helyzetbe. 96%-uk szá-

mára az volt a legfontosabb, hogy a saját megszokott környezetében élhessen, 4%-uk esetében azonban az is felmerült alternatívaként, hogy idősök otthonában vagy más, teljes ellátást biztosító gondozóhelyen éljenek. Ez azt jelzi, hogy a jelenlegi férőhelykapacitások jelentősen elmaradnak a szükségletektől. A 2007. évi adatokat tartalmazó szociális statisztikai évkönyv (KSH 2008) szerint az 50 éven felüliek 3%-a él idősök otthonában. Ezt az adatot a kutatási eredményeinkkel összevetve megállapíthatjuk, hogy jelenleg az intézményen kívüli rászorulóknak körülbelül ugyanannyian lehetnek, mint a bent lakók. Ezzel azonban semmi esetre sem szeretnénk a nagyon drága állami férőhelyek számának növelése mellett érvelni, pusztán azt jelezzük, hogy a jelenlegi trendek mellett akkumulálódnak a kielégítetlen szükségletek, és szükség van ezek megfelelő kezelésére.

A többség nem várja el, hogy az állam gondoskodjon róla: 69%-uk egyetértett azzal a kijelentéssel, hogy az idősöknek fel kell készülniük az önmagukról való gondoskodásra, és csupán 20%-uk gondolta inkább azt, hogy az idős, magatehetetlen emberekkel való gondoskodás az állam feladata.

Egészségi állapotát a válaszadók 45%-a összességében kielégítőnek tartja, többen tartják jónak (28%), mint rossznak (21%), és ugyanannyian minősítik kiválónak, mint nagyon rossznak (3-3%).

Összességében milyennek itéli saját egészségi állapotát?

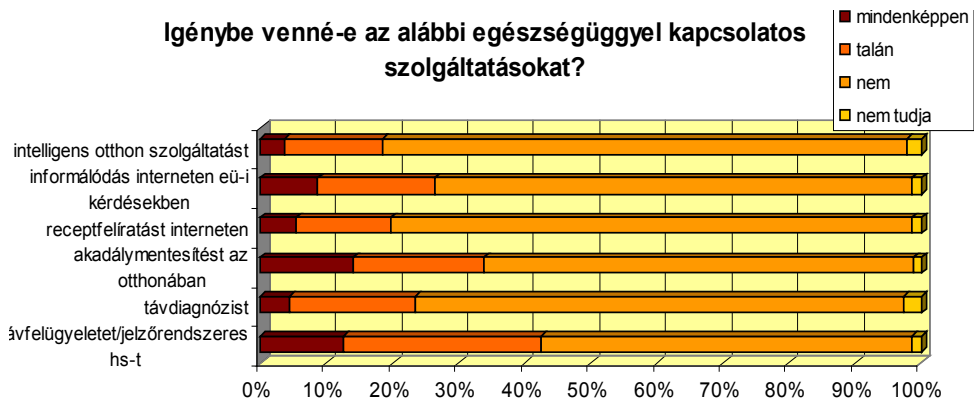
4. ábra
Az egészségi állapot szubjektív megítélése

Infokommunikációs és egyéb eszközökkel támogatott egészségügyi szolgáltatások igénybevétele

A függetlenség megőrzése – mint a fentiekben is láthattuk – nagyon fontos az idősök számára. Az Egyesült Államok és Japán trendjei arra mutatnak, hogy a függetlenség megőrzésének egyre fontosabb eszközeit nyújtják a különböző e-egészségügyi szolgáltatások, ezért különösen fontos figyelniük erre a területre, annak ellenére is, hogy a magyar idősök számára ezek nagy része ma még nem érhető el.

Ha nagyobb összeghez jutna, a kérdezettek mindössze 6%-a költene egészségügyi szolgáltatásokra, illetve egészségének megőrzésére, javítására. Konkrét eszközöket említve azonban ennél jóval nagyobb meglévő szükségletek rajzolódnak ki. A legnagyobb érdeklődés az önkormányzatokon keresztül már ma is elérhető ún. jelzőrendszeres házi segítségnyújtás szolgáltatás iránt mutatkozik, amelyet a megkérdezettek közel a fele „mindenképpen” vagy „talán” igénybe venne. Ennek az általában testre

rögzíthető eszköznek röviden az a funkciója, hogy a rajta lévő jelző gombot aktiválva szükség esetén azonnal jön az orvosi segítség, így az idős emberek állandó biztonságban érezhetik magukat a saját otthonukban is. Jól ismert lehetőség az otthonok akadálymentesítése is, ezt szintén sokan vennék igénybe (a megkérdezettek harmadrésze jelezte, hogy „mindenképpen” vagy „talán” igényt tartana rá). Az idősek otthonainak akadálymentesítését szerény keretek között pályázati formában az állam is támogatja (legutóbb például a 2009 áprilisában zárult „Idősbarát” lakásprogram keretében 704 otthont akadálymentesítettek).⁵ A harmadik, szintén népszerű és szintén elérhető szolgáltatás az interneten való tájékozódás egészségügyi kérdésekben: ezt a válaszadók negyedrésze venné igénybe. A távdiagnózis, a receptek interneten keresztül történő felíratása és az intelligens otthon nyújtotta szolgáltatások azonban nem tartoznak a mindennapi magyar realitások közé, még a hallomás szintjén sem, s ennek megfelelően igény is kisebb mértékben mutatkozik irántuk (a megkérdezettek nagyjából ötödrésze azonban igényelné ezeket, ha lehetősége nyílna rá: érdekes, hogy leginkább a távdiagnózisra tartanának igényt). Úgy tűnik tehát, hogy a lehetőségek nagyban meghatározzák a szükségleteket: *minél ismertebb, minél több ember számára elérhető egy egészségügyi szolgáltatás, annál nagyobb iránta a kereslet is.* Az adatok azt mutatják, hogy *bár a korosztály egészségtudatossága nem kielégítő mértékű, az idősek nem kezelik vagyonként saját egészségüket* (aminek prognosztizálható következménye az állami egészségügyi kiadások folyamatos, egyre gyorsuló ütemű növekedése), mégis reménykeltő, hogy *konkrét funkciókat betöltő, jól működő, innovatív eszközökre mutatkozik igény.* Ezek elérhetővé válása nemcsak az egyének életminőségében okozhat javulást, hanem lehetővé teszi az állami kiadások szinten tartását is (erre konkrét példa a brit idősellátás reformjának hatáselemzése).⁶

5. ábra
Egészségügyi szolgáltatások igénybevétele

⁵ <http://www.szmm.gov.hu/main.php?folderID=16393&articleID=41250&ctag=articlelist&iid=1>

⁶ Lásd *The state of social care in England: 2007-2008* című jelentést, itt: http://www.cqc.org.uk/_db/_documents/SOSC_07-08_easyread_web.pdf

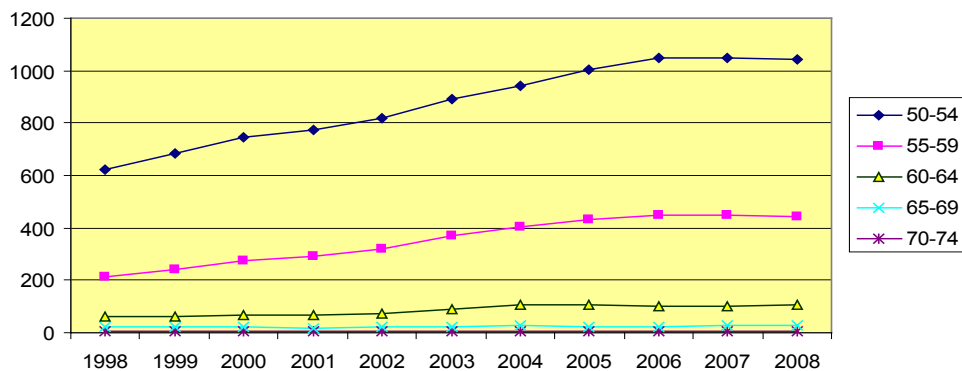
2. Gazdasági aktivitás és inaktivitás, anyagi jólét

Az inaktivitás mértéke és okai

Egy friss tanulmány (Tóth István György 2008) szerint, amely az Európai Unió társadalmainak előregedési folyamatát és ennek következményeit mutatja be, a népesség öregedésének kedvezőtlen munkaerőpiaci hatásaival várhatóan 2018-tól szembe-sülnek majd az EU tagországai. A munkaképes korú népesség csökkenése már ennél korábban, a *baby boom* nemzedék nyugdíjba vonulásával (nagyjából 2010-től) megkezdődik. Ennek a hatását azonban legalább időlegesen ellensúlyozni fogja a foglalkoztatottság növekedése, amit két tényező magyaráz: nagyobbik részben a nők foglalkoztatása, kisebb részben pedig az időskorúak foglalkoztatottságának bővülő tendenciája. Az EU-25 országainak foglalkoztatási rátája az előrejelzések szerint 2004 és 2010 között 63 százalékról 67 százalékra, 2020-ig pedig 70 százalékra nő. Így az EU 2020-ban éri el a Lisszaboni Szerződésben előírányzott foglalkoztatási rátát. Ezt követően azonban a népesség öregedésének hatása fog dominálni, a foglalkoztatás összességében hanyatlásnak indul. Az Európai Bizottság prognózisa szerint a 2017-től 2050-ig tartó időszakban a foglalkoztatottak összlétszáma hozzávetőlegesen 30 millió fővel kevesebb lesz.

Magyarországon az idősök foglalkoztatásának 1996 óta bővülő tendenciája 2008-ban megtört. A KSH adatai szerint a dolgozó 50-59 éves korcsoport létszáma 2006-ig folyamatosan emelkedett, 2007-ben stagnált, majd 2008-tól – feltehetőleg a válság következtében – csökkenni kezdett. Összességében így az 50-75 éves korosztálynak csak a negyedrésze (25%) nevezhető gazdaságilag aktívnak (szemben az EU 50%-os átlagával).

50-75 éves gazdaságilag aktívok számának változása (ezer fő)

6. ábra

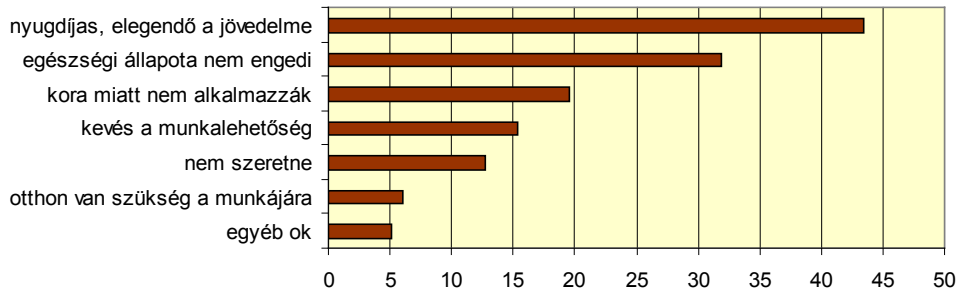
A gazdaságilag aktívok számának változása korcsoportok szerint. Forrás: KSH, STADAT 2.1.12. tábla. A gazdaságilag aktívok száma korcsoportok szerint (1998–)

Az általunk megkérdezett inaktívok közül nyugdíjazásuk előtt a legtöbben (34%) szakmunkásként dolgoztak, 20%-uk betanított munkás, 13%-uk diplomához nem kötött szellemi foglalkozású, 9%-uk pedig segédmunkás volt, 6%-uk végzett diplomához

kötött tevékenységet, és 5%-uk mezőgazdasági fizikai dolgozóként hagyta el a munkaerőpiacot. (A többiek valamilyen szintű vezetők voltak, s akadtak közöttük őstermelők és olyan személyek is, akik sohasem dolgoztak).

Az inaktivitást legtöbbször a nyugdíjas státuszukkal magyarázták: 43%-uk azért nem dolgozik, mert „nyugdíjas és elegendő a jövedelme”. Ezt követi gyakoriságban az egészségi állapotra való hivatkozás (32%), az időséssel szembeni diszkrimináció (20%), továbbá az inaktívok 15%-a szerint a lakóhelyén nincs munkalehetőség vagy csak kevés van, 13%-uk pedig saját bevallása szerint azért tétlen, mert már egyáltalán nem szeretne semmilyen munkahelyen dolgozni. 6%-uk jelölte meg inaktivitása okaként azt, hogy családi kötelezettségei miatt nem tud munkát vállalni.

Ön jelenleg miért nem dolgozik? (igen válaszok %-os megoszlása)

7. ábra

Az inaktivitás indokai

Megjegyzés: több válasz is megjelölhető volt, a táblázat csak az igen válaszok %-os arányát mutatja be.

Aktivításra ösztönző tényezők

A kérdezettek 35%-a vállalna munkát, ha a szakmájában dolgozhatna. Ezen belül a részmunkaidő, annak is a 4 órás változata a legnépszerűbb (40%-uk jelölte meg, hogy ennyit hajlandó lenne dolgozni), de majdnem ugyanennyien (37%) választanák a teljes állást is. Mindössze 23%-uk dolgozna napi 4-6 órás munkaidőben. Az összes válaszadó 17%-a akkor is elfogadná a felajánlott munkalehetőséget, ha az nem felelne meg a szakmai képzettségének.

A tanfolyamok mint motivációs eszközök nem népszerűek: a megkérdezettek 80%-a semmiképpen sem venne részt azért tanfolyamon, hogy újra dolgozhasson. 19%-uk csak abban az esetben vállalkozna erre, ha a tanfolyam ingyenes lenne, és mindössze 2%-uk lenne hajlandó fizetni is érte. Az utazás szintén erős visszatartó erő: a válaszadóknak mindössze 3%-a vállalna újra munkát, ha ingáznia kellene, a túlórázás azonban kevesebbeknek okozna problémát (ennek az elfogadottsága 17%-os). Táv-munkában az összes megkérdezett 9%-a dolgozna újra, ha ilyen lehetőséget kapna, bedolgozóként viszont már 20%-uk vállalna munkát. 14%-ukat az motiválná egy munkalehetőség elfogadására, ha a családi kötelezettségekben segítséget kaphatna. Összefoglalva: *a munkaerőpiaci reintegráció legerősebb motiváló tényezőinek a saját szakmához kapcsolódó esetleges munkalehetőség, illetve az atipikus foglalkoztatási formák bizonyultak: a*

---

részmunkaidő, bedolgozás, távmunka, de a család és munka összehangolásának lehetősége, illetve az ingázás elriasztó volta is ezeket a formákat jelöli ki elsősorban a dolgozni képes/hajlandó idősök számára.

A tudás megszerzése és átadása

Az idősök felnőttkori tanulását (szélesebb értelemben a felnőttoktatásba való bevonását) és ennek állami támogatását az Unió 2001 óta szorgalmazza, egyrészt a demográfiai öregedés negatív hatásainak csökkentése céljából (hogy az idősök tovább maradhassanak a munkaerőpiacon, ami fokozza a versenyképességet), másrészt az életminőség javítása érdekében (hogy az idősök ne szoruljanak ki a társadalomból és legyen terük a személyes továbbfejlődéshez).⁷

Varga (2006) a KSH felmérésére hivatkozva rámutat, hogy az EU 25 országai között a 24-64 éves korcsoportban Magyarországon a legalacsonyabb a felnőttkori tanulásban résztvevők aránya (12%, szemben az EU 42%-os átlagával), ráadásul 2003 óta csökkenő trend mellett.⁸

Ezek az arányok és trendek határozzák meg a vizsgált célcsoportnak a tudáshoz, illetve annak megszerzéséhez való negatív viszonyulását is, ami ugyanakkor közgazdaságtani értelemben nagyon is racionális viselkedés egy főként inaktív keresőkből álló csoport tagjainál, akiknek nagyon csekély az esélyük és a motivációjuk a munkaerőpiaci reintegrációra. A megkérdezettek 37%-a soha nem vett részt a szakmájához kapcsolódó továbbképzésben, s közel 50%-uknak 3 évnél régebben volt erre legutóbbi alkalmuk. Ez annyit jelent, hogy 87%-uknak a tudása a munkaadói oldalról nézve egyáltalán nem nevezhető naprakésznek, de a jelenlegi munkaerőpiaci viszonyok között nem is tűnne ésszerűnek a tudásuk naprakészen tartása. Csupán 7%-uk vett részt ilyen tanfolyamon 1-3 éven belül, 4%-uknak 1 éven belül, 3%-uknak pedig az elmúlt 3 hónap folyamán volt erre lehetősége. Más, nem a szakmához kapcsolódó tanfolyamokkal sem jobb a helyzet: a megkérdezettek mindössze 6%-a vett részt az elmúlt évben ilyen képzésen, akár csak hobbiból. Ennek konkrét okaira a kérdőívünk nem kérdezett rá, így csak feltételezhetjük, hogy ebben szerepet játszik egyfajta kognitív zártság, az új dolgok elutasítása, továbbá hozzáférési problémák merülhetnek fel (nem tudnak a tanfolyamokról, nem szerveznek számukra megfelelőt, nem tudnak eljutni a helyszínre stb.). Gyanítható, hogy sokan az önképzést vagy az informális tanulást részesítik előnyben a tanfolyamokkal szemben, s emellett arra is gondolhatunk, hogy ennél a korosztálynál már hiányzik az a munkaerőpiaci kényszer, amely – mint számos korábbi kutatás (pl. Török 2006) bizonyítja – a felnőtt magyar népesség tanulási hajlandóságának elsődleges motiváló tényezője.

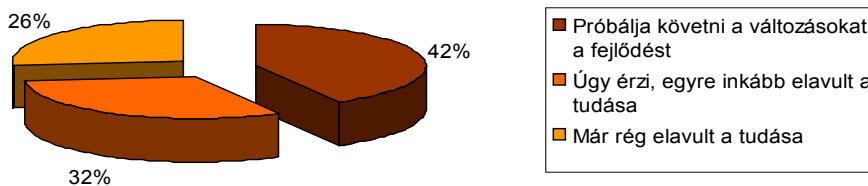
⁷ Az Európai Unió Bizottságának „Az egész életen át tartó tanulás európai térségének valóra váltása” címmel 2001-ben kiadott közleménye és a Tanács által 2002-ben „Az élethosszig tartó tanulásról” hozott határozata is hangsúlyozza, hogy az élethosszig tartó tanulás nem csupán a versenyképesség és a foglalkoztathatóság, hanem a társadalmi felzárkóztatás, az aktív állampolgárság és a személyes fejlődés szempontjából is elengedhetetlen.

⁸ Vö. Eurostat: Labour Force Statistics, www.terport.hu

Szakmai tanácsot a megkérdezettek 52%-ától senki sem kért az elmúlt egy év során, 25%-uknál ez kevesebb mint havi egy alkalommal fordult elő, és havonta több alkalommal, illetve heti gyakorisággal csupán 12, illetve 11%-uknál történt meg. *Nemcsak a tudás megszerzése, hanem a tudás átadása terén is problémákat azonosíthatunk.*

A saját tudásukról mindezek ellenére is pozitívan nyilatkoztak a megkérdezettek: mindössze 25%-uk értett egyet azzal a kijelentéssel, miszerint „már rég elavult a tudása”, és 42%-uk mondta azt, hogy „próbálja követni a változásokat” (8. ábra).

Mennyire érzi tudását naprakésznek?

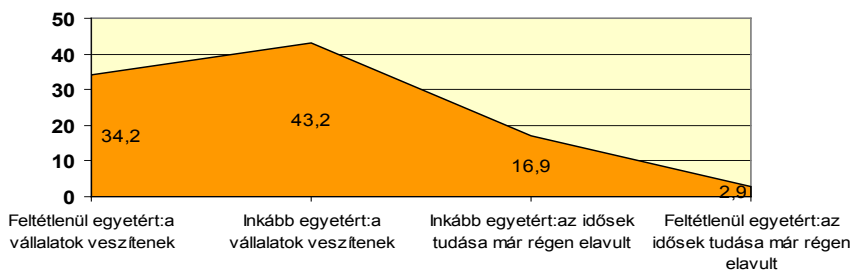

8. ábra

A tudás naprakészségének megítélése

Látható tehát, hogy az idősök körében a saját tudásuk pozitív megítélése és a tudásuk fejlesztésébe való csekély investálási hajlandóság voltaképpen összhangban áll egymással. Ezt támasztják alá az arra a kérdésünkre kapott válaszok is, amelynél a megkérdezetteknek állást kellett foglalniuk a következő, egymásnak ellentmondó kijelentésekkel kapcsolatban: 1) „a vállalatok rengeteget veszítenek azzal, hogy nem támaszkodnak az idősebb szakemberek tapasztalataira”, 2) „az idősök tudása már régen elavult”. A 9. ábra jól mutatja, hogy az idősök döntő többsége (77%) inkább azzal értett egyet, hogy az idős munkavállalók tudásának nélkülözése alig pótolható veszteséget okoz a vállalatoknak.

Mennyire ért egyet az alábbi kijelentésekkel? (%)

9. ábra

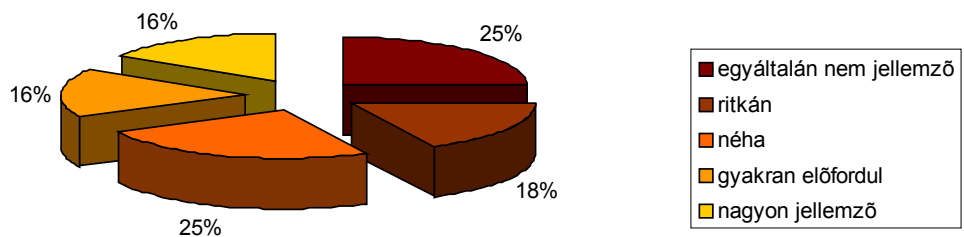
Hogyan ítélik meg az idősök a saját tudásukat?

Anyagi helyzet

A KSH egyik, az idősek jövedelmi helyzetéről szóló tanulmánya (S. Molnár 2004) megállapítja, hogy az idős népesség jövedelmei erősen „középre húznak”, más szóval az idősek körében az országosan jellemzőnél kisebbek a jövedelmi egyenlőtlenségek. Újabb adatok (Tóth István György 2006) ezt azzal egészítik ki, hogy a szegények aránya a 65 éven felüliek korcsoportjában a legalacsonyabb (az időseknél 7%, szemben például a 16-24 éves korosztály 17%-os szegénységi rátájával).⁹

Jelen kutatásunk során az anyagi helyzetet a hagyományoknak megfelelően szubjektív és objektív indikátorokkal is mértük (az utóbbi esetben külön-külön véve figyelembe az egyén és a háztartás jövedelmét). Saját megítélése szerint a megkérdezettek 16%-a küzd rendszeresen anyagi problémákkal, szintén 16%-uknál gyakran, 25%-uknál néha, 18%-uknál pedig ritkán fordulnak elő megélhetési gondok, míg 25%-ukra ez egyáltalán nem jellemző (10. ábra).

Gyakran vannak anyagi problémáim: mennyire jellemző Önre?

10. ábra
Az anyagi helyzet szubjektív megítélése

Az anyagi jólét szubjektív megítélését szignifikánsan magyarázza az iskolai végzettség szintje. Minél képzettebb valaki, annál kevésbé vannak anyagi gondjai: a csak általános iskolai vagy még alacsonyabb végzettségűek 28%-ának vannak rendszeresen anyagi problémái, míg a felsőfokú végzettségűeknél ez az arány csak 5%. A válaszadók életkorát és nemét tekintve az anyagi gondokkal nem találtunk összefüggést, a településtípus tekintetében azonban igen, de ebben az esetben pusztán arról van szó, hogy a Budapesten élők jövedelme azért magasabb, mert itt az iskolai végzettség átlagos szintje is az országos átlag felett van.

Személyes jövedelmét a megkérdezettek 70%-a adta meg: ez igen magas aránynak tekinthető.¹⁰ Az átlagjövedelem 83 ezer forint. A kérdésre érdemi választ adók negyedrésze havi 56 ezer forint alatti jövedelemből él., második negyedének jövedelme 57.000 és 73.000 Ft ezer forint közé esik, és körülbelül ugyanennyien gazdálkodhatnak ennél nagyobb összegekből. Megállapíthatjuk, hogy a jövedelmek között kicsi a szórás, az idősek a

⁹ A szegénységi küszöb itt a medián jövedelem 60%-a.

¹⁰ A háztartások jövedelmének megadásánál már jelentős volt a válaszmegtágadás, így ezeket az adatokat nem tudtuk érdemben elemezni.

jövedelmi helyzetük szempontjából viszonylag homogén csoportot alkotnak. A jövedelem és az életkor között szignifikáns, de nem lineáris kapcsolatot találtunk: az 50-65 évesek nagy valószínűséggel a legalacsonyabb és a legmagasabb jövedelmi sávba kerülnek, míg a 66 évesek és ennél idősebbek jövedelme a közbülső második és a harmadik sávba (azaz 56 ezer és 91 ezer forint közé) esik. Hasonló összefüggés figyelhető meg a jövedelem és a nemi hovatartozás esetében is: a férfiakkal gyakrabban találkozunk a nagyon magas és a nagyon alacsony jövedelmi sávban, míg a nők jövedelme többnyire a két középső negyed valamelyikébe esik.

3. A magyarázó modell

A modell függő változóját az a kérdésünk adja, amellyel az IKT eszközök elfogadását, illetve elutasítását igyekeztünk mérni: „Ha megtehetné, vásárolna-e otthonába számítógépet, internetet?” A kérdésre kapott válaszok megoszlását a 11. ábra mutatja. Ebből kiderül, hogy az idősek döntő többsége elutasító: azoknak az aránya, akik „nem látják értelmét” ezeknek az eszközöknek és akik „még ingyen sem” tartanának igényt ezekre, együttesen 80%.

Ha megtehetné, vásárolna-e otthonába számítógépet, internetet?

11. ábra

Venne-e számítógépet, internetet otthonra?

Miután sorra vettük azokat a tényezőket, amelyek befolyással lehetnek az időseknek az internet és a számítógépek használatával kapcsolatos attitűdjére, befejezőként a következő megállapításokat tehetjük: Kiinduló hipotézisünk az volt, hogy az IKT elutasításának mértékét közvetlenül és közvetve (az aktivitásokon keresztül) is meghatározza az egészségi állapot. A regressziós modell lefuttatása ezt megerősítette: a modellben szereplő összes magyarázó változónak a függő változóra gyakorolt hatása szignifikáns. A függő változónk szórásának 12%-át sikerült megmagyarázni. A regressziós Béta értékek értelmezéséből következik, hogy

1) minél alacsonyabb szintű a szellemi aktivitás, annál nagyobb mértékű az internet elutasítása;

2) minél kevésbé jellemző valakire a társas aktivitás, annál valószínűbb, hogy elutasítja az internetet;

- 3) minél intenzívebb a fizikai aktivitás (vagyis minél többféle tevékenységet végez valaki rendszeresen), annál kevésbé utasítja el az internetet; s végül
 4) a magányosság érzése valóban fokozza az internet elutasítását.

A négy tényező közül a szellemi aktivitás hatása a legerősebb, ezt követi a társas aktivitás, a fizikai aktivitás, majd a pszichés állapot.

3. tábla
 Regressziós modell

Modell		Nem standardizált együtthatók		Standardizált együtthatók	t	Sig.
		B	Standard hiba	Beta		
1	(Konstans)	2,325	,229		10,157	,000
	társas aktivitás	,258	,055	,178	4,676	,000
	szellemi aktivitás,	,262	,044	,228	5,966	,000
	fizikai aktivitás, te- vékenységek száma	-,067	,028	-,096	-2,443	,015
	pszichés állapot	-,159	,071	-,085	-2,234	,026

A függő változó: Ha megtehetné, vásárolna Ön otthonába számítógépet, internetet? $R^2=0,12$

Az egészségi állapot szerepéről azt mondhatjuk, hogy minél jobb az egészségi állapot szubjektív megítélése, annál inkább csökken az internet elutasítása. Mint láttuk, az egészségi állapot nemcsak közvetlenül, hanem közvetve, a többi változón keresztül is kifejti hatását (legerősebben a fizikai aktivitásra, másodsorban a pszichés állapotra, ezt követően a társas aktivitásra, és a legkisebb mértékben a szellemi aktivitásra hat).

Összefoglalás: problémák és ajánlások

Az aktivitásra vonatkozó kezdeti hipotézisünk tesztelése nem várt eredményeket is hozott: úgy tűnik, az idősek korosztályát elsősorban a szellemi aktivitás alapján lehet szegmentálni, a szellemi aktivitás azonban az összes általunk vizsgált aktivitásfajta közül a legkevésbé függ az egészségi állapottól. Emellett a szellemi aktivitás befolyásolja a legnagyobb mértékben az IKT eszközök elfogadását, illetve elutasítását is. *Úgy tűnik, hogy az idősek életminőségének, jól-létének kulcsa a szellemi aktivitás.* Ajánlasként megfogalmazható, hogy olyan fejlesztési programokra volna szükség, amelyek elsősorban ezt a területet érintik: itt sok mindenre gondolhatunk, a könyvtárak szolgáltatásaitól kezdve a memóriát tesztelő ún. komoly játékok hozzáférhetővé tételéig.

Az idősek egészségi állapota és munkavégzésre való alkalmassága a megkérdezettek szubjektív megítélése alapján kielégítőnek mondható. Ugyanakkor jellemző a korosztályra az orvosi vizsgálatok gyakori igénybevétele, s tagjainak egészségi problémái közül ki kell emelni a látással kapcsolatosakat. Tudatában kell lennünk annak, hogy a saját egészségük, tudásuk és aktivitásuk reális megítélése és tudatos kezelése, valamint az ezek megőrzésébe és fejlesztésébe való befektetésre való hajlandóság egyáltalán nem jellemző a vizsgált korosztály tagjaira, viszont a függetlenségük megőrzése

– akár IKT eszközök segítségével is – fontos számukra. A függetlenséget fokozó eszközök pozitív fogadtatását a példakövetés határozza meg: minél többen használnak egy eszközt, annál nagyobb lesz iránta a kereslet. Ezen a területen már rövidtávon is áttörés várható, még az állami kiadások szinten tartása vagy csökkentése mellett is.

Az időseknek a munkaerőpiacra való visszatérését – mint láttuk – az atipikus munkavégzési formák terjedése és elérhetővé válása segítheti elő: a részmunkaidő, a bedolgozás és a távmunka már természeténél fogva is kedvező számukra, de a család és a munka összehangolásának lehetősége, valamint az ingázás fáradalmaitól való idegenkedés is ezeket a formákat jelöli ki elsősorban a dolgozni képes és hajlandó idősek foglalkoztatásához. Az ilyen programoknak tehát az időseket is meg kellene célozniuk.

A tudás megszerzését és átadását tekintve, az általunk feltárt és elemzett adatok, valamint a munkaerőpiac jelenlegi tendenciái alapján úgy gondoljuk, hogy *ennél a korosztálynál a szakmai tudás tanfolyami keretek közötti frissítésének nincs sok értelme, ugyanakkor az idősek életminőségét javító tanulás szorgalmazása, valamint az idősek oktatóként való foglalkoztatása a felnőttoktatásban reális összetársadalmi haszonnal járhat.*

Irodalom

- Andorka Rudolf (1997): *Bevezetés a szociológiába*. Osiris kiadó, Budapest
- Dombi Gábor – Molnár Szilárd – Kollányi Bence (2008): E-befogadás Magyarországon éves jelentés (2008) http://www.ittk.hu/web/docs/ebefogadas_eves_jelentes_2008.pdf letöltve: 2009.aug.10
- S. Molnár Edit (2004): *Az időskorú népesség főbb jellemzői és életkörülményei*. KSH, Bp.
- Szántó Zoltán (2006): *Analitikus szemléletmódok a modern társadalomtudományban*. Helikon kiadó, Bp.
- Tóth István György (2006): Jövedelemeloszlás 1987 és 2005 között. In: Kolosi Tamás – Tóth István György (szerk.) *Társadalmi Ríport, 2006*. Társi, Bp.
- Tóth István György (2008) (szerk.): *Tárki-Unicredit Európai Társadalmi jelentés*, Budapest
- Török Balázs (2006): Felnőttkori tanulás – célok és akadályok. *Educatio* 2006/2 pp. 333–347.
- Varga Júlia (2006): Humántőke-fejlesztés, továbbtanulás felnőttkorban, szkillek és kompetenciák. In: Kolosi Tamás – Tóth István György (szerk.) *Társadalmi Ríport, 2006*. Társi, Bp.
- WHO (2002): Active aging: A policy framework. <http://www.who.int/ageing/publications/active/en/index.html> Letöltve: 2009. aug. 10.

Gyarmati Andrea

szociológus jelenleg a Budapesti Corvinus Egyetemen folytat doktori tanulmányokat. Főbb kutatási témái: a szociálpolitika és az informatika kapcsolata, közpolitikai hatáselemzések és ezek módszertana.

Rab Árpád

A magyarországi idős korosztály információs írástudása és motivációi

Bevezetés

Mind a nemzetközi, mind a hazai szakirodalom egyre bátrabban és nyomatékosabban fogalmazza meg, hogy a nyugati társadalmak információs társadalmában a további fejlődés kulcsterülete az idősek bevonása – *az internet jövője az idősek bekapcsolódásától függ.*¹ Az Európai Unió irányelveiben szintén mind gyakrabban és hangsúlyosabban jelenik meg az idősek életminőségének javítására irányuló törekvés, az elfogadható, önálló és teljes jól-lét érzetének biztosítása.²

Az időseknek az információs társadalomba való bevonására számos elképzelés született. Egyesek a *képzés és az ismeretterjesztés* fontosságát hangsúlyozzák, mások inkább a *hardverek, az idősbárát eszközök és az infrastruktúra* vagy a *szoftverek* fejlesztésében látják a megoldás kulcsát. Sorra jelennek meg az időseknek szóló weboldalak, közösségi oldalak³ és különféle új alkalmazások, de az idősek célcsoportjára fókuszál a telefon- és internet-szolgáltatók képzési⁴ és eszköz-kínálata is.⁵

Az *idősek várható nyeresége* nyilvánvalóan tűnik: a kirekesztődés és elmagányosodás megszűnhet vagy jelentősen csökkenhet, előnyös lehetőségek nyílnak meg a szellemi és fizikai rehabilitáció terén, számos kényelmi szolgáltatás válik elérhetővé, csökken az információs kiszolgáltatottság, az elektronikus egészségügyi ellátás mindenütt jelenlévő, életminőségjavító szolgáltatásairól nem is beszélve.

1 Az Egyesült Államokban 2005 óta a 70-75 évesek korcsoportjában terjedt el a legnagyobb mértékben az internet: a penetráció három év alatt 26 százalékról 45%-ra nőtt (Pew Internet Research, http://www.pewinternet.org/pdfs/PIP_Adult_social_networking_data_memo_FINAL.pdf). A nagymértékű növekedés legfőbb oka nyilvánvalóan a kezdeti lemaradás aránya. A közeljövőben Magyarországon is hatalmas ugrás várható, egész egyszerűen a jelenlegi rendkívül alacsony penetráció miatt. A magyar nyugdíjasoknak mindössze 4 százaléka, azaz körülbelül 75 ezer fő tekinthető rendszeres internetezőnek (e-Befogadás éves jelentés, 2008: <http://www.itk.hu/web/kiadvanyok.html>).

2 Az Európai Unió i2010 programjának egyik fő célkitűzése az önálló élet biztosítása az öregedő társadalomban, lásd eInclusion: <http://cordis.europa.eu/ist/einclusion/> és Ambient Assisted Living: www.aal169.org. E programok költségigénye egy 2007-es ajánlás 150 milliós bővítése eredményeként meghaladja a 600 milliós eurót. Az EU ilyen irányú terveinek részletes áttekintését nyújtja a *Health and long-term care in the European Union* című kiadvány (2007 december, http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/ebs/ebs_283_en.pdf).

3 Például a brit Saga Zone <http://www.sagazone.co.uk/>

4 A hazai piacon a *Telekom* és a *UPC* is kínál időseknek szóló képzést ingyen vagy jelképes összegért. Az időseknek szóló képzési programok terén látványos sikereket értek el civil szervezetek, például a „Kattints rá, Nagy!” és a „Szépkorú Netszoba” kezdeményezésekkel. Az IKT használatának oktatásáról az idősek körében remek összefoglalót és gyakorlati útmutatót ad Mimi Larsson: Az idősebbek bekapcsolódása az információs és kommunikációs technológiák alkalmazásába – a gyakorlatban (*Információs Társadalom* 2006/1. 91-106. old.).

5 Például a *Doro HandleEasy 326gsm* mobiltelefon-készülék vagy a Microsoft speciálisan időseknek készült számítógépe (*SeniorPC*).

Az alábbiakban a már bemutatott kérdőíves felmérés során az információs írástudással kapcsolatban feltárt adatokat elemezzük, és a motivációk és attitűdök megismerése mellett igyekszünk ajánlásokat is megfogalmazni.

Tudásszakadékok

Ma már közismert ténynek számít az, hogy a (digitális) eszközök felhasználói között is legalább olyan mély tudásszakadékok húzódnak, mint a használók és a nem használók között. A különféle hozzáértési szintek, a készségek és az értékteremtő vagy csak reprodukív használati módok között a használók körén belül fennálló különbségek megragadása nagyon nehéz, de a magyar információs társadalom versenyképességének megítélése szempontjából kulcsfontosságú probléma.

A válaszadók egyharmadának (33,3%) van otthon számítógépe, és a számítógéppel rendelkezők közel 90%-ának (88,85%) internet-hozzáférése is van. Ez az adat egyértelműen azt bizonyítja, hogy *a számítógép és az internet egyre inkább együtt jár a háztartásokban*. Vizsgálatunk útján a magyarországi idősek Televízió-, számítógép-, mobiltelefon- és internet-használati szokásait és képességeit kívántuk megismerni.

Az 50-75 évesek 69,5%-a állítja magáról, hogy képes egyedül is beállítani a *TV-csatornákat*, vagyis a TV mint immár hagyományos szórakoztató-elektronikai eszköz elég jól vizsgázott. Viszont a megkérdezetteknek alig a fele (46,5%) képes egyedül is *SMS-t* küldeni, és csupán negyedrészüik (23,2%) tud mobiltelefon-névjegykártyát egyedül küldeni vagy fogadni. Ugyancsak hasonló arányban (23,2%) állítják azt, hogy egyedül is ki tudnak nyomtatni dokumentumokat a számítógépről – ez különösen azért nagyon alacsony arány, mert nem a nyomtató telepítésére vagy beállítására kérdeztünk rá, hanem egy már összeállított számítógép egyik fontos kimeneti perifériájának a használatára. A *nyomatási funkció* szinte minden szoftverbe be van építve, és általában nagyon könnyen és logikusan használható. A számítógépen önállóan szöveget írni már többen tudnak: a megkérdezettek 31,9%-a válaszolt igennel erre a kérdésre.

Az internetezéshez kapcsolódó tudást firtató kérdésekre kapott válaszok alapján azt láthatjuk, hogy az 50-75 éveseknek csupán egynegyed vagy még kisebb része tudja megbízhatóan és sokoldalúan használni az internetet. E-mail üzeneteket egyedül küldeni és fogadni, illetve azokat elolvasni a megkérdezettek 26,9%-a képes, egy adott weboldalt az idősebbek 25,4%-a találja meg egyedül, de képeket vagy dokumentumokat már csak 18,4%-uk tudna önállóan letölteni. Ez egyúttal azt is jelenti, hogy az adott korosztályban *csupán minden ötödik idős embernek van egyáltalán esélye arra, hogy bonyolultabb műveleteket is végrehajtsa, például igénybe vegye az e-kormányzati szolgáltatásokat*. Skype-on egy ismerőst a megkérdezettek 15,5%-a tudná önállóan felhívni. Ez már valóban összetettebb kihívást jelent (több periféria is kell hozzá, kezelni kell az ismerősök címjegyzékét, fel kell ismerni a hívott fél online jelenlétét stb.), de egy előre beállított számítógépen ez sem lépi túl a felhasználói szintű ismereteket.

Bár az IKT eszközöket és szolgáltatásokat értékteremtő módon használók aránya a korosztályban meglehetősen alacsony, érdemes felfigyelnünk arra, hogy itt most *nem tudásbeli, hanem internet-hozzáférési szakadékról van szó*. A megkérdezettek 29,6%-ának van otthon internete, és ezeknek már a 90,8%-a képes elektronikus úton önállóan le-

velezni, továbbá 85,8%-uk egyedül rátalál a keresett weboldalra. 62%-uk képeket és dokumentumokat is tud önállóan letölteni, és az idős internethasználók fele (52,3%) Skype programmal önállóan fel tudja hívni ismerőseit.

Az idősebb korosztálynak azok a tagjai, akik használják az internetet, túlnyomó többségükben sikeresen megtanulták a kezelését, és önállóan képesek élni előnyeivel.

Közel a segítség?

A felhasználó nem mindig szorul rá, hogy önállóan oldja meg a feladatokat – egy kis segítség elérhetősége esetén jelentősen bővül azoknak a köre, akik hozzáférnek a megfelelő technikai eszközökhöz. Fentebb láthattuk, hogy a megkérdezettek 69,5%-a önállóan is be tudja állítani a TV-csatornákat. Azoknak a fele, akik önállóan nem képesek erre, kis segítséggel már meg tudná oldani a feladatot, és csupán a a többiek ítélik meg úgy, hogy semmiképpen sem járnának sikerrel. A szükséges segítség mértékére nem kérdeztünk rá, de semmiképpen sem arról van szó, hogy a feladatot teljes mértékben valaki más végezné el.

Az alábbi táblázatban összegeztük, hogy az idősek IKT-használóinak köre mennyiben bővül ki, ha segítséget vesznek igénybe:

	<i>Önállóan el tudja végezni</i>	<i>Segítséggel tudja elvégezni</i>	<i>Semmiképpen sem tudja elvégezni</i>
TV-csatornák beállítása	69,5%	17,1%	13,2%
Szövegírás számítógépen	31,9%	20,7%	45,1%
SMS-küldés	46,5%	17,4%	35,0%
Mobil- névjegykártya fogadása	23,2%	27,6%	46,8%
E-mail olvasása	26,9%	21,8%	49,2%
Nyomtatás	24,2%	22,2%	51,7%
Weblap megtalálása	25,4%	20,1%	52,3%
Képek, dokumentumok letöltése	18,4%	23,5%	55,8%
Skype használata	15,5%	23,7%	58,4%

A fenti adatok újra megerősítik a különféle társadalmi közvetítők (hivatásos vagy önkéntes szakemberek, barátok és családtagok) fontos szerepét nemcsak a képzésben, hanem a biztonságérzet növelésében is. *Társadalmi közvetítők segítségével a digitális eszközöket használók köre átlagosan legalább ötödével növelhető.*

Ha csak azokat vesszük figyelembe, akiknek van otthoni internet-előfizetésük, ebben a körben átlagosan 50%-kal gyarapodnának a fontosabb fenti készségek. Ha a hozzáférési különbség nem állna fenn, akkor a társadalmi közvetítők szerepe még nagyobb lehetne, és nemcsak az ötödével, hanem a felével növelhetné meg a gyakorlott felhasználók számát.

A megkérdezettek 81,4%-a természetes módon valamilyen családtagjától vagy rokonától kapott segítséget egy-egy technikai eszköz beállításához. Barátoktól, szomszédoktól már csak a megkérdezettek negyedrésze kért segítséget, valamilyen más szakemberhez pedig csupán 16,6%-uk fordult. Ez áll a *digitális írástudás családon belüli*

terjedésének a háttérben, és ezért kritikus fontosságú, hogy az a családtag, aki kívülről „behozza” a tudást, valóban hozzáértő legyen – vagy tudjon kérdezni.

Az internet valódi értéke

Nehéz meghatározni, hogy az internet milyen értéket képvisel azok számára, akik elérik, és önállóan is rendszeresen használják. Kérdőívünk alapján vizsgálni tudtuk, milyen mértékű a bizalom, illetve mennyire interaktív az internethasználat az idősek körében.

A televízió továbbra is fontosabb információforrás, mint az internet, hiszen az internetet a teljes célcsoportnak csak a 13,9%-a használja gyakran vagy nagyon gyakran információszerezésre. Ez azt jelenti, hogy *még azok közül is, akik önállóan képesek egy weblapot megtalálni, csak minden harmadik személy használja elsődleges információforrásként az internetet.* A vizsgált korosztályban a sajtó háromszor annyi, a televízió pedig hatszor annyinak ember számára jelent elsődleges információforrást, mint az internet. A televízió iránt még mindig sokkal nagyobb a bizalom, mint az internet iránt a felhasználók körében is.

A háztartásban megtalálható internetre kötött számítógép egyáltalán nem jelenti azt, hogy az ott élő idősek jelentős mértékben hozzá is jutnak a használatához. Ha több generáció viszonylatában vizsgáljuk az otthoni internet-hozzáférés arányait, sejtett, de lehangoló eredményt kapunk: a felmérésünket megelőző hét folyamán *a háromgenerációs háztartásokon belül a gyerekek 14,4%-a és a szülők 9,9%-a, ám a nagyszülőknek csupán 1%-a használta minden nap az internetet.*

Az e-kormányzati és e-egészségügyi szolgáltatások akkor találnak majd kedvező fogadtatásra (és kifejesztésük akkor térül meg), ha a használók többsége képes lesz és akarja is kezelni azokat (és ehhez természetesen szükséges az is, hogy az önálló használók száma szignifikánsan növekedjen). Az információszerezési szokások tekintetében azt figyelhetjük meg, hogy a hagyományos, már bevált, ismert módszerek lecserélésére az emberek sokkal kevésbé hajlamosak, mint a „kockázat nélküli” tájékozódásra. *Az internethasználók 18%-a szívesen informálódik az interneten keresztül, ám ezeknek csupán a fele (10%) élne az online recept-felíratás lehetőségével.*

Az internet-előfizetéssel rendelkezők 18%-a „mindenképpen” informálódik online is az őt érintő egészségügyi kérdésekben, 28,6% „talán”, több mint a felük (51,8%) pedig egyáltalán nem teszi ezt meg. Csupán 10%-uk venné igénybe mindenképpen a receptek interneten való felírásának lehetőségét, 19,19%-uk talán igényelné ezt, közel 70%-uk (68,68%) azonban mereven elzárkózik ettől a lehetőségtől.

Az interaktív szolgáltatások igénybevitelére való hajlandóság viszont egyértelműen az önálló használat függvénye: az internetet önállóan és magabiztosan használni tudóknak a fele (48,9%) „mindenképpen” vagy „talán” hajlamos az internet információforrásként való használatára e-egészségügyi kérdésekben, és közel egyharmad részük (30,4%) így viszonyul az online receptfelíráshoz is.

Az idősek nyitottsága az életminőséget javító technológiai eszközök iránt

Az adatok elsődleges elemzésén túl nyilvánvalóan az a legfontosabb kérdés, hogy milyen az idősek hozzáállása az általuk már ismert és a számukra még ismeretlen technikai berendezések használatához. Kérdőívünkben rákérdeztünk, hogy igénybe ven-

nének-e távfelügyelet, jelzőrendszeres házi segítségnyújtást, távdiagnózist, akadálymentesítést az otthonukban, felíratnának-e receptet az interneten, tájékozódna-e online az egészségügyi kérdésekben, s végül használnák-e az intelligens otthonok nyújtotta szolgáltatásokat.

A kérdésre adott elsődleges válaszokon túl általánosságban is tájékozódni akarunk az idősek nyitottságáról. Mivel nem a lehetőségekre, hanem a kulturális háttérre voltunk kíváncsiak, merészen függetlenítettük a kérdést az anyagi változóktól, és loglineáris elemzés segítségével forgatókönyveket vázoltunk fel, amelyek azt rajzolták ki, hogy az egyes technikai megoldások iránti nyitottság vagy éppen elzárkózás milyen mintázatok mentén mozog.

A loglineáris elemzésbe hét változót vontunk be, így a válaszok mögött meghúzódó kulturális logika feltárását egy hétdimenziós mátrix segítette (*backward elimination model*). A modell illeszkedik, sőt, a szignifikancia eltérésének nagy mértéke éppenséggel túlilleszkedést mutat, ami szintén a kevés, de erős kapcsolat megállapítását támasztja alá. Az alábbi táblázatban a négy legjellemzőbb (legnagyobb elemszámú) forgatókönyvet emeltük ki, amelyek átlépték a 10%-os küszöböt:

Válaszadók százalékos aránya a forgató-könyvekben	Van-e otthon internet? (40)	Távfelügyelet igénybe venne-e? (38a)	Távdiagnózist igénybe venne-e? (38b)	Akadálymentesítést az otthonában igénybe venne-e? (38c)	Online íratna-e fel receptet? (38d)	Online tájékozódna-e egészségügyi információkról? (38e)	Intelligens otthon szolgáltatásokat igénybe venne-e? ((38f)
20,5%	i	t	t	t	t	t	t
13,2%	i	t	t	t	m	m	m
11,1%	i	m	t	m	t	t	t
10,4%	i	t	t	m	t	t	t

Jelmagyarázat: „i” = igen, „t” = talán, „m” = mindenképpen.

A parciális asszociációk a következő változók esetén mutattak kimutatható összefüggéseket: 40-38b (14), 38a-38c (8), 38d-38e (14), 40-38f (15), 38b-38f (11), 38e-38f (9), 40 (2) és 38b (2). A kapcsolatok jellemzően nagyon sokadrendűek (lásd a zárójelben megadott adatokat), így – bár szignifikánsak – látens összefüggéseknek minősíthetők.

A loglineáris elemzés fontos eredménye, hogy akiknek az otthonában még nincs jelen az új technológia (jelen esetben az internet), azok, nem nyitottak a fenti új megoldásokra sem, s a róluk alkotott véleményük esetleges, véletlenszerű. *Ez az összefüggés azt mutatja, hogy idősek körében szükség van az új technológiai lehetőségek megismertetésére, és a már megismert technológiák áttörő, illetve később egymást erősítő nyitottság-növelő hatását emeli ki.*

A parciális asszociációk alapján a fentiek közül a távdiagnózis lehetne a leginkább véleményformáló (*killer*) alkalmazás.

Azok, akik már rendelkeznek internet-hozzáféréssel az otthonukban, sokkal nyitottabbak, és a véleményük is koncentráltabb. A négy legjellemzőbb forgatókönyv mindegyike olyanokhoz kapcsolódik, akiknek van az otthonukban internet-kapcsolat. A bizonytalanság azonban jellemzően nagyon magas, a válaszok többsége „talán”, 28 közül csupán 6 esetben találkozunk a „mindenképpen” döntéssel.

A fenti elemzésben csak a „talán” és a „mindenképpen” választási lehetőségeket vettük figyelembe. Ha a loglineáris elemzést kiterjesztjük a „nem” válaszokra is (és

ezzel 21 dimenzióssá változtatjuk az elemzendő mátrixot), újabb fontos felismeréshez jutunk: *a legjobban kirajzolódó, és gyakorlatilag egyetlen domináns minta egy teljesen tagadó logikai vonal, amely ráadásul olyanokra jellemző, akik rendelkeznek otthoni internet-hozzáféréssel. Ez a minta 30,5%-os erősségével, ami a második helyezettének (5,6%) közel a hatszorosa, messze felülmúlja minden más modellét. Ez azt jelenti, hogy a magyarországi idősök között a technológia megítélésében az az irányvonal rajzolódik ki legjobban, hogy a fenti szolgáltatások közül egyet sem próbálnának ki, annak ellenére, hogy már ismerős számukra az internet.*

Összefoglalás

Magyarországon az idősebb korosztály hozzáállását az új információs és kommunikációs technológiákhoz jelenleg elsősorban az idegenkedés jellemzi. Természetesen azoknak van markáns véleményük az új lehetőségekről, akik bizonyos mértékig már megismerkedtek az internettel. A legvilágosabban kirajzolódó vélemény egyértelműen tartózkodó és elzárkózó, és az érdeklődők túlnyomó többsége is még bizonytalan.

Felmérésünk eredményeinek elemzése alapján szembetűnő, hogy jelentős *tudászakadékokat* azonosíthatunk. Világosan látszik tehát, hogy az idős korosztály értéktelítő internethasználata ugrásszerűen növelhető lenne, ezáltal pedig a hazai e-kormányzati és e-egészségügyi szolgáltatások sikeressége és a rájuk fordított költségek megtérülése is növekedne.

A rendszeres felhasználók számának növelése mellett szól, hogy az idősebb korosztálynak azok a tagjai, *akik használják az internetet, túlnyomó többségükben sikeresen megtanulták a kezelést, és önállóan képesek élni előnyeivel* – ez mindenképpen bátorító lehet a jövőbeli felhasználók számára, és frappánsan cáfolja a kételyeket.

Bár a várható társadalmi és gazdasági nyereséget hitelt érdemlően nem lehet számszerűsíteni, a reprezentatív adatok alapján prognosztizálható, hogy a társadalmi közvetítők segítségével legalább a felével megnövelné a „hozzáférők” között a tényleges felhasználók számát, ugyanis igen sokan már csak minimális bizonytalanságokkal küzdenek és egy lépésre állnak a sikeres használattól. Ezek mind kulturális értelemben, mind mentálisan igénylik a saját tudásszintjüknek megfelelő segítséget. A társadalmi közvetítők segítségével valóban csökkenthető a digitális megosztottság, és potenciálisan leküzdhető az idősebb generációk kimaradása az információs társadalomból.

Azelemzettrendekösszegzése alapján úgy látjuk, hogy az idősök reintegrálódásának kulesterülete egyértelműen a képzés és az ismeretterjesztés.

Rab Árpád

antropológus és etnográfus, jelenleg szociológiai doktori tanulmányokat folytat. Több mint egy évtizede élethivatása az információs társadalom kutatása. Kiemelt témái: az információs társadalom életminőség-javító hatásai, a digitális kultúra természetrajza, a komoly virtuális világok és játékok, valamint az e-egészségügy.

Hogyan verjünk hidat az idősekhez?

Az 50 év fölöttiek kommunikációs és kapcsolathálózatának néhány jellemzője

Fogalmak, elméleti összefüggések

E tanulmányban szándékosan nem használjuk a „társadalmi tőke” rengeteg vitával terhelt fogalmát, helyette – Angelusz Róberttel egyetértve – szerencsésebbnek tartjuk az „erőforrás” kifejezést. Ebben az értelemben erőforrás számunkra az információ, a segítségnyújtás, a bizalom is, hiszen elősegíthetik és hátráltathatják is az egyéni és társadalmi cselekvést. Ezek az erőforrások a kapcsolathálón keresztül válnak elérhetővé az egyének számára. A kapcsolathálót pedig jól jellemzik az erős és gyenge kötések, melyeket mi is célszerűnek tartottunk elkülöníteni és felhasználni, mivel más-más a funkciójuk és különböző módon hatnak az egyén és a csoport (a társadalom) információs-kommunikációs viselkedésre. A két fogalom közötti különbségeket foglalja össze az 1. tábla.

1. tábla

Az erős és gyenge kötések közötti különbségek

Dimenziók	<i>Erős kötés</i>	<i>Gyenge kötés</i>
Definíció	szűk család, rokonok, barátok	szomszéd, ismerős
Mennyiség	10 alatt	sok
Sűrűség	nagy: mindenki ismer mindenkit	kicsi
Multiplexitás (kapcsolódás)	nagy	kicsi
Híd szerep	kis valószínűség	nagy valószínűség
Homofília vagy heterofília	homofil (kor, iskolai végzettség)	heterofil
Integráció	mikrotársadalmi szinten	makrotársadalmi szinten
Nyelvi kód	korlátozott	kidolgozott
Cselekvés	expresszív, meg akarja őrizni, amije van	instrumentális, el akar érni valamit
Társadalmi láthatóság	bezárkózás	kinyit a világ felé
Társadalmi státusz	alacsony	magas

Forrás: Angelusz Róbert közlése, 2009. május

Ezeket a hatásokat, amelyek egyrészt az egyénre, másrészt a társadalomra vonatkoznak, Granovetter klasszikus műve alapján axiómaszerűen az alábbiakban foglalhatjuk össze:

Gyenge kötések teszik lehetővé az egyén számára a komplex szerepkészletek kialakítását, és megkövetelik hordozóiktól a szellemi rugalmasság kifejlődését és fenntartását.

Erős kötések használatára serkent a fizikai közelség, a szegénység és általában a hátrányos helyzet (gazdasági bizonytalanság). Ennek hatására zárt kommunikációs

háló jön létre, amely megakadályozza bármilyen segítő program sikerét: a szegénység (erőforráshiány) önfenntartóvá válik.

„A kultúra gyakorlása feltételezi a motivációkat és főként a kulturális témák használóival való azonosulást. Így az értékek, normák, viselkedések és tárgyak csak annyiban alkotnak egy szubkultúrát, amennyiben az egyének egy olyan közösség részének látják magukat, amelynek tagjai különleges jelentéseket tulajdonítanak ezen objektumoknak.”

Ha a központi egységek újjító készségét megbéklyózzák az áthagyományozott szellemi érdekek és perspektívák, akkor az új eszméknek a hálózat pereméről kell származniuk.

A gyenge és erős kötések közötti munkamegosztásban a gyenge kötés a híd, amelyen keresztül az újjítás átjut a társadalmi csoportok határán, míg a döntéshozást főleg a minden egyes csoportban meglévő erős kötések hálózata befolyásolja.

A gyenge kötések információval és olyan eszközökkel látják el az egyéneket, amelyek saját társadalmi köreikben nem állnak rendelkezésre, ám az erős kötések nagyobb mértékben motiválják a segítségnyújtást és általában könnyebben elérhetőek.

A gyenge kötések nélküli társadalmi rendszerek széttöredezetté és inkoherenssé válnak, az új eszmék lassan fognak terjedni, a tudományos törekvések háttérbe kerülnek, és a kor, az etnikum, a földrajzi helyzet vagy más jellemzők alapján elkülönült alsócsoportok nehezen fogják megtalálni a modus vivendit. (Granovetter 1991: 386)

Tanulmányunkban az adatok elemzése alapján a következő kutatási kérdéseket igyekszünk megválaszolni: Alkotnak-e az idősek csoportot, szubkultúrát szociológiai értelemben? Szegmentálhatjuk-e őket a társas aktivitás mennyiségi és minőségi jellemzői alapján? Milyen a kommunikációs hálózatuk (zárt vagy nyitott) és ennek mi a következménye? Milyen információs viselkedést várhatunk ilyen kommunikációs helyzetben? Hogyan jut el hozzájuk bármilyen innováció (hírként és tényleges eszközként)? Képes-e a családi, erős kötés helyettesíteni az ismerősök által képviselt gyenge kötések? Értelmezhető-e a hálózat „pereme”? A zárt kapcsolatháló vajon oka vagy következménye az IKT elutasításának?

Az 50 év feletti magyar lakosság társas kapcsolataira, infokommunikációs eszközökkel kapcsolatos attitűdjére és befektetési hajlandóságára vonatkozó kérdőíves felmérést a TÁRKI végezte el 2009 májusában és júniusában. A minta az 50 és 75 év közöttiek korosztályában nemre, korra, iskolai végzettségre, régióra és településtípusra nézve egyaránt reprezentatív, elemszáma 1003 fő.

Eredmények

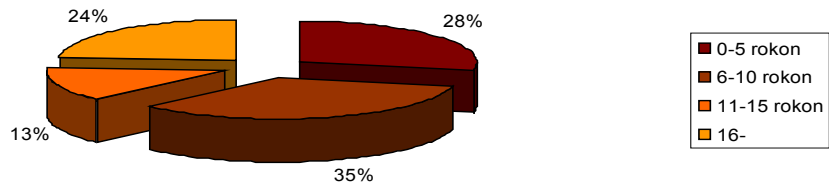
Az erős kötések: rokonok, barátok

A közeli rokonok számának mediánja 10 fő.¹ A megkérdezettek 28%-ának 0-5 rokona van (a közeli rokonnal egyáltalán nem rendelkezők aránya elenyésző: mindössze hárman

¹ A medián az a középső érték, amely alatt és fölött ugyanennyi elem található egy nagyság szerint rendezett sorban. Azért nem átlagokkal számoltunk, mert nagyon magas a szórás, így az átlagok félrevezetőek lennének.

jelezték, hogy egy rokonuk sincs), 35%-uk 5-10, 13%-uk 11-15, 24%-uk pedig 16 vagy több rokonnal rendelkezik. A kérdezettek megközelítőleg kétharmadának legfeljebb 10 közeli rokona van.

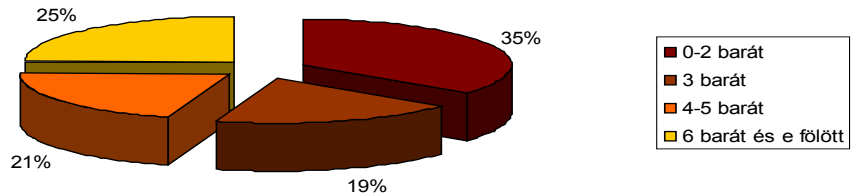
Önnek hány közeli rokona van?

1. ábra
Rokonok számának kategóriák szerinti megoszlása

A barátok száma ennél jóval kevesebb, itt a medián mindössze 3 fő. Legfeljebb két barátot tudhat magáénak a kérdezettek mintegy 35%-a (ezen belül a baráttal egyáltalán nem rendelkezők aránya 10%), 3 barátja van további 19%-uknak, 21%-uk rendelkezik 4-5 baráttal, 25%-uk pedig 6 vagy több barátot jelölt meg. A kérdezettek többsége (54%) legfeljebb 3 közeli baráttal rendelkezik. Célcsoportunk kapcsolathálójának alapjellemezője, hogy tagjainak átlagosan kétszer annyi rokonuk, mint barátjuk van.²

Önnek hány közeli barátja van?

2. ábra
Barátok számának kategóriák szerinti megoszlása

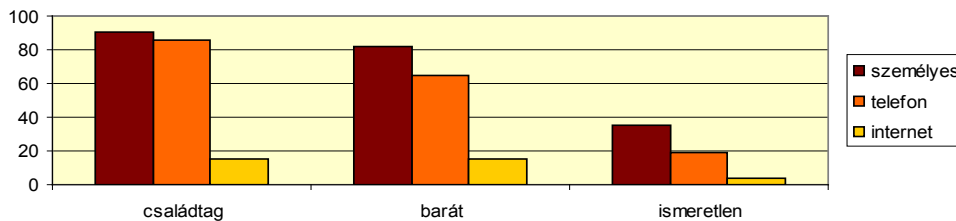
A kapcsolatháló működtetése

A kapcsolatháló fenntartása és működtetése az erőforrásokhoz való hozzáférés egyik eszköze. A fókuszcsoporthoz tartozók beszélgetéseik tanulságai alapján megfogalmazódott bennünk az a hipotézis, hogy a kapcsolat minősége (intimitásának foka) és a használt csatorna között feltételezhetően korreláció van. Ezt az egyik résztvevő nagyon szemléletesen így fogalmazta meg: „Távolinak email, közelebbinek sms, még közelebb mobil, aki nagyon fontos azzal személyesen.” Ennek alapján a vizsgált kérdéssornál

2 Rokonok száma osztva a barátok számával, a medián értéke 2,3.

azt vártuk, hogy minél közelebbi egy hozzátartozó, annál jellemzőbb lesz a személyes kontaktus. A válaszok tanúsága szerint a megkérdezettek 90%-a találkozott személyesen családtagjával, rokonával az elmúlt héten, míg barátjával vagy ismerősével 82%-uk, általa addig ismeretlen emberrel azonban már csak 35%-uk került személyes kapcsolatba. Telefonon a családtagokkal, rokonokkal 86%-uk, míg barátokkal vagy ismerősökkel már csak 65%-uk beszélt, korábban ismeretlenekkel pedig mindössze 19%-uk került így kapcsolatba. Az internetes kapcsolattartás jóval kevésbé elterjedt: családtagjaival és barátaival 15-15%-uk érintkezett így, idegenek esetében ez az arány mindössze 4%. Ezek az eredmények azt mutatják, hogy az intimitás foka nem magyarázza a használt csatornát: a közeli hozzátartozókkal a leggyakoribb a kontaktus minden csatornán, a távoli ismerősökkel pedig minden csatornán ritka. Ha a kommunikációs csatornákat vetjük össze, szintén azt találjuk, hogy nincs funkcionális elkülönülés: a kapcsolat intimitásának fokától függetlenül a leggyakoribb a személyes kontaktus, ennél ritkább a telefonos és még ritkább az interneten keresztüli kommunikáció.

A kérdezettek hány százaléka beszélt múlt héten családtaggal, baráttal, ismeretlennel személyesen, telefonon, interneten

3. ábra

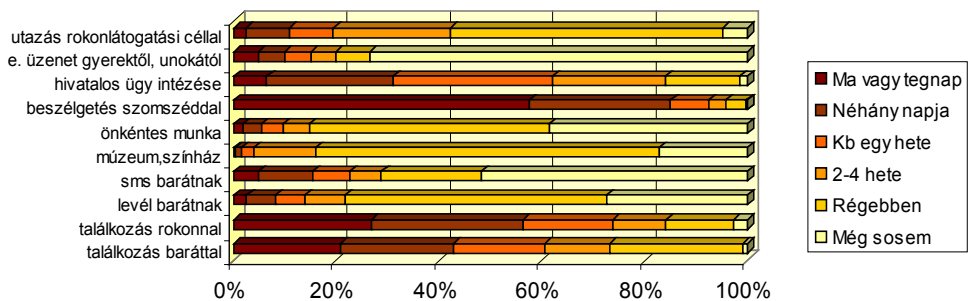
Kommunikációs csatornák használata az intimitás foka szerint

Kapcsolattartás, társas tevékenységek

A következőkben különböző társas tevékenységek végzésének gyakoriságát elemezzük. Az adatok azt mutatják, hogy a végzett társas tevékenység gyakoriságát legerősebben a tevékenység közgazdaságtani értelemben vett költségessége határozza meg. Más szóval: minél többet kell utazni, pénzt és időt ráfordítani, intellektuálisan felkészülni valamely tevékenységre, annál ritkábban végzik az idősek. A leggyakoribb társas tevékenységük egyértelműen a szomszédokkal való beszélgetés, ezt a kérdezettek több mint 80%-a néhány naponta megteszi. A második leggyakoribb a rokonokkal való találkozás (56%-uk esetében néhány napja történt, hogy rokona meglátogatta), de ettől nem sokkal marad el a barátokkal való találkozás sem. A helyváltoztatással, utazással járó tevékenységek jóval ritkábbak, ezek közül a hivatalos ügyek intézése a leggyakoribb (a kérdezettek 25%-a foglalkozott ezzel a felmérést megelőző napokban), itt nyilván elég erős motiváló erő a kényszer. A másik oldalon a ritkán végzett tevékenységek közé tartozik a színház-, múzeum- és könyvtár-látogatás, az önkéntes munka és a családtagoktól (gyerekektől, unokáktól) érkező elektronikus üzenetek fogadása – ezek mind magas, elsősorban szellemi aktivitási szintet feltételeznek.

Akad egy tevékenység, amely a költségelemzés szempontjából „kilóg a sorból”, nevezetesen az SMS-küldés. SMS-t küldeni olcsó és gyors módja a kommunikációnak, ugyanakkor vegyük figyelembe, hogy a legtöbb készülék nem idősbárát (kicsi gombok, kisméretű kijelző), s így nehezen kezelhető az idősek számára. Másrészt feltételezhető egy bonyolultabb összefüggés is az idősek SMS-t kerülő kommunikációs viselkedése mögött. Ha belegondolunk, hogy mi magunk mikor küldünk SMS-t (például a másik fél nem tud telefonon beszélni, de fontos lenne egy információt eljuttatni hozzá), akkor nem nehéz rájönni, hogy ez a sürgős információküldés az idősek mindennapjainak nem része, nincs rá szükségük. Ha valamit nem tudnak elmondani, mert a másik nem veszi fel a telefont, ráér később is. Más az időhöz való viszony idős korban, feltehetőleg ez nyilvánul meg az eszközhasználatban is.

Mikor végezte legutoljára az alábbi tevékenységet?

4. ábra
Társas aktivitás időbeli gyakoriság szerint

Az adatok könnyebb kezelhetősége érdekében a társas aktivitásra vonatkozó változókat aggregálva létrehoztunk 3 klasztert (2. tábla). A tevékenységek végzésének gyakorisága szerint megkülönböztettük a magas szintű társas aktivitással jellemezhető személyeket (akik gyakran végzik a felsorolt tevékenységeket), a közepesen aktívakat és a passzívokat. *A klaszterek jól mutatják, hogy a megkérdezettek közel 70%-át a társas tevékenységekben passzívak alkotják.*

2. tábla
Társas aktivitás klaszterek

Klaszterek	Átlag	N	%
Magas társas aktivitás	2,7	182	18,9
Közepes szintű társas aktivitás	3,5	117	12,2
Társas passzivitás	4,0	659	68,8

Megjegyzés: minél alacsonyabb az átlag, annál gyakoribb az aktivitás.

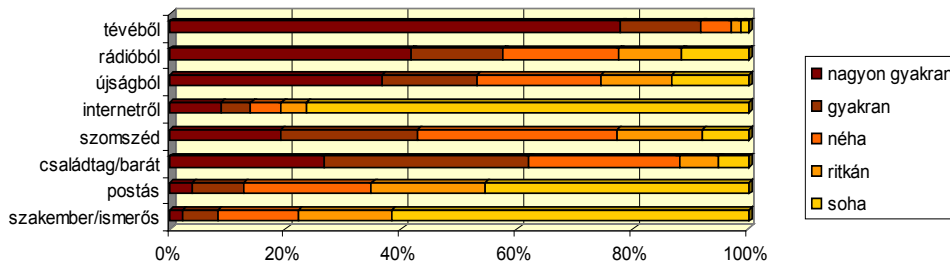
A társas passzivitás aránya a vizsgált korcsoportban tehát rendkívül magas. Összehasonlításként: a szellemileg passzívak aránya csupán 31,6% (vö. Gyarmati Andrea: Az aktivitás szerepe az IKT időskori felhasználásában). Mint ahogy azt az idézett tanulmányban bemutattuk, a fizikai, a szellemi és a társas aktivitás statisztikailag összefügg

egymással és erősen hat az IKT elfogadottságára is. Mindezek alapján ajánlásként megfogalmazható, hogy a célok meghatározása során stratégiai szinten is érdemes lenne az idősek társas aktivitásának növelését prioritásként kezelni. Az idősek társas aktivitásának növelése az áttételeken keresztül az egészségügytől a foglalkoztatáspolitikán át a civil részvételig minden közpolitikai területre rendkívül pozitív hatással lehet, és nem elhanyagolható mértékben javítja az idősek életminőségét is.

Az információszerzés csatornái: a család elsőbbsége

A továbbiakban arra keressük a választ, hogy az idősek hogyan használják információs csatornaként a kapcsolataikat. Ahogy az 5. ábrából leolvasható, a célcsoport tagjai elsősorban a tévéből, családtagjaiktól, a rádióból és az újságokból tájékozódnak. A gyenge kötések (internet,³ postás, szakemberek, ismerősök) jelentősége az információhoz jutásban általában véve elhanyagolható: soha nem tájékozódik szakembertől vagy ismerőstől a kérdezettek 61%-a, míg a postás esetében ez a 45%-ukról, az internet tekintetében 75%-ukról mondható el. Nem nehéz belátni, hogy az erős személyes kapcsolatokon keresztül történő, valamint az egyirányú médiának a szerkesztők és műsorkészítők által szűrt információiból való tájékozódás zárt láncú, belterjes kommunikációt eredményez. *Az idősek kommunikációs hálóit jogosan nevezhetjük tehát a granovetteri értelmében zártnak, az így létrejövő kommunikációs gyakorlatot pedig intenzívnek, introvertáltnak.*

Milyen gyakran tájékozódik az alábbi csatornákon keresztül?

5. ábra

A általános tájékozódás csatornái

A kommunikációs háló egyszerűbb kezelhetősége érdekében két „főkomponensbe” aggregáltuk a változók értékeit. Azt vártuk, hogy ilyen módon sikerül majd elkülönítenünk egymástól az „inkább zárt” és az „inkább nyílt” információs láncokkal jellemezhető személyeket, de a létrejött főkomponensek nem igazolták várakozásainkat. Az első főkomponensbe azokat sikerült tömörítenünk, akik elsősorban személyes kapcsolataikat (a családot, barátait és ismerőseiket) veszik igénybe tájékozódáshoz, a másikba pedig azokat, akik a médiára (ezen belül is a rádióra és az újságokra) támaszkodnak. A főkom-

³ Az internet – szemben a többi médiával – gyenge kötésként funkcionál, nyílt és sokrétű kommunikációs gyakorlatot tesz lehetővé, alacsony integrációs szint mellett.

ponenseket alkotó változók közül két változót kihagyunk a végső struktúrából: a televíziót és az internetet. (Az előbbit azért, mert televíziót mindenki néz, az utóbbit pedig azért, mert az internetet nagyon kevesen használják.) A személyes kapcsolatokat mint tájékoztató csatornát tömörítő főkomponensben a megmaradt információ 52%-ot tett ki, míg a médiát tömörítő főkomponens 63%-ot őrzött meg. A személyes kapcsolatokon, illetve a médián keresztül történő tájékozódást a magyarzó hierarchikus ANOVA modellekbe bevonva azt találtuk, hogy a hagyományos magyarzó változók (nem, kor, iskolai végzettség, településtípus, együtt élők száma) csődöt mondtak, ezzel szemben a szellemi aktivitást mérő változónk szignifikáns összefüggést mutatott. A szellemileg aktívak nagyjából kétszer olyan gyakran használják a médiát tájékozódásra, mint a személyes kapcsolatokat. Ugyanez az arány jellemző a közepesen aktívoknak nevezett csoportra is, azzal a különbséggel, hogy ők nagyobb mértékben használják mind a médiát, mind a személyes kapcsolatokat tájékozódásra, mint a szellemileg aktívok (azaz az átlagok magasabbak, de a média használata kétszer gyakoribb, mint a személyes kapcsolatoké). Ezzel szemben a legnagyobb csoportot alkotó szellemileg passzívok szinte egyáltalán nem használják tájékozódásra a médiát (ne felejtjük el: a rádióról és a sajtóról van szó), de a személyes tájékozódás is körükben a legalacsonyabb mértékű.

3. tábla

Tájékoztató csatornák és szellemi aktivitás

<i>Aktivitás klaszterek</i>	<i>Személyes tájékozódás Főkomponens szkor</i>	<i>Média (újság, rádió) Főkomponens szkor</i>	<i>N</i>
Szellemileg aktív	0,14	0,28	277
Közepesen aktív	0,26	0,40	315
Szellemileg passzív	-0,45	-0,75	391

Ez az eredmény azért meglepő, mert logikusnak tűnt egy olyan feltételezés, hogy minél aktívabb valaki szellemileg, annál gyakrabban tájékozódik a különböző információs csatornákon keresztül. Ezzel szemben az adatok azt mutatták, hogy a leginkább kiegyensúlyozott kommunikációs gyakorlattal az általunk közepesen aktívoknak nevezett csoport bizonyult. Az ő köztes helyzetükből logikailag következne egyfajta híd vagy összekötő szerep a két másik csoport felé, azonban ennek az alátámasztásához további kutatásokra lenne szükség.

Segítségnyújtási háló

A segítségnyújtás, a szívességek és elvárások esetében ugyanolyan, a cselekvést elősegítő erőforrásról, előnyről van szó, mint a fent elemzett információ esetében. A segítségnyújtási hálóról három változó adatai alapján alkothatunk képet. Először is rákérdeztünk arra, hogy mindennapi, szokásos tevékenységek végzésében kitől várhatnak a kérdeztettek segítséget, és ezt szokták-e viszonzni, majd ezt kiterjesztettük extrém helyzetekre is.

Az első kérdéssorban tehát arra voltunk kíváncsiak, hogy az általunk felsorolt, a mindennapi életben fontosnak tartott tevékenységekben a megkérdezett idős emberek kitől, milyen szerepet betöltő személytől remélhetnek segítséget. Általában minden tevékenység esetében a család szerepe a legfontosabb, ezen belül is kiemelkedő

a mindennapi tevékenységekben való segítség elvárása (90%). Inkább csak azokban a tevékenységekben esik vissza – de itt is csak kis mértékben – a család szerepe, ahol szaktudásra van szükség (műszaki cikkek beállítása, kisebb javítások a háztartásban). A második leggyakoribb segítő funkciót a barátok, szomszédok töltik be: tőlük a kérdezettek leginkább a bevásárlásban és receptek kiváltásában várnak segítséget. A mindennapi tevékenységekben való segítség, mint láttuk, a család felségterülete. Ismerősöktől átlagosan a kérdezettek 6%-a vár segítséget, főként szaktudást igénylő probléma esetében (javítások, készülékek beállítása), de ugyanez jellemző a szakemberektől elvárt segítségre is (az ismerősök főként a szakemberek közül kerülnek ki). A postásnak és az orvosnak sincs kitüntetett szerepe a segítségnyújtási hálóban: tőlük, illetve a nem pontosított „valaki mástól” elenyésző számban és mértékben várnak segítséget a kérdezettek. *A segítségnyújtási hálóban is szinte kizárólagos az erős kötések szerepe.*

4. tábla

Ha szüksége lenne rá, kitől kaphatna segítséget (%)

<i>tevékenység</i>	<i>családtól</i>	<i>barátl szomszéd</i>	<i>ismerős</i>	<i>postás, orvos</i>	<i>más szak- ember</i>	<i>valaki mástól</i>
bevásárlás, receptek	87,9	31,4	7,9	0,4	1,1	0,8
csekkek befizetése	86,5	26,9	5,4	1,6	0,8	0,7
főzés	86,4	18,0	3,1	0	1,6	1,8
hivatalos ügyek intézése	88,5	20,2	5,9	0,7	1,9	0,7
mindennapi tevékenységek	90,0	13,0	2,2	0,2	2,4	0,7
utazás, közlekedés	87,6	24,9	6,7	0,1	1,6	1,0
műszaki cikk beállítása	81,4	25,1	10,4	0,3	16,6	1,3
javítások a háztartásban	76,7	25,4	11,8	0,2	23,6	1,2
magánéleti probléma	83,0	23,6	4,0	0,9	4,0	1,8
átlag	85,3	23,2	6,4	0,5	6,0	1,1

Megjegyzés: A táblázat az igen válaszok megoszlását mutatja minden egyes szerepnél. Több válasz is megjelölhető volt.

A segítségnyújtás viszonzásáról annyit állapíthatunk meg, hogy a szomszédoknak, családnak való segítség a leggyakoribb tevékenység a vizsgált korosztály aktivitási mintázatában: 79%-uk segít rendszeresen a szűkebb környezetének (vö. 2. ábra). *A családok, szomszédok egymásra utaltsága, szolidaritása tehát nagyon erős, az idős emberek közvetlen környezetében magas az integráció foka.*

Az különböző, való másokra való támaszkodás a fenti, A mindennapi élethelyzetekben jellemző fenti képet némileg árnyalja, hogy extrémebb szituációkban kihez fordulnak a megkérdezettek. Erre a következő kérdéseink vonatkoztak:

Ha munkát keresne, kitől várhatna leginkább segítséget?

Ha anyagi nehézségek esetén kisebb áthidaló kölcsönre lenne szüksége, kitől várhatna leginkább segítséget?

Ha nehéz élethelyzetben meg akarja osztani érzéseit valakivel, kitől várhatna leginkább segítséget?

Ha otthonától távol elromlik az autója vagy utazás során nem tud hazajutni, kitől várhatna leginkább segítséget?

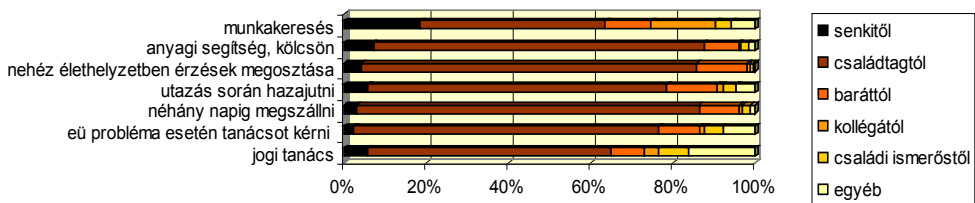
Ha beázás miatt néhány napig máshol kényszerül aludni, kitől várhatna leginkább segítséget?

Ha egészségügyi probléma esetén tanácsot kérne, orvost ajánlani, kitől várhatna leginkább segítséget?

Ha vitás jogi ügye van, ügyvédre, jogi tanácsra van szüksége, kitől várhatna leginkább segítséget?

Átlagosan a legtöbb helyzetben a kérdezettek közül a legtöbben a családra támaszkodhatnak (70%), ez után következnek a barátok (átlag: 10%), a harmadik leggyakoribb válasz: „senkitől” (7%), a negyedik az „egyéb” kategória (6%) majd a sor végén következik holtversenyben a „családi ismerős” és a „(volt) kolléga” (3-3%). Az átlagtól való eltéréseket nézve kiderül, hogy a családtagok szerepe kiemelkedően fontos a „beázás esetén megszállni” szituációban (83%) és az érzelmi támogatásban (81%), míg jóval kevésbé fontos a munkakeresésben (45%) és a jogi tanácskérésben (59%). A barátokat a legtöbben az érzelmi támogatásnál (12%) és az utazás során adódó problémák szituációjában (12%) jelölték meg elsődleges segítségnyújtóként. Jelenlegi vagy korábbi kollégáktól főként munkakeresésben várnak segítséget (16%). Családi ismerősöktől a kérdezettek 7%-a vár jogi tanácsadást, s az „egyéb” kategóriába eső személyektől szintén főként a jogi kérdésekben várnak segítséget (16%). A „senkitől” opciót a munkakeresés esetében választották sokan: a kérdezettek nagyjából ötöde (19%) adta ezt a választ. Ez az utóbbi adat ráerősít a granovetteri elmélet egyik elemére: a munkakeresést is magában foglaló társadalmi mobilitásban elsődleges a gyenge kötések (*linking* és *bridging* típusú) kötések szerepe, amelyek – mint láttuk – az időseknél gyakorlatilag hiányoznak.

Különböző élethelyzetekben kitől számíthat segítségre?

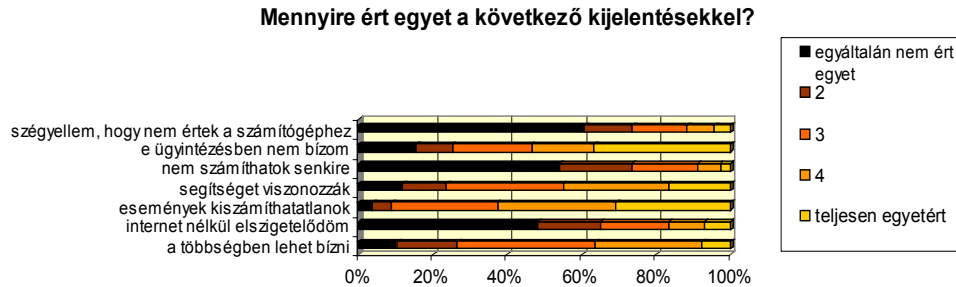

6. ábra
Különböző élethelyzetekben várt segítség

Bizalom és szegény

A bizalom szintén a társas viszonyainkban gyökerező erőforrás: kutatások (Putnam 2000, Fukuyama 1995) bizonyítják, hogy minél magasabb a bizalom szintje egy társadalomban, annál nagyobb a jólét, fejlettebb a gazdaság, az emberek pszichésen egészségesebbek, magasabb a termékenység stb. (Szántó 2006). Ezért, és mert feltevésünk szerint az internethasználatnak is az egyik kulcstényezőjéről van szó, a bizalom szá-

munkra is kitüntetett jelentőséggel bírt. Az adatok azt mutatják, hogy az idősök az elektronikus ügyintézésben általában nem bíznak, és sokan gondolják úgy, hogy az emberek életében történő események egyre kevésbé kontrollálhatók. A nem használathoz kapcsolódó szegényen a többségre nem jellemző.

7. ábra

Bizalom, szegényen, IKT

Az itt felsorolt változókból a korrelációk alapján két „főkomponenst” sikerült létrehozni. Az egyiket *bizalom-faktornak* neveztük, és a következő kijelentésekkel való egyetértést soroltuk ide: „az emberek többségében meg lehet bízni”, „ha segíték valakinek, viszonzásra számíthatok”, és „ha valamilyen gondom adódik, számíthatok másokra” (ez utóbbi a „nem számíthatok senkire” válaszlehetőség inverze). Az aggregált változó által megőrzött információtartalom 39%, ami még elfogadható, a faktor szórók mediánja +0,08. A másik főkomponenst *szegényen-faktornak* neveztük el és az alábbi kijelentéseket mint változókat vontuk be ide: „szégyellem, hogy nem értek a számítógéphez, internethez”; „azzal, hogy nem használom az IKT eszközöket, elszigetelődöm”, és „a közeli hozzátartozók már mind használják az internetet, számítógépet”. Itt a megőrzött információtartalom már 48%.

A szegényen-faktor és a bizalom-faktor között nincs statisztikai összefüggés, az egyik nem magyarázza a másikat, azaz pl. nem igaz az, hogy minél magasabb a bizalom szintje, annál alacsonyabb a szegényen és fordítva. Magyarázó modellbe bevonva a bizalom faktort azt találtuk, hogy a bizalom magas szintjét három változó magyarázza szignifikánsan: a rokonok száma (a bizalom-faktor értéke 6 rokon fölött lesz pozitív), a barátok száma (itt pedig a pozitív küszöb 5 fő), és a magányosság mértéke (minél kevésbé érzi magát valaki magányosnak, annál magasabb nála a bizalom szintje). Az ANOVA modell szignifikáns, bár a megmagyarázott hányad kevés. A béták alapján a magányosság érzése bírt a legerősebb magyarázó erővel (0,13), a legkisebbel pedig a rokonok száma (0,1), de nem jelentős a különbség. A három magyarázó változó között – rendkívül meglepő módon: sem kettesével, sem összesen – nincs szignifikáns összefüggés, azaz mind a rokonok száma, mind a barátok száma, mind pedig a magányosság szintje önálló, a többi változótól független magyarázó erővel bír a bizalom szintjére. A szegényen-faktort ugyanezzel az eljárással elemezve azt találtuk, hogy az értéke általában alacsony (faktor szórók mediánja -0,23), de annál magasabb, minél magányosabbnak érzi magát a kérdezett, illetve minél magasabb az iskolai végzettsége (csupán ennek a két változónak volt szignifikáns magyarázó ereje).

A magas fokú bizalom és a csekély szégyenérzet két dologra utal: egyrészt a közvetlen környezetbe való magas szintű integrálódásra, beágyazottságra, másrészt arra, hogy ennek a közvetlen környezetnek egyáltalán nem tartozik a csoportnormái közé az IKT-használat elvárása (ez utóbbi az életkortól független, a magas iskolai végzettségűek csoportjában érzékelhető elvárás).

IKT (ellátottság, használat, attitűd), beruházási hajlandóság

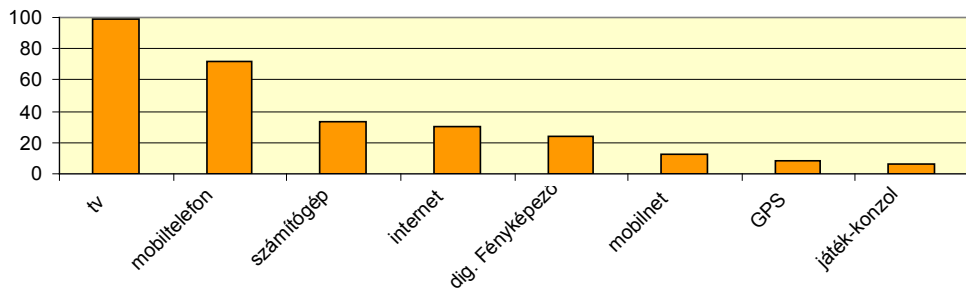
Tájékozódás

Az internet előnyeiről és hátrányairól különböző csatornákon keresztül tájékozódnak a megkérdezettek. Az előnyeiről nagyrészt a családon keresztül (45%-ban említették a kérdezettek a családot első helyen), míg a káros hatásairól a televízión, rádión keresztül kapnak információt (34%). Ez a tájékozódási stratégia eltér a fent elemzett általános informálódási stratégiától, ahol egyértelműen a médiac volt a vezető szerep. Mint korábban is jeleztük, *a magas fokú integráció, az erős kötések és a zárt kommunikációs hálóak természetüknél fogva szűrő szerepet töltenek be az internetről, illetve bármilyen technikai és kulturális innovációról való tájékozódásban. Nem segítik elő az innováció terjedését, csupán segítik egy már meghozott döntés (pl. az egy új technikai eszköz kipróbálása) kivitelezését.* Az offline médiával kapcsolatban hasonló következtetést vonhatunk le. A tévének és a rádióknak ugyanúgy szűrő szerepe van az internettel kapcsolatban, mint a családnak, csak éppen negatív irányban (emiat tapasztaltuk azt a fókuszcsoportok során is, hogy az idősek kizárólag a televízióból és a rádióból értesültek az internet káros hatásairól).

IKT eszközök a háztartásban

A jelenlegi eszköz-ellátottságról azt mondhatjuk, hogy televízió minden háztartásban van, mobiltelefonnal a kérdezettek kétharmada rendelkezik, számítógépe és internet-hozzáférése azonban már csak minden negyedik személynek van közülük. Ez utóbbiak 12%-a mobil internetet használ. Magas a GPS-szel rendelkezők aránya: 8%.

Rendelkeznek-e az alábbi eszközökkel?, igen, %

8. ábra
IKT eszközökkel való ellátottság

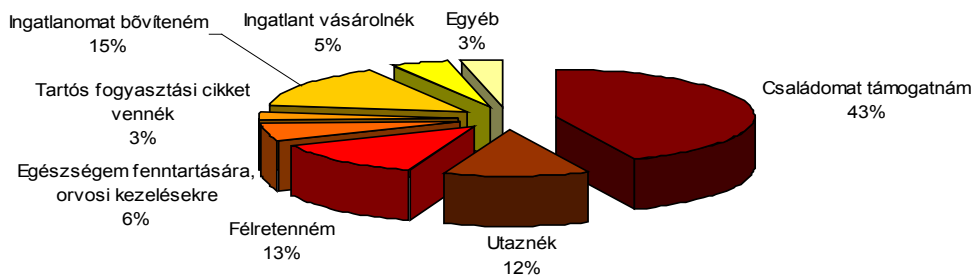
Az eszközök havi díja

Mobiltelefonra a kérdezettek 25%-a nem költ (nekik nincs is mobiltelefonjuk, tehát nem igaz az a hipotézis, hogy valaki más fizetné a mobiltelefon-számlát az idősek helyett), tv-előfizetése 23%-nak nincs (bár TV-je 98%-nak van), vezetékes telefonra 35%, internet-előfizetésre pedig 70% nem költ. Akinek van mobilja, az átlagosan havonta 3800 forintot költ rá, a televízió-előfizetés díja körökben átlagosan 3600 forint. A vezetékes telefon átlagosan 4400 forintba kerül havonta, az internet-előfizetéssel rendelkezők (a válaszadók kb. 30%-a) pedig átlagosan 4800 forintot költenek az eszköz fenntartására.

Beruházási hajlandóság: „a családomat támogatnám”

Az adatok alapján nem beszélhetünk az idősek IKT eszközökbe való beruházási hajlandóságáról. A kérdezettek döntő többsége (82%) semmilyen eszközt nem kívánja egy éven belül lecserélni. A fennmaradó 17%-uk nagy része főként a mobiltelefonját (74%), illetve a televízióját (68%) cserélné le szívesen. Mindössze 20-30 fő cserélné újra a számítógépét és az internet-előfizetését. Az ezekre az eszközökre szánt összegek mediánja 35 ezer Ft, vagyis a beruházást tervezők fele költené ez alatti, fele pedig e fölötti összeget. Semmiképp sem állíthatjuk azonban, hogy a beruházási hajlandóság pénz kérdése lenne, mivel még az sem ösztönözné az 50 év felettieket az IKT eszközök beszerzésére, ha váratlanul nagyobb összeghez jutnának. Ebben az esetben a kérdezettek 3%-a költené csupán tartós fogyasztási cikkekre. A többség a családját támogatná (43%), de sokan (összesen 20%) vennének ingatlant is vagy bővítenék a meglévő ingatlanjukat, ami közvetve szintén a család támogatásának számít. Saját magukra kevesen költenének a korosztály tagjai közül (utazás, egészség: 18%). 13%-uk tenné félre az összeget, 3%-uk pedig egyéb, általunk nem említett célra költené. A vizsgált korcsoportra, úgy tűnik, egyáltalán nem jellemzőek a mindennapi megélhetési gondok. Az újabb jövedelemvizsgálatok is azt bizonyítják, hogy ebben a korcsoportban a legkisebb mértékű az egyenlőtlenség és a szegénység,⁴ s erre a jelenlegi vizsgálat is ráerősít: mindössze 3 fő (0,3%) nyilatkozott úgy, hogy a váratlanul kapott nagyobb összeget élelmiszerekre költené.

Ha váratlanul nagyobb összeg jutna, mire költené?

9. ábra

Egy nagyobb összeg elköltésének célja

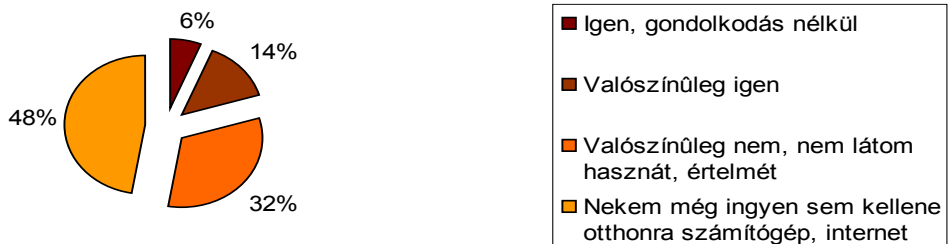
⁴ Itt a Társadalmi Riport 2006-os kötetének (szerk. Kolosi Tamás, Tóth István György és Vukovich György) két tanulmányára érdemes hivatkozni: Tóth István György: „Jövedelemeloszlás 1987 és 2005 között”, és Gábos András – Szívós Péter: „A gyermekszegénység és néhány jellemzője Magyarországon.”

Hogy miért tartják a legfőbb, leginkább preferált pénzköltési módnak a család támogatását, annak feltehetőleg a korosztály egészére érvényes szocializációs okai vannak, ugyanakkor ebből (és a korábbiakban a zárt kommunikációs hálózatokról elmondottakból) levonhatunk bizonyos következtetéseket. A korosztály bármilyen beruházást (IKT eszközökbe vagy más, önmaguk számára hasznos célra) csak a család szűrőjén, jóváhagyásán keresztül hajlamos megvalósítani, a család tudja csak legitimálni, normává tenni az idős emberek számára bármilyen eszköz birtoklását vagy új célok kitűzését, ideértve az IKT eszközök beszerzését és ezek használatát is. Ajánlásként megfogalmazható, hogy *az idősek számára fejlesztett eszközöknek valójában a család egésze számára kell készülniük; maguk az idősek egyelőre nem kezelhetők a családjukból kiszakított, önálló IKT-beruházási döntéshozókként.*

Internet? - Nekem még ingyen se kellene...

Külön kiemelve a számítógépet és internetet, a fentiek ismeretében már nem meglepőek a következő adatok: A kérdezettek 48%-ának ingyen sem kellenének ezek az eszközök. A válaszadók 32%-a nem látja értelmét az internetezésnek, míg azoknak az aránya, akik „valószínűleg”, illetve „gondolkodás nélkül” befektetnének ezekbe, mindössze 14, illetve 6%. Ez annyit jelent, hogy az idősek 80%-a mereven elzárkózik tőlük.

Ha megtehetné, vásárolna-e otthonába számítógépet, internetet?

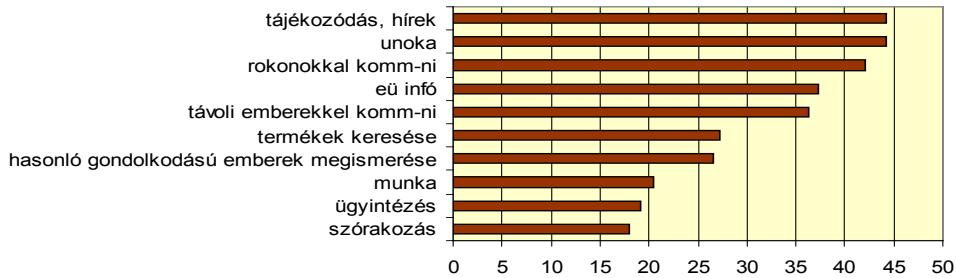

10. ábra
Venne-e számítógépet, internetet otthonra?

Vagy ha mégis: az unoka miatt!

A motivációk felől közelítve az internet-előfizetéshez, a legtöbben a család kedvéért (az unokákkal, rokonokkal való kommunikáció elősegítésére), illetve tájékozódás, a hírekhez való hozzájutás érdekében vennének IKT eszközöket, a legkevésbé pedig a szórakozás, a hivatalos ügyintézés és a munka motiválná őket ilyen beruházásra. Érdekes megfigyelni, hogy az unokák és a tájékozási igények egyforma súllyal esnek latba: pontosan ugyanannyian köttetnék be az internetet az előbbi, mint az utóbbi motiváció alapján. Talán nem tűnik túlzásnak egyfajta *hír-függésről* beszélni a korosztály esetében, ami további elemzést igényelne (milyen híreket hallgatnak vagy olvasnak az idősek és miért, mire használják fel a híreket stb.): ez a fajta hír-függés feltételezésünk szerint nem azonos az információ iránti szükséglettel.

Milyen céllal venne otthonra Internetet? (%)

11. ábra

Az internet-hozzáférés meglétre motiváló tényezők

Következtetések

A bevezetesként feltett kérdésekre az ismertetett adatok fényében összegzésként a következő válaszokat adhatjuk:

A magyarországi idősekről elmondhatjuk, hogy az erőforrásoktól megfosztott csoportokra jellemző *szubkulturális sajátosságokat* mutatnak. Erre utal a zárt kapcsolatháló, a csoporton belüli homofília, a belterjes kommunikáció és az önmagukról alkotott lehangoló kép, mely a fókuszcsoportos beszélgetések során jött elő. Mindebből egyenesen következik, hogy *társadalmi cselekvéseik erősen korlátozottak*.

A homofíliát az aktivitás különböző fajtái képesek csak megtörni: *különösen fontos a szellemi és a társas aktivitás mint csoportképző változó és mint közpolitikai beavatkozási pont*.

Az életminőségüket javító beavatkozások mérlegelésekor *az időseket nem szabad és nem is érdemes a szűkebb környezetüktől, családjuktól elkülönítve kezelni*.

A család kapcsán fontos lenne képet kapnunk a családon belüli hierarchiáról, mivel az információ zárt közösségben fentről lefelé terjed, azaz jó lenne tudni, hogy a családokon belül az idősek milyen hatalmi, információs pozíciót foglalnak el.

Kevés gyenge kötésük miatt az idősek csak nehezen vagy egyáltalán nem jutnak hozzá az új információkhoz, s ezek között különösen az olyan innovációkról való tájékozódáshoz, amelyek megnövelhetnék a gyenge kötések számát, és *ez ördögi kört* eredményez. A kapcsolathálót kinyitni csak az IKT eszközök segítségével lehet, de az az ezekre vonatkozó információk csak nyitottabb kapcsolati és kommunikációs hálón keresztül tudnának eljutni hozzájuk.

A peremhelyzet nehezen értelmezhető: nem tudjuk, kit kellene keresnünk ilyen pozícióban, mivel az orvos és a postás nem bizonyult megfelelő személynek a társadalmi csoportok közötti közvetítésben. Összekötő szerepet felvállaló családtagot azonban találhatunk. *Az unokák* megfelelőek lennének erre a szerepre, de erősíteni kellene bennük ezt a nagyon fontos közvetítői szerepelvárást.

A sok erős kötés, *a családon belüli szolidaritás* azonban segítséget is jelent: ha egyszer átjutott egy információ a zárt hálózaton és elindított egy kognitív folyamatot, ennek a cselekvésre váltásával már nem lesz probléma.

Ha arra a kérdésre keressük a választ, hogy a család miért nem képes magával húzni az időseket az információs társadalomba, erre vonatkozóan az adataink több, a későbbiekben célzottan vizsgálható hipotézist is előhoztak. *Feltételezhető, hogy a család társas kapcsolatrendszere szintén zárt, ez pedig már a társadalom zártságát is előre vetíti.* A családon belüli hierarchia nem vagy erősen korlátozottan teszi csak lehetővé, hogy az idősekhez eljusson az innováció. A családon belül nem norma, nem elvárás, hogy az idős hozzátartozó bármilyen szinten aktív legyen.

Összegzőképpen talán megkockáztatható az a megállapítás, hogy Magyarországon az 50 év feletti korosztály még nem indult el a becki értelemben vett individualizálódás (lásd Beck 2003) fájdalmas, de elkerülhetetlen és a lehetőségeket megsokszorozó ösvényén.

Irodalom

- Beck, Ulrich (2003): *A kockázat-társadalom: út egy másik modernitásba.* Andorka Rudolf Társadalomtudományi Társaság-Századvég Kiadó, Budapest
- Fukuyama, Francis (1995): *Trust: The Social Virtues and the Creation of Prosperity.* New York: Free Press
- Granovetter, Mark (1991): A gyenge kötések ereje. A hálózatelemzés felülvizsgálata In.: Angelusz Róbert - Tardos Róbert (szerk.): *Társadalmak rejtett hálózata.* Magyar Közvéleménykutató Intézet. Budapest. 371-391.
- Granovetter, Mark: (1983): The strength of weak ties: a network theory revisited. *Sociological Theory*, Volume 1, 201-233.]
- Putnam, Robert (2000): *Bowling alone: the collapse and revival of American community.* New York: Simon & Schuster
- Szántó Zoltán (2006): *Analitikus szemléletmódok a modern társadalomtudományban.* Helikon kiadó, Budapest.

Gyarmati Andrea

szociológus jelenleg a Budapesti Corvinus Egyetemen folytat doktori tanulmányokat. Főbb kutatási témái: a szociálpolitika és az informatika kapcsolata, közpolitikai hatáselemzések és ezek módszertana.

Sólyom Barbara

Az idősek e-egészségügyi igényei – fókuszcsoportos kutatásból leszárt hazai tapasztalatok

Bevezetés

Az új technológiai lehetőségek egyik felhasználását az *életviteli alkalmazások* jelentik. Ide tartoznak az időskorúak, a fogyatékkal élők, a rehabilitációra, ápolásra, gondozásra szorulóknak mindennapi életét segítő- és felügyelő eszközei, sőt az intelligens épületek, intelligens otthonok körébe sorolható rendszerek is. Ahhoz, hogy ezek az infokommunikációs rendszerek létrejussanak és működjenek, képzett fejlesztőkre, gyártókra, üzemeltetőkre, szolgáltatókra és felhasználókra, valamint a digitális esélyegyenlőség megteremtését szolgáló társadalompolitikai programokra van szükség. Az új szolgáltatások igénybevételének az otthoni számítógép megléte és az internet hozzáférése szükséges, de már nem elégséges feltétel: az időseknek életminőségük, életvitelük és egészségük tényleges javulása érdekében meg kell tanulniuk együtt élni az új berendezésekkel.

Az időseknek az információs társadalomban kialakuló élethelyzetét felmérő vizsgálatunk fontos részét képezte egy nagyobb volumenű fókuszcsoportos kutatás. E tanulmányban a fókuszcsoportos vizsgálatok egyik részeredményeként az *idősebb korosztály és az e-egészségügy (e-health) kapcsolatát* mutatjuk be. Módszerünk az volt, hogy a fókuszcsoportok tagjai egy rövid ismerkedést követően megtekintettek egy filmet az e-egészségügyi szolgáltatásokról, megfigyeltük a filmre adott reakcióikat, majd elbeszélgettünk velük a témáról.

A téma aktualitása

Az időskorúak száma és aránya világszerte nő, ami új kihívások, új problémák elé állítja a társadalmat. Az Európai Unió tagországaiban tíz-évente kb. két évvel nő az átlagéletkor. 2050-ben az EU-ban a népesség 18,2 százaléka lesz 65 és 80 év közötti, 11,6 százaléka pedig 80 év fölötti. Magyarországon az átlagéletkor 6 évvel marad el az uniós átlagtól, de a tendencia hasonló.

Az idős koraival járó fizikai és szellemi leépülés a jövőben még inkább szükségessé teszi az idősek otthoni felügyeletét, gondozását és ápolását. Az info-kommunikációs eszközök mai fejlettsége lehetővé teszi ennek megoldását *ambiens rendszerek* segítségével. Ezek a programvezérlésű elektronikus eszköz-együttesek ún. „beágyazott rendszereket” alkotnak, amelyek a környezetüket képesek érzékelők segítségével megfigyelni és beavatkozók segítségével befolyásolni is. Az ilyen rendszerek kommunikálnak egymással, reagálnak emberek, más élőlények és tárgyak jelenlétére, s az

---

emberi környezet részeként segítik az életvitel és az életminőség javítását. A Neumann János Számítógéptudományi Társaság ismételten felhívta rá a figyelmet, hogy az ebben rejlő társadalmi és gazdasági lehetőségek megvalósulásához megfelelő nemzeti stratégiára és programra van szükség¹.

A fókuszcsoporthos kutatás célja

Empirikus kutatásunkban 12 fókuszcsoporthot szerveztünk és moderáltunk, melyeknek a tagjai *50 és 75 év közötti idősök* voltak. Célunk az volt, hogy felmérjük, ez a korosztály mennyire vesz részt az információs társadalomban, hogy érzik, mennyire aktív vagy passzív tagjai ennek a társadalomnak, hogyan viszonyulnak az információs és kommunikációs technológiai (IKT) eszközökhöz, főként az internethez. Rendelkeznek-e azokkal a készségekkel, képességekkel és tapasztalatokkal, amelyekkel meg tudnak felelni a mai munkaerő-piaci követelményeknek? Meg tudjuk-e határozni azokat a tényezőket, amelyek elősegíthetik, hogy az idősök aktív, tartalmas, minőségi életet éljenek? Mivel az 50 év feletti nagy része inaktív, vagyis nyugdíjas vagy munkanélküli, a beszélgetések során arra törekedtünk, hogy az *aktivitás* fogalmát a munka világán (a fizikai aktivitáson) túl kiterjesszük a tanulásra és továbbképzésre (szellemi aktivitás), a társas kapcsolatokra (szociális aktivitás), valamint a mindennapi életben adódó ügyintézési és információszerzési feladatok ellátására is. Külön hangsúlyt fektettünk az elérhető egészségügyi szolgáltatások, a szociális ellátás és a betegellátás világára, továbbá a szabadidő hasznos és élvezetes eltöltésére, ami jótékonyan befolyásolja az idősök pszichikai állapotát.

A fókuszcsoporthok összetétele

A fókuszcsoporthok összeállításánál két korcsoportot különböztettünk meg: az 50-65 évesek, az ún. *fiatal öregek* csoportját és a 66-75 évesek, az ún. *idős öregek* csoportját. Úgy gondoltuk, hogy a társadalmi és gazdasági aktivitás szempontjából az 50-65 éves kohorsz alaposabb megismerése, feltérképezése relevánsabb lehet, mint a 66-75 éves kohorszé, ezért tíz csoportot szerveztünk a fiatal öregekből és kettőt az idős öregekből. Az előbbi korcsoportot tovább bontottuk, külön vizsgálva az *aktívak/aktívikusok* és az *inaktívok* helyzetét. Ezeken belül figyelembe vettük a résztvevők *lakóhelyét* (településtípus szerint: Budapest/nagyváros, illetve kisváros/falu), valamint *iskolai végzettségét*, mint lehetséges befolyásoló tényezőket, amelyek meghatározhatják az egyének viszonyát az aktivitáshoz és az információs technológiához. Mivel a kutatásban szereplő korosztály idős, és ismerjük az oktatási rendszer társadalomtörténetét, ezért a „szokásoktól” eltérően a „magas” iskolai végzettséghez soroltuk nemcsak a főiskolai és egyetemi végzettséget, hanem az érettségit is, mert ebben a korosztályban még jóval kevesebben vettek részt a felsőoktatásban, mint ma. Az „alacsony” iskolai végzettségűek közé a legfeljebb nyolc általános iskolai osztályt és a szakiskolát végzeteket soroltuk. Aki

¹ Lásd <http://evita.njszt.hu>

csak néhány középiskolai osztályt végzett, de nem érettségizett, szintén ebbe a csoportba került. A résztvevőket Budapesten, Gyöngyösön, Kecskeméten, Visegrádon és Berentén toboroztuk. Voltak közöttük önálló egzisztenciával rendelkezők, nyugdíjas klubok, és napközi otthonok tagjai és szociális otthonban élők is. A csoportok összeállításánál törekedtünk a *nemek* egyenlő arányára, de ez kevésbé sikerült, ugyanis 50 év felett jelentősen csökken a férfiak száma, és minél feljebb haladunk a korfán, annál kevesebb férfit találunk, ezért kutatási mintánkban a nők vannak többségben. Fontos változónak tekintettük a *családi állapotot* is, mert úgy gondoltuk, hogy az egyedül, özvegyen élők másképp viszonyulnak a mindennapi élethez, másképp gondolkodnak a társadalomban elfoglalt helyzetükkel, „hasznosságukkal” kapcsolatban, más módon viszonyulnak az infokommunikációs világhoz és annak eszközeihez, talán kevésbé nyitottak az újdonságok befogadására, és általában más preferenciáik vannak, mint a kis- vagy nagycsaládban, esetleg több-generációs családban élőknek.

A *minta megoszlása* a következő: 76 fő (55 nő és 21 férfi) vett részt a beszélgetéseken, ebből 65 fő az 50-65 évesek csoportjába tartozott, 11 fő a 66-75 évesek közé. A férfiak többen voltak a budapesti/nagyvárosi lakosok, mint a kisvárosiak/falusiak. Budapesten könnyebben találtunk magasabb végzettségűeket és többen kerültek közülük a mintába, míg a kisvárosokban és falvakban a szakiskolai vagy általános iskolai végzettség volt jellemzőbb. 49 főnek középiskolai vagy felsőfokú végzettsége volt, 27 főnek ennél alacsonyabb. A családi állapot tekintetében nem volt különbség a két korcsoport között, mindkettőben hasonló arányban voltak egyedül élők, akik a megkérdezetteknek majdnem a felét tették ki (28 fő, 3 fő kivételével mind nők). Házastársával, élettársával vagy egy rokonával 32 fő, nagycsaládban a gyermekeivel és/vagy unokáival 16 fő élt együtt. A 66-75 évesek csoportjában minden résztvevő nyugdíjas inaktív volt, vagyis a nyugdíj mellett nem dolgozott, nem volt jövedelme egyéb atipikus formában sem. Az 50-65 évesek között 20 fő (a minta 31 %-a) volt még aktív, nyugdíj mellett szintén 20 fő még dolgozott, 3 fő munkanélküli volt és éppen munkát keresett, és 22 fő (34%) volt inaktív nyugdíjas. Ez utóbbiaknak az egyik fele rokkantnyugdíjas, a másik fele kordedvezményes és öregségi nyugdíjas volt. Vidéken több rokkantnyugdíjossal találkoztunk, mint Budapesten.

A fókuszcsoportos beszélgetések során *bővebben kitértünk a számítógép, az internet használatára is*. Ezt a kérdést fontosnak tartottuk a modern technikához, az IKT eszközök használatához való viszony feltérképezéséhez, ezért szerveztünk olyan csoportokat is, amelyekbe csak olyan résztvevőket hívtunk meg, akikről előre tudtuk, hogy használják-e az internetet vagy sem. A 76 fős mintában 35 fő (46%) hetenként legalább háromszor internetezett, s többségük budapesti lakos volt, a többiek (41 fő, 54%) ennél ritkábban vagy egyáltalán nem használták az internetet. Körülbelül a háromnegyed részük (27 fő) kisvárosban vagy falun, egy negyed részük pedig Budapesten vagy nagyvárosban lakott.

Az idősek számítógép- és internet-használata

Az e-egészségügyi szolgáltatások igénybevétele az internethasználaton alapszik. Vizsgálataink során a számítógép-használat és az internet-használat fogalmát összevontan kezeltük, mert nehéz őket különválasztani. Aki korábban már „gépezett”, az szinte

---

automatikusan kezdett el érdeklődni az internet iránt és azt használni is kezdte, míg aki korábban nem „gépezett”, az az általunk vizsgált személyek között minden esetben az internetezés kedvéért tanulta meg a számítógép használatát, de ezután már nem feltétlenül csak erre használta.

A „nethasználók” csoportjait leszámítva minden csoportban találkoztunk olyan idősokkal, akik azért nem interneteztek, mert eleve „*technikai analfabétának*” tartották magukat, mondván, hogy ők születésüktől fogva nem értenek a gépekhez, már nem is próbálkoznak semmi új technikai eszköz kezelésének a megtanulásával, mert úgysem sikerülne. Beletörődtek a „bénaságukba”. Ezt felfoghatjuk mentsvárnak, kifogásnak is. Az alábbi idézet jól szemlélteti, miről is van szó:

„Ő, én születéstől technikai analfabéta vagyok, nem is próbáltam soha, nem is akarom. A számítógép nem az én világom, soha nem érdekelt, most sem, úgysem tudom megtanulni, minek erőlködjek. Jó így is, tökéletesen elvagyok nélküle is. Máshoz sem értek.”

„Én nem használok számítógépet, soha nem használtam, mindig ki tudtam kerülni, ...ki is akartam kerülni, megúsztam, hogy dolgoznom kelljen vele. Én nem bosszantom fel magam a technikával, a kocsiiban a rádiót sem programozom be, szólok a szerelőnek...nem éri meg az idegeskedést és az időt amit elvacakolok vele... ha az egér elszalad, én már rég a földhöz csaptam volna, nem nekem való.”

A fókuszcsoporthoz tartozó vizsgálat eredményei azt mutatják, hogy *kisvárosban, falun kevesebbet használnak a számítógépet, kevésbé érdeklődnek irántuk, kevesebb lehetőséget látnak bennük, mint a nagyobb városokban*. A vidékiek passzívabbak, gyakran közömbösebbek, s a nethasználat helyett inkább a megszokott mindennapi tevékenységeket végzik, házi munkák, ház körüli tennivalók, pl. vásárlás, főzés, kertészkedés, délutánonként tévénézés. A „netezést” felesleges időtöltésnek tartják. Ugyanakkor a magasabb iskolai végzettségű városi lakosok többsége elképzelhetetlennek tartja az életét az internet nélkül, bár akik eddig nem használták, ezután sem igénylik.

Aki nem „netezik”, az azért nem teszi – függetlenül a lakóhelytől –, mert *nem volt szüksége rá az eddigi, aktív életszakaszában, a munkájában, most pedig már nem tudná mire használni*, „*eddig is elvolt nélküle*”. Idős korokban sokan nem akarnak tanfolyamra járni, úgy érzik, egész életükben tanultak és dolgoztak, elég volt. Gépet is kell venni, az sok pénzbe kerül, nem értenek hozzá, nem tudják, hogy ha a használata során valami probléma adódik, akkor kihez forduljanak, és ha segítségre szorulnak, az is pénzbe kerül. Ennyit nem ér nekik az internet. Egyesek számára – főleg a magasabb végzettségűek körében, akiknek a nyugdíja lehetővé tenné a megtakarítást – anyagilag valószínűleg nem igényelne erejükön felüli beruházást, hogy ők is „netezővé” váljanak, és érdeklődési körük, tájékozottságuk és kulturális igényeik is motiválhatnák őket a szükséges eszközök beszerzésére, de nem vállalkoznak rá, „*ha eddig nem volt, most sem kell*”.

Az egyedül vagy házastársukkal élők között kevesebben vannak „netezők”, mint a családban, vagy nagycsaládban élők körében. Ez természetesen csak azokra vonatkozik, akik már idős, inaktív korukban tanulták meg a számítógép használatát, vagyis erre nem a munkájukhoz volt szükség.

Azok viszont, akik *korábbi vagy jelenlegi munkájuk során interneteztek, szinte kivétel nélkül most is rendszeresen használnak a hálózatot*, vagy az otthonukban, vagy máshol, családi állapotuktól függetlenül. Ők azok, akik már nem is tudják elképzelni az életüket nélküle. Mindent az interneten intéznek, nyomtatványok letöltésétől a nyaralási programok lefoglalá-

sán keresztül a levelezésükig, és az egészségügyi tanácsadás igénybevételéig. Rendszeresen bővítik információforrásait, de a fiatalokkal ellentétben nem „szörföznek” a világhálón, hanem kivétel nélkül minden esetben célirányosan keresnek egy-egy témában.

A rendszeresen, évek óta netezők egybehangzó véleménye az, hogy *aki nyitott a netre, az a világra is nyitott*. Az ilyen nyitott ember másképp látja a világot, másképp áll a dolgokhoz, másképp gondolkodik, másképp oldja meg a problémáit, másképp éli át élményeit, nyitottabb az emberek és a fejlődés felé is. Tud haladni a korral szellemileg és lelkileg is, céljai vannak, ha csak rövidtávúak is, nem ragad benne a múltban és a saját problémáiban, mindig előre néz. A haladás üteme persze eltérő, lassabban és gyorsabban is lehet haladni, de a mai világ mindenképpen megköveteli az előre haladást.

Fontos kiemelnünk, hogy kutatásunk célcsoportjában az internet nem-használatának egyik fő oka az érdektelenség mellett a *fizikai állapot* is. Az általunk vizsgált alanyok többsége különböző mértékben ugyan, de beteg vagy betegeskedő volt. Ez nyilván az életkorból adódik, de érdekes párhuzamot figyelhettünk meg az aktivitás és a betegségek jelentkezése között. *Az aktívak kevésbé érezték magukat egészségileg „lerobbantnak”, az aktív csoportokban nem is merült fel komolyabb betegség, nem foglalkoztak evvel a témával.* Természetesen figyelembe kell vennünk, hogy aki nem beteg, az elvileg tud dogozni, aki viszont korán rokkantnyugdíjas lett, az a betegsége miatt nem képes erre. Mégis meg merjük kockáztatni azt a következtetést, hogy akár nyugdíjasként aktív valaki, akár még nyugdíj előtt áll – *az aktívak kevésbé betegeskednek.* A nem netezők – főként az inaktívak – a számítógéptől való idegenkedésüket avval is magyarázzák, hogy rosszul látnak, a gerincük nem bírja a sok ülést, meszesek. Arányuk valószínűleg ezért is magasabb a 66-75 éves korosztályban. Ugyanakkor ellenpélda is akad: az általunk vizsgált 66-75 évesek között az egyetlen rendszeresen netező személy, aki történetesen nő, pontosan azért fordult az internethez, mert a betegsége miatt nem tud eljárni sehova, „legfeljebb egy buszmegállónyit tud gyalogolni”, és éppen ezért mindent a neten intéz, nélküle nem tudna boldogulni.

Az 50-65 évesek korosztálya főként két okból kezdi el használni a netet. Az egyik *a család, a gyerekekkel való kapcsolattartás* mint motivációs tényező, a másik pedig *a munkerőpiaci reintegráció* szándéka. Aki munkanélküli és komolyan akar állást találni, az a neten is megpróbálja. Ehhez pedig már bizonyos szintű felhasználói ismeretekre is szükség van, hiszen az önéletrajzokat is meg kell írni és e-mailben el kell küldeni.

Többen említették, hogy *akinek nincs családja és nincs állásproblémája, az idős korban már valószínűleg nem fog megtanulni internetezni*, mert nem lesz, ami komolyan készítse erre.

„Ha van gyerek és meg tudják oldani hogy legyen, az már netezni fog. A gyerek elkezdni használni, felfedezi ezt-azt, hűv téged is, hogy nézd, milyen klassz, akkor folytatjátok együtt, végül családi program lesz, együtt böngésztek és keresgéltek, jókat nevettek közben, másoktól is hallotok megnézni valót, egymástól tanultok, de főleg mi a gyerekektől, nekik gyorsabban megy.”

„Ha valaki akar, van szándéka, nem adja föl, tovább tud lépni az biztos, hogy előbb utóbb ott fog kikötni. Olyan mennyiség van a neten, hogy nem hagyhatod ki. Ott biztos találsz kapaszkodót, amire akkor, ott szükséged van...” – ezt egy olyan férfi mondta, aki sokáig munkanélküli volt. Netezni a munkaközvetítőnél tanult meg, most is bejár oda, és a helyi könyvtárban is netezik. Sajnálja, hogy otthon nincs erre lehetősége.

Azok, akik még nem próbálták ki az internetet vagy csak segítséggel használták, esetleg csupán figyelték mások próbálkozásait, szinte valamennyi csoportban rendszeresen

---

hangoztatták azt a sztereotip vélekedést, miszerint *a netezés nem az öregeknek való, nem tudnák megtanulni, „másképp jár az agyuk”*. Azok viszont, akik már önállóan próbálkoztak, nem osztották ez a nézetet, szerintük, ha lassabban is megy, de soha nem késő a tanulás. Néhány idézet:

„...az én korosztályomnak nincs kitől megtanulnia..., nehezebb a felfogásunk mint egy tízévesnek... a kicsik hamar megtanulják, természetes nekik és továbbra is menni fog. A mi agyunk már nem fogja fel.”

„...a mi gondolkodásunk nem olyan mint a fiataloké, más... a tanfolyam sem elég, az csak a gombok nyomását tanítja meg, a rendszer működését nem... ha megakadunk, a körbejárás technikáját meg kell magunk tanulnunk. Azt nem tanítják sehol, a fiatalok ezt tudják, ők is úgy gondolkodnak, mint a gép.”

Mire használják az idősek egészségük érdekében az internetet?

A fókuszcsoportokban lezajlott beszélgetésekből az derült ki, hogy a netezők rendszeresen tájékozódnak a világhálón az éppen aktuális betegségeik és azok lehetséges gyógymódjai felől, fórumokra látogatnak, blogokat olvasnak, tanácsokat kérnek, kinek mire van szüksége, esetleg sportolási lehetőségek után kutatnak. Hárman is említették, hogy jó tapasztalatuk van netes orvosi tanácsadásról, idegenben több orvos olyan kedves és segítőkész volt, hogy a résztvevők maguk is meglepődtek, nem számítottak rá. Orvost, receptet nem keresnek a neten, ez bizalmi kérdés. Orvosi vizsgálatokra sem jelentkeztek még be neten keresztül. Az egyik résztvevő a gyógyszerek egymással való összeférhetőségét nézte meg, ez nála egyszer „hasznos volt, hisz’ az orvosok túlterheltek, ilyenekkel már nem foglalkoznak, nincs is eszközük hozzá”. A neten ennek is utána lehet nézni. Van, aki a régi gyógyszereit nézi meg, hogy melyik mire való, mert már elfelejtette. A fórumokon a sorstársak beszélgethetnek, megosztják egymással gondjukat, bajukat, és tanácsokat adnak egymásnak:

„Tudom, hogy az interneten számtalan olyan fórum van, ahol a betegségekről lehet beszélni, segítséget adni a hasonló bajban levőknek, ebbe szívesen bekapcsolódnék, én adnék és kapnék is infót. Tudom, hogy valakinek szüksége van erre, és nekem is jól esne.” – mondta egy rákos beteg nő, aki nem netezik.

Ha szükségük volt rá, rokoni segítséggel néhányan a nem rendszeres netezők közül is utánanézték a betegségüknek vagy orvost kerestek a közelben és megnézték a rendelési időket. Betegségekkel kapcsolatos konzultációt még senki nem kért, kivétel nélkül mindenki úgy gondolta, hogy *betegségével csak a saját orvosához megy* vagy az általa javasolt másik orvoshoz. *Ez intim viszony*. A neten keresztül nem szabad sem diagnosztizálni, sem gyógyszer felíratni, sem vásárolni. Ez nagyon kockázatos. Gyógyhatású készítményeket lehetne vásárolni, de inkább mégsem tennék, előbb bemennek a megszokott gyógyszertárukba és személyesen kérnek szakmai segítséget a gyógyszerésztől. Ez a forma a legbiztosabb, legbiztonságosabb.

Az e-egészségügy jövőjét bemutató kisfilm levetítése és az erre adott reakció

A beszélgetések során bemutattunk a résztvevőknek egy, a *Microsoft* produkciójában készült kisfilmet, amely a jövőbeli egészségügyi ellátás vízióját vázolja fel. A film tartalma röviden a következő:

Füves, szavannás tájon fut egy fiatal, csinos, és mint később kiderül, valószínűleg cukorbeteg, de legalábbis veszélyeztetett nő, aki kényelmesen viselhető egészségügyi monitorozó rendszerrel (*wearable health monitorin system, WHMS*) van felszerelve. Elemző szoftver követi az életfunkcióit, felirat közli, hogy a futó nőtől érkező jeleket biztonságos (nyilván vezeték nélküli) csatornán keresztül közvetítik, és illetéktelenül nem lehet „lehallgatni” az élettani adatait. A jelek folyamatosan érkeznek be a kórházba vagy rendelőintézetbe, ahol, ha akarják, azonnal kimutatások készülhetnek róluk. Majd jön az orvos, aki leül egy intelligens asztallap elé. Lehetséges, hogy a rendszer értesítette: van valami olyan az illető adatai között, amit meg kell néznie. Az orvos előveszi pácienseinek adatbázisát és kiválasztja az övét, majd üzenetet küld neki. A nő lakásában elhelyezett intelligens vezérlőegység az egész lakást figyeli. A nő „személyi hívója” jelez. Ez kézi multifunkciós eszköz, mindig összeköttetésben áll a lakás „agyával”. Az üzenő felület jól láthatóan megjelenik, hogy szereplőnket ki keresi és miért. Az hazaérve kényelembe helyezi magát a nappaliban, és a vezérlővel beindítja a videotelefont, amelynek a képe természetesen kivetítődik a falra. Az orvos üzenetének meghallgatása után a nő elindul a kórházba. Ott előveszi az intelligens „személyi igazolványát”, egy ID-kártyát, amely egyben betegbiztosítási kártya is, s így a kórház bejáratánál azonnal tudatja a központi számítógéppel, hogy ki ő és miért jött. A rendszer azonnal kiírja számára, hogy mi a teendője, a folyosón csíkok és nyilak jelzik, merre menjen. Végül a gyógyszerek kiválasztása is érintőképernyők segítségével történik, biometrikus azonosítóval, kiszolgáló személyzet nélkül.

A film egy olyan modern egészségügyi ellátási rendszert mutat be, amelyben papírok nem léteznek, minden számítógépek közreműködésével, digitális eszközök felhasználásával történik. A vizsgálatok eredményei szinte azonnal fali kivetítőkön jelennek meg, az orvosok kivetítőkön keresztül konzultálnak a betegek állapotáról, amit a számítógépek azonnal analizálnak, és az eredményeket azonnal megjelenítik a képernyőkön. A filmben tágas, áttekinthető tereket és felületeket látunk, sok a fehér szín, az orvosok, a betegek és a személyzet tagjai is fehér ruhában vannak, a falak és a bútorok szintén fehérek.

Ebben a „jövő álomban” szerepel több olyan eszköz és szolgáltatás, amelyek részben már ma, a jelenleg létező technológiákkal is megvalósíthatók. Ilyenek például az érintésre érzékeny interaktív bútorfelületek, és a távirányítóként és kommunikációs eszközként is funkcionáló kompakt eszközök.

A résztvevőktől azt kértük, hogy egyszerűen mondják el, ami eszükbe jut a filmről, milyenek az első benyomásaik. Nem kell értelmezni, nem kell a részleteket megjegyezni és leírni, csak az első reakciókra voltunk kíváncsiak.

Az adott reakciók alapján két csoportot tudunk elkülöníteni. Azok, akik nem élnek a mindennapi technika világában, nem járatosak az információs technológiai eszközök használatában, vagyis *nem használják számítógépet, nem neteznek, alig használnak*

---

mobil telefont, szociális otthonban laknak vagy csak a nyugdíjas klubba járnak, azok először szó nélkül, kicsit értetlenül, zavartan nézték a filmet. Valójában nem értették, hogy az miről szól. Ez nem az ő világuk, közük sincs hozzá, nem tudják, mi volt ez. Ha ez lesz a jövő, legyen. Teljesen hidegen hagyja őket. Ők ezt már úgysem érik meg, soha nem fognak részesülni ebből, felesleges ezen gondolkodni és ábrándozni, különben sem érthető az egész. Fogalmuk sincs, milyen távoli vagy közeli ez a jövő.

Amásik csoportot azok alkotják, akik rendszeresen dolgoznak, neteznek, mobiltelefonálnak és egyéb IKT eszközöket is használnak. Az iskolai végzettségnek és a település típusának ennél a csoportbontásnál nincs semmi jelentősége. A film bemutatásakor, már a vetítés közben ilyen megjegyzések kezdtek röpködni: „de jó, szuper ... ja igen, láttam már ilyet ... ez tetszik... hú, de gyors... csak egy gombnyomás s kész... aha, na, ez jó...” Ebben a csoportban a film egészét, ha nem is minden kockáját, jól értették. Ráéreztek a filmben bemutatott világ miliójére és hangulatára, felfogták az aktualitását, és ezt egyértelműen jelezték. A filmet modern, futurisztikus kisfilmnek tartották, tetszett nekik, és azt is már a küszöbön állónak tekintették, amit bemutatott.

Volt, aki konkrétan megmondta, hogy a filmben szereplő technikai eszközöket hol használják már, olvasott róluk, tudta, mire használják őket. Még a csúcstechnológiában és az orvosi dolgokban kevésbé járatosak is azt mondták, hogy legkésőbb egy-két év múlva már nálunk is elérhető lesz ez a fejlettségi szint, ha nem is a közkórházakban. Egy gyöngyösi teherautósofőr, aki aktív életet él és netezik, meg volt győződve róla, hogy ilyen rendelő már Magyarországon is van, bizonyára egy magánklinikán. Nem az az érdekes, hogy hol és mióta, de biztosan van, mert kell, hogy legyen, mert már itt tartunk a fejlődésben és a magánklinikáknak a pénzük is megvan rá. Ez már a jelen, nem a távoli jövő. Tudnának és fognak is ebben a filmbeli korban élni, kiismernék a rendszert, használnák a készülékeket. Megtanulnák, ahogy eddig is megtanulták amit kellett, és használnák az új dolgokat, ahogy eddig is használták.

Az emberi kapcsolatokkal, az orvosok és a betegek viszonyával kapcsolatban minden csoportban felmerült a személytelenség érzete. Egyedül azért nem szeretnék ilyen modern, csúcstechnológiával felszerelt kórházban feküdni, vagy ilyen rendszerű egészségügyi ellátásban részesülni, mert az túl személytelen lenne. Túl gépies, hiányoznának a személyes kapcsolatok, az emberi közeg és a személyes figyelem. A betegeknek hiányozna a közvetlen gondoskodás és kényeztetés, hiányozna egy-egy mosoly, egy érintés vagy akár egy illat. Eltűnne az intimitás az orvos és betege között, márpedig ennek a kapcsolatnak ez az alapja. Ha a modernizáció ezt jelenti, akkor nem kell. Ilyen áron nem.

„... én nem vagyok a személytelenség híve, én szeretek beszélgetni az emberekkel, ... kellene az illatok, kellene a lehetetek, egy csomó minden kell, az ember nem csak egy gép, még ha mozog is. Ez így jó, meg szép, meg minden, de nem elég.”

„...egy ilyen világban az ember-ember közötti kapcsolat megszűnne... ami mindennek a lényege... így is elmegyünk egymás mellett...a mindennapos érintkezések megszűnnének. Úgy meg mi értelme.”

A csoportokban voltak gazdasági végzettségű személyek is, akik elsőként a költség-haszon elvét hangoztatták:

„Olcább, meg lehet spórolni a kartotékozást, a sorban állást, az asszisztenciát és mindig a szükségletek szerinti lépések voltak beiktatva és a szerint ment tovább, a diagnosztizálás is

bárhonnan lekérhető, vagy bármivel fizethetél, egy kártyán meg volt oldva.....ez arról szól, hogy neki olcsóbb egy ilyen típusú ügyfélszolgálatot fenntartani, mint hogy üzletet bérel és egy csomó embert...”

A „tapasztalt” 66-75 évesek körében előjött egy kis szkepticizmus és a gépek iránti bizalmatlanság is. Ők ugyanúgy nem bíznának ezekben a „csodamasinákban”, mint ahogy most sem bíznak az orvosokban. A jövőben is össze fogják cserélni a műtetre várókat, a jövőben is hibázhat a gép, ugyan úgy, ahogy most az emberek, az orvosok is hibáznak.

A film egy másik negatívumaként említették, hogy a filmbeli egészségügyi rendszerben csak abba az irányba lehet menni, amit kínál, arra kényszeríti az ügyfelet, hogy tanulja meg kezelni az új eszközöket, különben nem tudják ellátni. Eltűnik a szabadság, az egyéni kontroll:

„Nekem az nem tetszik benne, hogy bejártat minket egyfajta logikába, be akar építeni, ami az ő szempontjukból biztos, hogy nagyon logikus és jó a felépítése, de nekem mint ügyfél, tartok tőle az eddigi tapasztalatok alapján nem a jó irányba megyünk, mert minden csak elbonyolódik, ahelyett, hogy egyszerűbb lenne. A fejlődés lényege nem a bonyolultság. Az egyszerűség felé is lehet fejlődni.”

Sokan igénylik a lehetőséget arra, hogy az ügyfél választhasson a modern, az új és a régi, hagyományos ellátás között. Ennek hátránya, hogy ha az emberek nincsenek rákényszerítve az újra, akkor sokkal nehezebben, lassabban fogják megtanulni. És még egy hátrány: az emberek még kiszolgáltatottabbak lesznek, mint most, pontosan az emberi tényező háttérbe szorulása, a túlságosan fejlett adatbázis, a túl sok információ miatt. Mindent, mindenkiről tudni fognak, a gépek irányítanak. Nem biztos, hogy ez így jó lesz.

Abban teljes egyetértés volt, hogy egy ilyen flott, gyors és alapos betegellátásra, amit jelenleg nem kap meg, valójában mindenki vágyik. Valóban ez a közeljövő, ez a haladás, valószínűleg nem lehet elkerülni, el kell fogadni. A technikai fejlődést nem tudjuk megállítani, együtt kell élni vele, alkalmazkodnunk kell hozzá. Többen mondták, hogy a fejlődés szükséges rossz. Néhány szemelvény egy középiskolai informatika-tanárnő kifinomultabb véleményéből:

„Egy kicsit meghasonlott érzés volt ezt így nézni, mert szerintem ez sokkal nagyobb tudatosságot igényel, egy ilyen világ, mint ahogy így elképzeljük. Nekünk nincs ebbe sok beleszólásunk, hogy most van fejlődés vagy nincs fejlődés, egyszerűen csak a használatnál tudunk csak korlátot szabni és azt viszont csak tudatosan lehet. Ezzel a nevelésre is nagy feladat hárul, mit, mire, hogyan használjunk... ne uralkodjon el rajtunk a digitális technika...a tudatosság felelősséget is jelent... már most sem tudjuk ezeket az eszközöket úgy használni, hogy csak a javunkat szolgálja, ... ez a probléma már ugyan úgy megvan, csak kicsiben.”

Ez a fejlődés uralkodhat is felettünk, ahogy az egyik résztvevő mondta:

„Nekem ez arról szólt, hogy készen odaraknak elem valamit, hogy na most használd, aztán utána ebből a használatból lesz egy uralkodás fölöttem. Megmondják mit, hogyan, mire használhatok, és csak arra és csak úgy, különben nem működik a rendszer. Semmiben nem dönthetek, semmiben nem választhatok.”

A résztvevők ugyanakkor egyöntetűen kijelentették, hogy a technika jó, a fejlődés mindenben segít, megkönnyíti életünket. Egyetlen hátrány van: az állandó tanulás kényszere. Sosem lehet abbahagyni a tanulást, mindig újabb és újabb dolgokat kell tanulni, nincs leállás. Muszáj haladni a korrallal. A fejlődés természetes és törvényszerű. Többen említették, hogy ez az iram már nem nekik való:

„Telítődik a kapacitásom, az új dolgok nem férnek bele. A régieket még tudom, de a legújabbakat ha bele döglök sem vagyok képes elsajátítani. Van egy pont, amikor már az új technikai csodákat képtelen vagyok megérteni. Mint a mobil. A pár évvel ezelőttil még értem, használok, de egy legújabbat már nem tudnék.”

„A fejlődés nagyon gyors, hozzánk képes nagyon gyors. Különbözik lehet, hogy normális ütemben halad, az valószínű, de a mi ismereteinkhez képest hihetetlen gyors...ez biztos hogy jó, csak mi nem tudjuk követni. Mi maradtunk le. Már bepótolni sem lehet, nemhogy tovább lépni.”

„A technika akkor ér valamit, ha az embert szolgálja és automatikusan szolgálja. Mert az idős emberek már nem tanulják meg az új szerkezeteknek a kezelését. Ha olyan találmány van, ami automatikusan teszi jobbbá az ember életét, az minden jöhet .... Az állapotától függ az embernek, hogy ha egyszer valamit megtanul, megmarad-e vagy elfelejti. „

Összefoglalás

Fókuszcsoportos kutatásunk legfontosabb eredménye az, hogy az IKT-eszközök, elsősorban az internet használata és nem-használata között nem az életkor, hanem az aktivitás jelenti a választóvonalat. Kutatásunkból kiderült, hogy aki dolgozik, az sokkal aktívabb az élet más területein is. Aktívabb a munkaerőpiacon, aktívabban vesz részt egészsége megőrzésében, érdeklődik betegségei leküzdéséhez elérhető gyógykezelések iránt, a közigazgatási ügyeik intézése terén tájékozódik az információszerzés új lehetőségeiről és él azokkal, továbbá társas kapcsolatai is szélesebbek, tartósabbak és jobban karbantartottak, ismeretlenekkel is létesít kapcsolatokat, sorstársakat, hobbitársakat keres, információkat gyűjt, klubokhoz csatlakozik, stb. Amikor valaki kikerül az aktivitás állapotából és „visszavonul”, ettől kezdve szellemileg, fizikailag és társadalmilag egyaránt fokozatosan bezárkózik, eltompul, érdektelenné, közönyösség válik a világ felé, lemond az élet élvezetéről és a lehetőségek kereséséről. Elhagyja magát, úrrá lesz rajta a letörtség, inkább csak vegetál, hasznavehetetlennek, nyűgnek érzi magát. Megszűnnek a hobbijai, eltűnnek a barátai és ismerősei, nem jár el otthonról vagy az intézetből, ahol lakik, nem érdeklí semmi. Csak fizikailag létezik, minél idősebb, annál inkább. Lassú kivonulás az Életről.

Az ilyen emberek gyors ütemben kirekesztődnek az információs társadalomból, mert nem érdeklí őket semmi, és a kommunikációs eszközök is feleslegesek számukra, hiszen nem tudják mire használni őket. Kirekesztődnek, mert miközben ők leállnak, vagy hátrafelé mennek, az infokommunikációs technológia fejlődése gyorsan halad előre. A fokozatos kirekesztődés jól láthatóan megmutatkozott a különböző élethelyzetű csoportok között: ma Magyarországon azok az idősek a legnyitottabbak és a legaktívabbak, akik saját otthoni közegükben élnek, önállóak és gazdasági szempontból is aktívak, vagyis dolgoznak. A rangsor következő fokán azok az idősek állnak, akik saját otthonukban élnek, önállóan látják el magukat, de nem dolgoznak. Ők már kevésbé aktívak. Ez alatt az aktivitási szint alatt állnak azok a saját otthonukban élő idősek, akik szintén már nem dolgoznak, de eljárnak nyugdíjas klubokba vagy nyugdíjas napközi otthonokba. Ők is önállóak vagy félig önállóak, az étkezésükről gyakran valamilyen nyugdíjasok számára létesített intézmény gondoskodik. A legkevésbé aktívak a szociális otthonok lakói. Ők teljesen passzívok, fizikailag és szellemileg bezárkóztak, a

társadalomból kirekesztődnek. *A rangsor egyik végén az aktív életet élő dolgozó embereket, a másikon pedig a szociális otthonok beszükkült tudatú, szellemileg eltompult lakói látjuk.*

A mindennapi aktivitás szintjén összefüggést találunk az aktivitás és a különböző kommunikációs eszközök használata között. Aki aktív, az inkább fogékony az újra, az ismeretlenre, szívesen kipróbálja az új technikai lehetőségeket, függetlenül attól, hogy az újdonságok kapcsolódnak-e a munkájához vagy a hobbihoz. Az aktív idősök nyitottabbak a világra, gondolkodásmódjuk rugalmasabb, igényük van az újra, a kihívásokra, a lehetőségek felkutatására, a sikerélményre, a haladásra, és általában a tevékeny életre.

Megállapítottuk, hogy az újabb kommunikációs eszközök, főként az internet használata nem elsősorban az anyagi helyzettől függ. Aki igényli, az hozzáférhet az eszközökhöz nyilvános intézményeknél is, sokan élnek is ezekkel a lehetőségekkel, vagy rokoni, baráti körben is kaphat segítséget a használathoz. *Aki ma nem internetezik, az nem azért nem teszi, mert nincs rá pénze.* Tény azonban, hogy akik korábban, még aktív korukban kezdték el a „netezést” és használtak IKT eszközöket is, azok ezt később is folytatják, míg azok, akik korábban nem interneteztek, nyugdíjas korukban ritkábban kezdenek hozzá: nagyon erős késztetésre (pl. tartós távmunka lehetőségre vagy családi nyomásra) van szükség ahhoz, hogy beletanuljanak.

Sólyom Barbara

Szociológus, a Pécsi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karának Nyelvtudományi Doktori Iskolájában kommunikációs szakirányban folytat doktori tanulmányokat.

Pocsarovszky Károly, Némethné Pál Katalin

Az időstársadalom várható kihívásait kezelő beavatkozási területek azonosítása

Egy Predikációs modell megalkotása

Bevezetés

Európa lakossága drámai módon öregszik – derült ki az Eurostat 2008-as jelentéséből. Napjainkban minden 65 év feletti állampolgárra 4 aktív korú egyén jut, 2060-ra azonban ez az arány feleződni fog. A statisztikai előrejelzések arra utalnak, hogy a következő 50 éves periódusban az idős személyek gazdasági inaktivitása a szociális ellátórendszerek bedőléséhez vezethet. A demográfiai változások hatására jelentős társadalmi átrendeződés fog lezajlani, amire az országok gazdaságpolitikájának fel kell készülnie. A téma fontosságát jelzi, hogy nemzetközi kutatások és különféle fórumok sora foglalkozik jelenleg is a társadalom idősödésével, annak hatásaival és a lehetséges kimenetekkel. Kutatómunka folyik többek között az Európai Gazdasági és Szociális Bizottság, valamint az AGE Európai Idős Emberek Platformja szervezésében is.

A gazdasági aktivitás növelésének egyik eszköze az időskorú, de még munkaképes polgárok foglalkoztatásának ösztönzése. Ahhoz, hogy az idősek napjaink egyre korszerűbb technikai vívmányai között el tudjanak igazodni és versenyképesek legyenek a tudásalapú társadalom fiatalabb generációival szemben, hatásos felnőttképzési mechanizmus beindítására van szükség. Az idősek megszerzett képzésének frissítése, korszerűsítése elengedhetetlen alapkövetelmény a munkaerőpiacon. Az információs társadalomba való integrálódás időskorban meglehetősen nehéz feladat, de egyre több képzési program indul, amelyek szakképzett oktatókkal a számítógép és az internet használatát tanítják az idősebb korosztály számára.

E tanulmány célja olyan összefüggések feltárása, amelyek megvilágítják az 50 év felettiek fizikai, szellemi, illetve közösségi állapota és aktivitása közötti kapcsolatokat, különös tekintettel arra, hogy mindezek hogyan függenek össze a korosztálynak az információs és kommunikációs technológiákhoz (IKT) való viszonyával.

A kutatás alapadatai

Az elemzés adatbázisát egy kérdőíves felmérés szolgáltatta, amelyet a TÁRKI 2009 májusában a magyarországi 50-75 éves lakosság körében végzett. A felmérés a válaszadók fizikai és szellemi állapotára, aktivitására, közösségi kapcsolataira, valamint kiemelten az IKT eszközökhöz való viszonyára kérdezett rá. A vizsgálat eredményei a magyar lakosság tekintetében nemre, korra, iskolai végzettségre, régióra és településti-

pusra nézve reprezentatívak. A minta elemszáma 1003 fő. A kérdőíves kutatás mellett támaszkodtunk a KSH által közzétett lakossági statisztikákra, valamint a GKIE.NET Internetkutató és Tanácsadó Kft. nyilvánosan is közzétett felméréseire.

Kapcsolatvizsgálat

A kutatás céljának megfelelően a vizsgált korosztály társadalmi helyzetét, a kialakult attitűdök okait és az esetleges beavatkozási lehetőségek helyét, valamint azok várható hatását kellett meghatározni. Mindezekhez elsődlegesen fontos ismernünk magát a sokaságot, amelyet annak állapotjelző ismérveiből térképezhetünk fel. Az okokra és a beavatkozási lehetőségekre ugyanakkor az aktivitásra vonatkozó kérdések adnak választ.

Az *állapotjelző ismérvek* közé soroljuk mindazokat a változókat, amelyek rögzített időpontban, fényképszerűen jellemzik egy adott személy helyzetét. Tipikusan ilyenek a fizikai és szellemi állapotot meghatározó jellemzők, de ide sorolhatók a társadalmi kapcsolatokat leíró úgynevezett közösségi adatok, továbbá speciálisan ebben a kutatási keretben a vizsgált személyeknek az IKT eszközökhöz való viszonya is.

Az *aktivitásra utaló ismérvek* egy adott személy tevékenységéről adnak információt. Ezek már nem vagy csak nehezen értelmezhetők rögzített időpontban. Ilyenek például a gazdasági aktivitásra vonatkozó jellemzők, amelyek társadalmi szempontból is kiemelt jelentőséggel bírnak. Ugyanakkor az állapotjelző ismérvekkel párhuzamosan beszélhetünk szellemi, fizikai és közösségi aktivitásról is.

A kutatás során ezeknek a változó-csoportoknak a belső és külső vizsgálatát végeztük el. *Belső vizsgálat* alatt az előbbi taxonómia szerint összetartozó változók jellemzését és ezek látens kapcsolatainak feltárását értjük. A jellemzés statisztikai értelemben a leíró elemzést, míg a kapcsolatvizsgálat hipotézisek megerősítését vagy cáfolását jelenti. A *külső vizsgálat* ezzel szemben már nem egy ismérvet tekint alapegységnek, hanem egy egész osztályt, és az egyes osztályok között fellelhető összefüggések feltárását célozza meg. A kutatás eredményeként olyan modellesalád leírását végeztük el, melynek segítségével meghatározható a vizsgált társadalmi csoport életkörülményeinek javítását célzó és az egész társadalom számára pozitív hozzáadékkal járó szakpolitikai intézkedések helye és mértéke.

Itt kell megjegyeznünk, hogy a beavatkozási pontok nem korlátozhatók kizárólag az állapotjelző vagy az aktivitásra utaló ismérvek vizsgált osztályaira, az intézkedések hatásainak azonban mindenképpen meg kell jelenniük az aktivitás jellemzőiben is, hiszen a beavatkozások csak ekkor hozhatnak hosszabb távon is mérhető eredményt egyéni és társadalmi szempontból egyaránt.

Módszertan

A kutatás alapadatait nyújtó felmérés elsősorban ordinális skálán értelmezhető változókat eredményezett. Ilyen módon azonban a kapcsolatvizsgálat eszköztára alapvetően eltér a népszerű statisztikai eszközök alapjául szolgáló arányskála adta lehetőségektől. Tekintsük példaként a következő relatív gyakoriságokat tartalmazó keresztábrát:

1. táblázat

Az iskolai végzettség és a szaktudás aktualitása alapján szegmentálható példasokaság keresztábrája

	Elégedett a szaktudásával			
	Igen	Közepesen	Nem	
8 általános	0,44%	1,60%	3,94%	5,98%
Középiskola	7,43%	11,95%	16,62%	36,01%
Főiskola	16,62%	18,08%	8,02%	42,71%
Egyetem	8,16%	4,37%	2,77%	15,31%
	32,65%	36,01%	31,34%	100,00%

A keresztábra alapján azt kell megválaszolnunk, ha csakugyan lehetséges, hogy átlagosan 1%-kal növelve a „képzettek” arányát, vajon hány százalékkal változik a szaktudásukkal elégedettek aránya? Mindenekelőtt definiálnunk kell, mit is jelent pontosan, hogy átlagosan 1%-kal növekszik a „képzettek” aránya. A képzettség csak adott szinteken értelmezhető. Ugyanakkor, ha veszünk egy másik sokaságot, amelyben például az egyetemi végzettséggel rendelkezők aránya a jelenlegi 15.31 % helyett 20%, akkor joggal állítható, hogy ebben az új sokaságban a képzettek aránya növekedett, hiszen ugyanahhoz a képzettségi szinthez arányaiban véve több személy tartozik.

Vegyük szemügyre hasonló módon a főiskolai végzettséggel rendelkezőket! Amennyiben egy harmadik sokaságban az ebben a kategóriában találhatóak száma nagyobb (arányaiban), biztosan megállapíthatjuk, hogy nőtt a főiskolát végzettek aránya. Az eddigiekkel ellentétben azonban már nem állítható, hogy a „képzettek” száma növekedett, hiszen nem definiáltuk, hogy egy főiskolai végzettséggel rendelkező személy vajon „képzettnek” számít-e vagy sem. Még élesebben látszik a probléma, ha a középiskolát végzettek tükrében próbáljuk ugyanezt eldönteni.

Tekintsünk erre a kérdésre a következőképpen: Az egyetemet végzettekéről könnyen eldönthető, hogy ők „képzettek”, hiszen a sokaság legképzettebb 15.31%-át képviselik. Ugyanakkor ezzel a szemlélettel azt is állíthatjuk, hogy a főiskolai vagy magasabb képesítést szerzettek képviselik a fenti táblázat szerint a sokaság legképzettebb 58,02%-át. Ugyanígy továbbmenve, a középiskolai vagy magasabb képesítést szerzettek adják a sokaság legképzettebb 94.03%-át. Sejthető, hogy így már nem okoz problémát annak az értelmezése, hogy a „képzettek” aránya növekedett. Ennek ugyanis éppen azt kell jelentenie, hogy az előbb megállapított képzettségi szintek (egyetemet végzett, főiskolai vagy magasabb képesítést szerzett, középiskolai vagy magasabb képesítést szerzett) mindegyikén növekedett az ott elhelyezkedők aránya. Ekkor, ha összevetjük például a jelen sokaság legképzettebb 58,02%-át egy olyan sokasággal, amelyben ugyanehhez a képzettségi szinthez a sokaságnak csak 30%-a tartozik, akkor elmondható, hogy a fenti táblázat által reprezentált sokaságban nagyobb a „képzettek” aránya.

Az igazi kérdést természetesen ennek a számszerűsítése jelenti. Látnunk kell azonban, hogy ez már megoldható. Ehhez az úgynevezett esélyhányados (*odds*) kiszámítását vesszük alapul. Nevezetesen: az előző példában a már említett legképzettebb 58,02%-ról az is elmondható, hogy ebben a sokaságban $58,02\% / (100\% - 58,02\%)$ -kal több képzett van, mint képzetlen, amennyiben a képzettség fogalmát a főiskolai vagy magasabb

végzettséget szerzők csoportjára értelmezzük. Két különböző sokaságra kiszámítva ezt az esélyhányadost ugyanarra a szintre, megállapítható, hogy az adott szintet alapul véve hány százalékkal képzetesebb az egyik sokaság a másikonál. Továbbmenve, amennyiben minden képzettségi szinten például 1%-kal nagyobb esélyhányadost kapunk, akkor azt mondhatjuk, hogy az adott sokaság átlagosan 1%-kal képzetesebb, mint a másik.

Ily módon tehát értelmezni tudtuk az eredeti kérdésünk első felét. Vegyük észre azonban, hogy ugyanezt a gondolatmenetet az „elégedettek” tekintetében szintén könnyedén alkalmazni tudjuk, vagyis nem jelent gondot dekodolni például az „adott %-kal növekedett a szaktudásukkal elégedettek aránya” kijelentést. Mindössze annyit kell megtennünk tehát, most már értve a célt, hogy meg is válaszoljuk az eredeti kérdést. Ezt a már bemutatott táblázaton keresztül illusztráljuk.

Mivel a képzettséggel kívánjuk magyarázni az elégedettséget, alakítsuk át a kereszt táblánkat az alábbi, az előzővel ekvivalens alakra:

2. táblázat

A sorokhoz tartozó peremgyakoróságokra vetített kereszt tábla

	Elégedett a szaktudásával			
	<i>Igen</i>	<i>Közepesen</i>	<i>Nem</i>	
8 általános	7,36%	26,76%	65,89%	5,98%
Középiskola	20,63%	33,19%	46,15%	36,01%
Főiskola	38,91%	42,33%	18,78%	42,71%
Egyetem	53,30%	28,54%	18,09%	15,31%
	32,65%	36,01%	31,34%	100,00%

Ekkor az oszlopokhoz tartozó peremgyakoróságokat éppen úgy kapjuk, hogy a sorok peremgyakoróságával mint vektorral jobbról szorozzuk a táblázat belső értékeit tartalmazó résztáblát mint mátrixot. A kereszt táblának ezt a tulajdonságát szem előtt tartva határozzuk meg a jelenlegi adatokra vonatkozó elégedettségi és végzettségi esélyhányadosokat.

A képzettségi esélyhányadosokat úgy kapjuk, hogy vesszük a peremgyakoróságok felfelé kumulált arányait, majd minden arányra meghatározzuk a $p/(1-p)$ hányadost. Így az alábbi oszlopvektorokat kapjuk:

Kumulált arányok	⇒	Esélyhányados
100,00%		-
94,03%		15,74
58,02%		1,38
15,31%		0,18

A végzettségi esélyhányadost hasonlóan kiszámítva (balról jobbra kumulálással) kapjuk az alábbi vektort:

0,4848	2,1908	-
--------	--------	---

A leírtak alapján tehát a most kiszámított esélyhányadosok változását kell szemügyre venni. Első lépésként tekintünk a független változó 1%-kal való növekedését, vagyis a képzettek arányának változását. Minden esélyhányados 1%-kal való megnövelése nem jelent különösebb problémát. Ugyanakkor látnunk kell, hogy a sorvektor-ként előálló új elégedettségi *odds* értékek csak a képzettség eloszlásának ismeretében számíthatók ki. A szóban forgó 1%-kal növelt képzettségi *odds* értékeket tehát vissza kell transzformálnunk az eredeti eloszlásokra, amit a következő képlet átrendezésével tehetünk meg:

$$p / (1 - p) * 1.01 = q / (1 - q)$$

ahol p az eredeti kumulált arány, míg q annak új értéke. Ennek megfelelően az 1%-kal növelt képzettségnek megfelelő eloszlás meghatározásához a következő lépésben kell végigmenni:

Esélyhányados $p / (1-p) * 1.01$	⇒	Kumulált arányok q	⇒	Eloszlás Δq
-		100%		5,92%
15,74		94,08%		35,82%
1,38		58,26%		42,82%
0,18		15,44%		15,44%

kapott eloszlás alapján a leírt módon már meghatározható az elégedettségre vonatkozó eloszlás. Szorozzuk az új eloszlásvektor transzponáltjával jobbról az eredeti

táblázat belső értékeit tartalmazó résztáblát mint mátrixot. $\frac{p}{1-p} (1+r) = \frac{q}{1-q}$ Az így kapott sorvektoron elvégezve az *odds*-ok kiszámítását, a következő adódik:

0,4862	2,1970	-
--------	--------	---

Összevetve az eredményeket az eredeti *odds* értékekkel, látható, hogy az első elégedettségi szinten 0,3%-kal, míg a második szinten 0,28%-kal emelkedett az esélyhányados értéke. Vajon melyik a tényleges érték? Könnyen belátható, hogy több kategória esetén is különböző százalékok adódnak az *odds*-ok növekedésére. Ezeknek az átlagos értékét kell tehát figyelembe vennünk. Súlyozzuk a hozzájuk tartozó peremgyakorisági arányokkal az *odds*-okat, így az eredmény:

$$0,3\% * 0,3272 + 0,28\% * 0,3601 + 0,28\% * 0,3127 = 0,2865\%$$

Elmondható tehát, hogy átlagosan 1%-kal növelve a képzettek arányát, 0,28%-kal nő az elégedettek aránya a vizsgált sokaságban. Sikerült tehát számszerűsíteni két ordinális skálán értelmezhető változó kapcsolatát (annak irányát és mértékét is!). Felmerül azonban kérdés, hogy vajon hogyan változnának az eredmények, ha nem 1%-os küszöbértéket, hanem például 2%-osat vennénk, majd a kapott eredményeket visszavetítenénk

az 1%-os eltolásra. Belátható (ezt most nem bizonyítjuk), hogy az eredmények a növekedés mértékével konvergensek, vagyis a kapcsolatvizsgálat eredményei a klasszikus regressziós fogalmi kerettel megegyezően valóban határértékként állíthatók elő.

Belső kapcsolatvizsgálat

Az idősödő népesség állapotmutatói

A jól-lét, illetve az életminőség egyik legmeghatározóbb eleme az egyén *fizikai állapota*. E fogalom alatt alapvetően az egészségi állapotot értjük, amely valóban nagy hatással van mind a szellemi állapotra, mind az aktivitásra. Tanulmányunkban az egészségi állapoton túl ideértjük az egészségügyi és jóléti intézményrendszerhez való viszonyt is. A kérdőív a fizikai állapotra vonatkozóan összesen 10 kérdést tartalmazott, amelyek közül az egyén saját egészségi állapotának 1-től 5-ig terjedő skálán való megítélését tekintettük központi kérdésnek.

Erre a központi ismérvre természetesen hatással van a krónikus betegségek aránya valamely populációban, amelynek 1%-os csökkenése átlagosan 0.43%-os növekedést eredményez az egészségügyi állapot pozitív megítélésében. Hasonlóképpen a rossz látás, a mozgás korlátozottsága vagy a nagyothallás az egészségi állapot rossz megítélését erősíti. Ugyanakkor az egészségügyi intézményrendszer igénybevételére éppen a központi ismerv gyakorol hatást: ennek 1%-os romlása igen nagymértékben, 0,61%-kal növeli az orvos látogatás gyakoriságát és a gyógyszeresedés mértékét. Érdekes ugyanakkor látni, hogy a kiegészítő IKT eszközökkel segített ellátás megítélése alapvetően független vagy csak elenyésző mértékben függ az egyén egészségi állapotától. A távdiagnózis, az interneten történő recept-felíratás vagy az egészségügyi kérdésekben való internetes informálódás elutasítása mögött rejelő okok tehát inkább magukban az IKT eszközökben, illetve az idősek irántuk tanúsított attitűdjében keresendők, mintsem az egészségügyi rendszer igénybevételében.

A fizikai állapot mellett az egyén *szellemi állapota* is kiemelten fontos, ha nem fontosabb tényezője a társadalmi integrációnak. A felmérésben közvetlenül a szellemi állapotra vonatkozóan kevés ismerv szerepelt, azonban ezek is jól tükrözik a tudás szubjektív értékelését az idősödők körében. A kapcsolatvizsgálat középpontját, a tudás aktuális voltára vonatkozó kérdés jelentette, amely az állapotjelzők belső megítélését reprezentálja, s amelyre nézve a módszerek ismertetésekor is példaként alkalmazott képzettségi szintet lehetett számításba venni, mint magyarázó változót. Ennek alapján elmondható, hogy a szaktudás aktualitásának megítélése erősen függ a végezettségtől. 1%-kal megnövelve a képzettek arányát, átlagosan 0.28%-al növekszik a szaktudásukat aktuálisnak tartók aránya.

A *szociális kapcsolatok erőssége* jellemző a szellemi állapotra és hatással van nemcsak az aktivitásra, hanem az IKT eszközökhöz való viszonyra is, ezért különösen fontos szerepet töltött be vizsgálatunkban. A felmérésben szereplő kérdéseket három fő csoportra osztottuk. Az elsőben a közvetlen családhoz kötődő információk kaptak helyet (a család nagysága, családi állapot), amelyek a legszorosabb társadalmi kapcsolat állapotáról adnak tájékoztatást. A másodikba az ennél bővebb baráti kapcsolatok kerültek,

---

míg a harmadik csoportban e kettő megítélése került az elemzés középpontjába (magányosság-érzet, kitől kaphat segítséget valaki különböző élethelyzetekben).

Az ismérvek egymás közötti kapcsolatát vizsgálva a magányosság-érzetet emeltük ki központi jelentőségű változóként. Erre ható tényadatok a háztartás nagysága, a családi állapot, a közeli rokonok száma, továbbá – a megkérdezettek szubjektív megítélése alapján meghatározott jellemzőként – a közeli barátok száma, a világ dolgainak megvitatására nyíló lehetőségek, valamint az otthoni segítség elérhetősége és a bizalom mértéke. A magányosság-érzet ugyanakkor visszahat a segítség elérhetőségének érzékelésére.

A tényadatok közepesen erős kapcsolatot mutatnak a központi változóval. A rokoni kapcsolatok megléte és az, ha egy háztartásban többen élnek, a magányosság ellen hat. Ugyanakkor a közeli barátok száma (és elérhetősége) szintén pozitív, bár csak közepesen erős kapcsolatban (fordított arányban) áll a magányossággal, míg a dolgok megvitatásának és az otthoni segítséghez jutásnak a lehetősége rendkívül szorosan összefügg a magány-érzettel, és ha ezek adottak, ez átlagosan 0.62%-kal csökkenti a magányosságot. Ugyanakkor az új kapcsolatokkal szembeni általános bizalmatlanság és a magányosság nem összefüggő változók. A központi ismerv nem áll összefüggésben azzal sem, hogy az idősedők milyen szoros kapcsolati szintről várhatnak segítséget a világ dolgaiban. Azzal ellenben igen, hogy várhatnak-e egyáltalán.

A társas kapcsolatokkal jellemzett *közösségi (szociális) állapotról* összességében elmondható, hogy az 50-75 év közötti magyarok leggyakrabban házastársukkal élnek együtt egy háztartásban, s átlagosan 5-10 közeli rokonnal és 5 közeli baráttal rendelkeznek, akikre kisebb-nagyobb problémák esetén is számíthatnak. A korosztály 20%-a érzi magát magányosnak, ami szoros összefüggésben áll a baráti és családi kötelekkel számával, független azonban az új kapcsolatokkal szembeni bizalmatlanságtól.

A fizikai, szellemi és közösségi állapot sok tekintetben nincs szoros összefüggésben a *vagyoni helyzettel*. A tapasztalatok mégis azt mutatják, hogy a megfelelő egészségügyi ellátás, a jobb táplálkozás és a felszabadultabb életvitel nagymértékben javítja az előbb felsoroltakat, ez utóbbiak azonban a vagyoni helyzet függvényei. Ugyanakkor jelenleg az IKT eszközök igénybevétele szempontjából is kiemelt szerepe van az anyagi lehetőségeknek, mivel az ehhez szükséges eszközök és szolgáltatások pénzbe kerülnek. Ebben a kérdéscsoportban – a korábbiakhoz hasonlóan – objektív és szubjektív jellegű ismérveket vizsgáltunk meg, és elemzés alá vetettünk egy olyan kérdést is, amely a preferenciarendszert reprezentálja.

Az eredmények szerint a vártak megfelelően erős pozitív kapcsolat van a jövedelem és a jövedelemmel való elégedettség között. Egy sokaság jövedelmének 1%-os növelése átlagosan 0.33%-kal fokozza a jövedelemmel való elégedettséget. Összességében elmondható, hogy a megkérdezettek a hazai nyugdíjviszonyoknak megfelelő átlagos jövedelemmel rendelkeznek, s jövedelmük felhasználásában elsődlegesen a család támogatását preferálják, IKT eszközök vásárlására kevesebb mint 5%-uk mutat hajlandóságot.

Az informatika terjedésével és az *infokommunikációs eszközök* széleskörű használatával könyvtárnyi irodalom foglalkozik. A felmérésben a magyarországi IKT penetrációt csak az 50-75 éves korosztályban vizsgáltuk, és az erre vonatkozó adatokat elemeztük több szempontból. Az elemzés alá vetett kérdések az eszközök birtoklását, a kezeléssükhöz való hozzáértést és a birtoklásukra irányuló vágyat, illetve a használatukra való

hajlandóságot mérték. Mindezeket elsősorban az online iparággal, az e-kereskedelemmel és az e-közigazgatással kapcsolatban vettük szemügyre, de kitértünk populárisabb termékekre is.

A kapcsolatvizsgálat során egy hozzáértési mutatót (tudja-e használni mobiltelefonját, televízióját, számítógépét?) tekintettünk központi változónak, amely szakértői feltételezés szerint erősen korrelál a tényleges használattal, így valóban jól reprezentálja a kérdéscsoportot. Az objektív magyarázó változókat az IKT eszközök (számítógép, internet, mobil internet, gps, tv, digitális fényképezőgép, játékkonzol) meglétére vonatkozó kérdések alkották. A szubjektív független változók a szégyen és a bizalmatlanság érzete, valamint a mobiltelefon használatának gyakorisága voltak. A hozzáértésre visszavezethető változókat a vásárlási hajlandóság és az IKT eszközökre szánt pénzeszég tömörítette.

Az eszközök hiánya a vártan megfelelően csökkentette a hozzáértést is. IKT eszközökkel 1%-kal kevésbé felszerelt sokaságban átlagosan 0.34%-kal csökken a hozzáértést mutató változó. (Ez alól egyedül a mobil internet-előfizetés bizonyult kivételnek, ennek figyelembe vételét azonban mellőztük, mert a csekély számú válasz miatt ez nem volt statisztikailag elfogadhatóan szoros kapcsolatként értékelhető.) A tudatlanság miatti esetleges szégyenérzet (illetve ennek hiánya) és az IKT iránti bizalmatlanság hasonlóan elenyésző mértékben (rendre 0.04%-ban és 0.16%-ban) hatott a hozzáértésre. Az új eszközök vásárlási szándéka a feltételezéseinknek megfelelően pozitív kapcsolatot mutatott a kompetenciával (növekvő hozzáértés 0.21%-ban növelte a vásárlási szándékot), és hasonlóan erős kapcsolat fedezhető fel az új eszközökre szánt összeg és a hozzáértés között is. Nagyobb szakértelem nagyobb ráfordítási hajlandóságot is jelent, és megfordítva, 1%-kal növelve a hozzáértők arányát, 0,27%-al nő átlagosan a ráfordítási összeg nagysága.

Bár IKT eszközökkel az idősödő korosztály az országos átlaghoz hasonlóan van ellátva, a rendszeres használat tekintetében jóval elmarad attól. Az idősek nem érzik kellemetlenül a hozzáértés hiányát, azonban hasonló mértékű bizalmatlanság érzékelhető itt is, mint a közösségi kapcsolatok esetében. Ennek megfelelően a vásárlási hajlandóság is átlagosan csekély mértékű, bár az IKT eszközök kezelésében való jártassággal pozitív kapcsolatban áll.

Az idősödő népesség aktivitási mutatói

A gazdasági aktivitás összetett probléma az idősödő népesség körében. Ennek egyik összetevője az a közismert tény, hogy az átlagos nyugdíjba vonulási kor Magyarországon jóval alacsonyabb, mint az öregségi nyugdíj korhatára. A karkedvezményes, elő- és rokkant-nyugdíjasok nagy száma egyre nagyobb terhet ró az ellátó rendszerre. Ugyanakkor az időskorral megváltozó teherbíró képesség megnehezíti a korosabb munkavállalók számára a hagyományos foglalkoztatási struktúrában való helytállást. Kézenfekvő az a feltételezés, hogy a rohamosan fejlődő információtechnológia ezen a téren megoldást kínál, hiszen ezek az eszközök lehetőséget nyújtanak a kötetlen vagy részmunkaidős munkavégzésre, a távmunkára és egyéb atipikus foglalkoztatási formákra. Az idős emberek számára ez rugalmasabb, az egészségi és a családi helyzethez alkalmazkodó munkavállalási konstrukciókat tesz lehetővé.

Az időskori gazdasági aktivitás vizsgálatokor is összevetettük egymással az objektív és szubjektív ismerveket, A kapcsolatvizsgálat során elsősorban az aktív korú munkanélküliségre, mint központi ismérvre lehet felfűzni a többi változót. Problémát jelent azonban, hogy a tényismérvek nem értelmezhetők ordinális skálán, ugyanakkor a nominális (asszociációs) kapcsolatvizsgálat sem vezet értelmes eredményre, hiszen a szubjektív magyarázó változóként kijelölendő munkavállalási hajlandóságra vonatkozó kérdések kizárólag a nem-dolgozók körére értelmezhetők. Mindezek miatt a munkavállalási hajlandóságra vonatkozó „napi hány órában vállalna munkát” kiegészítettük egy utolsó kategóriával, azokkal akik foglalkoztatottak valamilyen formában, hiszen esetükben bizonyosan van hajlandóság.

Összességében megállítottuk, hogy az 50-75 éves korosztály nem dolgozó tagjai körében a hivatalosan mértnél jóval nagyobb mértékű, több mint 20%-os a munkavállalási hajlandóság. Annak ellenére, hogy a nem dolgozók több mint 90%-a nyugdíjas, mindössze 43%-uk jelölte meg a nyugdíjazást a munkától való távolmaradás tényleges okaként. A munkavállalásért sok kényelmetlenséget is vállalnának az álláskereső, azonban az otthonról végzett távmunkát, valamint a „fizetés” továbbképzéseken, tanfolyamokon való részvételt többségükben elutasítják. (Az ingyenes tanfolyamokra ez nem vonatkozik.)

A gazdasági aktivitás mellett vizsgáltuk a *közösségi aktivitást* is, ami szoros kapcsolatban áll a közösségi állapottal kapcsolatban leírtakkal. Míg azonban ott elsősorban a kapcsolatháló erősségére, illetve annak az adott szituációktól függő értékére vonatkoztak a vizsgálataink, addig itt a hosszabb távú, illetve rendszeresen végzett közösségi tevékenységek kerültek előtérbe. A kérdések osztályozása ugyanakkor hasonló volt: a közvetlen és a tágabb környezetet elemeztük.

Adott kapcsolati háló erősség mellett a tényleges aktivitás szintje a vártnál sokkal alacsonyabb. Míg szükség esetén az idősedők családi körből szinte mindig számíthatnak segítségre, addig a rendszeres kapcsolattartás a rokonokkal már sokkal alacsonyabb szintű. Rokonaikkal, barátaikkal általában heti, illetve havi rendszerességgel lépnek kapcsolatba. Az előbbiekkal inkább személyesen és a népszerűbb IKT eszközök (elsősorban mobiltelefon, sms) útján, míg az utóbbiakkal az online alkalmazások (skype, e-mail) segítségével érintkeznek.

A belső kapcsolatvizsgálat központi ismerve az a közösségi aktivitást jelző összetett mutató volt, amely a találkozások gyakoriságát értékeli. A szakmai segítségnyújtás gyakorisága, valamint a közvetlen környezettel az IKT eszközökön keresztül megvalósuló kapcsolatfelvétel gyakorisága erős pozitív hatással van a közösségi aktivitást jelző mutatóra (rendre 0.29%-ban és 0.51%-ban), bár a szigorú értelemben vett családi aktivitás elmarad a várt erősségi szinttől. Ugyanakkor az interneten való kapcsolatfelvételre szintén komoly hatással van az úgynevezett offline közösségi aktivitás. Ilyen vetületben tehát az online szociális háló erősítésére az offline kapcsolatoknak is hatása van.

Általánosságban kijelenthetjük, hogy bár gyengébb közösségi aktivitást tapasztalhatunk, mint amilyen a közösségi állapot esetében feltérképezhető volt, ugyanakkor az online világban, IKT eszközök útján fenntartott kapcsolatok éppen az offline környezetben mutatkozó lazább kötődést erősítik pozitív módon.

A *szellemi aktivitás* szintén szoros összefüggésben áll a korábban vizsgált szellemi állapottal. Itt három kulcskérdést vizsgáltunk meg arra vonatkozóan, hogy szakmai-

lag, illetve a magánéletben milyen rendszerességgel képezik magukat a válaszadók, és mennyi időt fordítanak tudásuk szinten tartására.

A szellemi aktivitásra vonatkozó kérdések nem hoztak újdonságot a szellemi állapot, illetve a tanfolyamokon való részvételi hajlandóság ismeretében. Az ezekre kapott válaszok alapján azonban úgy tűnik, hogy a rendszeres információgyűjtés fontos eleme az idősek mindennapi életének.

Mivel társadalmi szinten elsősorban a szakmai képzés fontosságát kell kiemelniünk, a kapcsolatvizsgálat során ez jelentette a központi kérdést, amelyre két másik, a szellemi fejlődést mérő ismérv volt hatással (részt vett-e tanfolyamon, milyen gyakran végez intellektuális tevékenységet).

Az eredmények szerint az intenzív otthoni agytorna (például keresztretjvényfejtes) gyakoriságából nem vagy csak nagyon kis mértékben következik, hogy az adott személy a munkájához vagy szakmájához kapcsolódó tanfolyamon is részt vesz. Ezzel szemben a magánjellegű továbbképzés (például főzőtanfolyam, nyelvtanfolyam, tánciskola) közepesen erős pozitív összefüggésben áll a munkához kapcsolódó ismeretszerzéssel. A magánjellegű tanfolyamokon résztvevők arányát 1%-kal növelve 0.22%-kal nő a szakmai továbbképzésen résztvevők aránya.

Az egészségi állapot megőrzésének egyik szükséges feltétele a *fizikai aktivitás*, ami pozitívan hat az egészségre. Ez a kapcsolat azonban fordított irányban is fennáll, mivel a fizikai állapot (az egészség) is kihat az aktivitás mértékére. Erre nézve két kérdéscsoportot vizsgáltunk meg, amelyek közül az első kizárólag az egyénhez kapcsolódó aktivitási formákat fedti le (szokott-e rendszeresen ház körüli munkát végezni, sportolni), míg a másodiknak társadalmi vonzata is lehet (szokott-e színházba, könyvtárba járni, végez-e önkéntes munkát, közösségi tevékenységet).

Összességében a két változócsoporthoz jól írja le a fizikai aktivitást, amelyek alapján a megkérdezettek átlagosan legalább havonta egyszer intenzív testmozgást végeznek. Az is megállapítható, hogy amennyiben a sokaságban 1%-kal nő az intenzív testmozgást végzők aránya egyéni szinten, átlagosan 0,08%-kal nő a fizikailag aktívak aránya.

Külső kapcsolatvizsgálat

Az állapotjelző és az aktivitásra utaló változók belső kapcsolatainak megismerését kiegészítendő, megcéloltuk a közöttük meglévő látens összefüggések feltárását is. Ehhez kiszámítottuk ki az alábbi kapcsolattábla adatait, amelyek a korábban kiemelt központi ismérvek közötti közvetlen kapcsolatokat reprezentálják.

A táblázat alapján látható, hogy a fizikai állapot elsősorban a szellemi állapotot és a gazdasági aktivitást befolyásolja. A szellemi állapot szintén a gazdasági aktivitásban, valamint a szellemi aktivitásban játszik fontos szerepet. A közösségi állapot a fizikai aktivitásra és a fizikai állapotra gyakorol hatást érdemben. A vagyoni állapot a gazdasági aktivitás tekintetében meglepetést hozott, hiszen e kettő függetlenül értékelhető. Megállapítható, hogy a munkavállalási hajlandóság alapvetően független az aktuális vagyoni állapottól. Megjegyzendő azonban, hogy a vizsgált sokaságban igen kevés kiemelkedő vagyoni helyzetben levő személy volt, így az eredmények ennek is tulajdoníthatók.

Az IKT eszközök használata és a hozzáértés ezek kezeléséhez a szellemi állapottal és a szellemi aktivitással, valamint a gazdasági aktivitással hozható szoros összefüggésbe. A gazdasági aktivitás és a munkavállalási hajlandóság hasonlóképpen a szellemi állapotra vezethető vissza. A közösségi aktivitás a fizikai aktivitást erősíti, és a fizikai állapotra is hatással van. A szellemi aktivitás legerősebben a szellemi állapotban és a gazdasági aktivitásban jelenik meg, a fizikai aktivitás pedig a közösségi aktivitásban játszik kiemelkedő szerepet és természetesen módon hatással van a fizikai állapotra, a táblázatban mutatott értékeknek megfelelő mértékben.

3. táblázat
A változók közvetlen kapcsolatai

		Fizikai állapot	Szellemi állapot	Közösségi állapot	Vagyoni állapot	IKT eszközök	Gazdasági aktivitás	Közösségi aktivitás	Szellemi aktivitás	Fizikai aktivitás
Állapot	Fizikai	1.00	0.36	0.31	0.28	0.29	0.37	0.38	0.26	0.20
	Szellemi	0.36	1.00	0.22	0.25	0.37	0.48	0.32	0.39	0.00
	Közösség	0.28	0.20	1.00	0.28	0.21	0.10	0.22	0.16	0.37
	Vagyon	0.27	0.29	0.34	1.00	0.19	0.00	0.30	0.25	0.42
	IKT eszközök	0.33	0.38	0.20	0.16	1.00	0.42	0.34	0.41	0.21
Aktivitás	Gazdasági	0.38	0.44	0.10	0.02	0.37	1.00	0.20	0.26	0.07
	Közösség	0.31	0.28	0.19	0.19	0.30	0.20	1.00	0.28	0.49
	Szellemi	0.26	0.38	0.15	0.22	0.37	0.30	0.27	1.00	0.14
	Fizikai	0.37	0.27	0.20	0.30	0.28	0.19	0.41	0.32	1.00

Megjegyzés: A sorok a magyarázó, míg az oszlopok a függő változók.

A kapott táblázat mint mátrix hatványozásának segítségével a közvetlen kapcsolatokon túl a közvetett értékek is számszerűsíthetők. A fizikai állapot például hatással van a közösségi aktivitásra, ami viszont kihat a fizikai aktivitásra. Ugyanakkor a fizikai állapot közvetlenül is megjelenik a fizikai aktivitást jelző változóban. E kettő összege adja tehát a tényleges kapcsolatot, amely egyszerűen is kiszámítható a mátrix második hatványával. Az eredményt az alábbi táblázat mutatja:

A közvetett kapcsolatokat is figyelembe véve már sokkal árnyaltabb kép adódik. Ugyanakkor hangsúlyoznunk kell, hogy az említett változók kizárólag a saját skálájukon értelmezhetők, és a beavatkozási lehetőségek pontos gazdasági vonzatai csak ezeknek az értelmezési skáláknak a „forintosítása” esetén adhatók meg az eredmények alapján.

A fizikai (egészségi) állapot alapvetően a szellemi állapot és a fizikai aktivitás függvénye, továbbá – érdekes módon – erősen összefügg az IKT kompetenciával. Hasonlóképpen, a szellemi állapotra leginkább az IKT kompetencia erősítése van hatással. 1%-

kal növelve az IKT hozzáértők arányát, 1,46%-kal nő a tudásukkal elégedettek aránya. A közösségi állapotot leginkább a fizikai állapot befolyásolja. Ugyanakkor a vagyoni állapot esetében csak gyengébb kapcsolatok figyelhetők meg. Az IKT eszközök elfogadásának erősítéséhez elsősorban a szellemi állapoton és a szellemi aktivitáson kell javítani. A munkavállalási hajlandóság is ettől, illetve az IKT eszközök használatától függ. A közösségi aktivitás a fizikai állapothoz és aktivitáshoz köthető legszorosabban. A szellemi aktivitás szintén az IKT-kompetenciától függ, míg a fizikai aktivitás mértékét elsősorban a rendelkezésre álló vagyoni határozza meg.

4. táblázat

A közvetett kapcsolatok számszerűsítése

		Fizikai állapot	Szellemi állapot	Közösség állapot	Vagyoni állapot	IKT eszközök	Gazdasági aktivitás	Közösségi aktivitás	Szellemi aktivitás	Fizikai aktivitás
Állapot	Fizikai	1.79	1.40	1.04	0.98	1.23	1.26	1.35	1.17	0.94
	Szellemi	1.35	1.84	0.88	0.88	1.36	1.45	1.23	1.34	0.58
	Közösség	1.06	0.93	1.42	0.91	0.89	0.65	0.98	0.83	1.09
	Vagyon	1.12	1.11	1.04	1.51	0.94	0.57	1.17	1.03	1.24
	IKT eszközök	1.35	1.46	0.85	0.79	1.78	1.40	1.30	1.40	0.88
Aktivitás	Gazdasági	1.23	1.36	0.59	0.46	1.21	1.65	0.94	1.04	0.47
	Közösség	1.25	1.21	0.82	0.85	1.18	0.97	1.72	1.16	1.31
	Szellemi	1.13	1.33	0.72	0.81	1.26	1.13	1.10	1.64	0.71
	Fizikai	1.35	1.23	0.88	1.02	1.18	0.96	1.40	1.23	1.59

Megjegyzés: Az oszlopokban azonosítható változókra leginkább ható sorokat kiemeltük.

Összefoglalás

A kutatás során az 50-75 éves magyar lakosságot vizsgáltuk a munkaerő piaci helyzete, közösségi kapcsolatai, fizikai és szellemi állapota, illetve aktivitása és az IKT eszközökhöz való viszonyulása szempontjából. Először az elemzési szempontrendszer adó taxonómia alapján belső leíró elemzés és kapcsolatvizsgálatok útján feltártuk a vizsgált változók összefüggéseit az egyes témakörökön belül. Második lépésként az egyes változócsoportok közötti viszonyt számszerűsítettük az ordinális regresszió módszerének célszerű módosítása alapján.

Az eredményeket a következőkben foglalhatjuk össze:

Sikerült számszerűsíteniünk két ordinális skálán értelmezhető változó kapcsolatát, meghatározva annak irányát és mértékét is.

Feltártuk, hogy a vizsgált korosztály alapvetően elutasító az IKT eszközökkel szemben, s ez elsősorban olyan ismeretek és készségek hiányából adódik, amelyek képzés segítségével pótolhatók. Ugyanakkor a képzési lehetőségekkel az idősök csak akkor hajlamosak élni, ha ez nem követel tőlük anyagi áldozatokat.

A közösségi állapot és aktivitás kiemelt szerepet tölt be a vizsgált sokaság más ismérvekkel jellemezhető életminőségében. Az 50-75 közötti magyar lakosság alapvetően házas társi kapcsolatban él egy háztartásban, átlagosan 5-10 közeli rokonnal és átlagosan 5 közeli barátal rendelkezik, akikre kisebb-nagyobb problémák esetén is számíthat. A korosztály 20% érzi magát magányosnak, ami szoros összefüggésben áll a baráti és családi kötelékek számával, független azonban az új kapcsolatokkal szemben megnyilvánuló bizalmatlanságtól.

A korosztály vagyoni állapota közepesnek értékelhető, és azt elsősorban a nyugdíjak határozzák meg. Az anyagi helyzet szubjektív megítélésére a fizikai állapot és a közösségi aktivitás is erős hatással van.

A foglalkoztatás lehetőségeire nézve kimutattuk, hogy a korosztály tagjainak a munkavállalási hajlandósága a statisztikailag ismertnél jóval nagyobb mértékű, több mint 20%-os. Sokan szívesen dolgoznának részmunkaidőben nyugdíjasként is. Erre való hajlandóságuk a szellemi állapot és az IKT-kompetencia függvénye.

Az IKT eszközök használatában való jártasság elősegíti a társas kapcsolatok és a közösségi aktivitás erősítését, valamint a szellemi állapot fejlődését is.

Irodalom

- P. McCullagh (1980): Regression models for ordinal data. *Journal of the Royal Statistical Society*, Vol. 42, No. 2, pp. 109
- Hunyadi László és Vita László (2003): *Statisztika közgazdászoknak*. Budapest, KSH
- J. F. Hair (2006): *Multivariate Data analysis*. Prentice Hall
- Németh Balázs (2007): A lifelong learning paradigma értelmezése. (Doktori disszertáció, Pécsi Tudományegyetem)

Pocsarovszky Károly

gazdaságmatematikus, GKI Gazdaságkutató Zrt. kutatásvezető.

Némethné Pál Katalin

közgazdász, GKI Gazdaságkutató Zrt. kutatásvezető

Goda Szilárd

Idősödés és kommunikáció

A gerontológia új hullámának (*social gerontology*) középpontjában a kommunikáció és a világ társas megismerése áll. Ez a tudományterület a gerontológia hagyományos ágazatainál (demográfia, közjóléti szolgáltatások használata, személyiségkutatás stb.) egyelőre még kevésbé szervezett, a társtudományok (biológia, szociológia és pszichológia) oldaláról elméletileg talán még nem annyira megalapozott, és folyamatosan változik. „A kommunikáció- és idősödés-kutatás kézikönyve” (*Handbook of Communication and Aging Research*) 2004-ben megjelent második kiadása¹ – tíz évvel az első után – az idősödés-kutatásnak erről a termékeny és szerteágazó ágáról kíván számot adni.

A kommunikáció szemszögéből az öregedés nem egyéni és magányos, hanem kölcsönös és párbeszédre alapuló folyamat. A társas valóság megértéséhez az öregedés társadalmi felfogásának vizsgálata vezethet el minket, annak felismerése alapján, hogy az öregedés kulturálisan konstruált jelenség. A társadalmi szereplők verbális és nonverbális kommunikációs folyamatokon keresztül értik meg az öregedés folyamatát, beleértve a saját öregedésüket is, és ezek a folyamatok formálják ki egyúttal az öregedésről a társadalomban kialakult képet is.

Bár a kötetben szereplő tanulmányok eltérő módszertani és elméleti alapokra épülnek, nagy részükre jellemző a fentiekben röviden jelzett, Berger és Luckmann (1998)² nevével fémjelzett konstruktivista megközelítés.

A tanulmányok egyik gyakran visszatérő témája annak a változatosan körülírt csoportnak a változatos összetétele, amelyet az „idősek”, „öregék”, „65 feletti”, stb. elnevezésekkel illetünk. A kutatók egyöntetűen azt állítják, hogy ez a csoport nem rendelkezik semmi olyan inherens belső tulajdonsággal, amely könnyen megkülönböztethetővé tenné őket a fiatalabbaktól. Éppen ezért az életkor (a társadalmi nemhez, a vagyoni helyzethez és a valláshoz hasonlóan) csak az egyike lehet azoknak a változóknak, amelyek egymással kölcsönhatásban építik fel az egyén identitását.

A kötet hét tematikus fejezetre oszlik és összesen 22 tanulmányt tartalmaz, melyek közül itt – terjedelmi korlátok miatt – csak néhány fontosabbnak vagy érdekesebbnek ítélt írás főbb megállapításaival foglalkozunk.

Mike Hepworth nyitó tanulmánya (*Images of the Old*) közvetlen kapcsolatot teremt az egyén és az öregség vizuális reprezentációi között. Érvelése szerint annak megértése, hogy az egyén saját életében és másokéban mit jelent az öregedés, legalábbis részben egy kulturális repertoár (irodalmi szövegek, festmények) közvetítésével történik, amely nem az öregséggel kapcsolatos „tényeket” tükrözi vissza, hanem az ezekkel kapcsolatos hiedelmeket és vélekedéseket vetíti ki.

1 Nussbaum, Jon F. – Coupland, Justine (eds.) (2004): *Handbook of Communication and Aging Research*, Second Edition, Routledge, London

2 Lásd Berger, Peter L. – Luckmann, Thomas (1998): *A valóság társadalmi felépítése*. Jószöveg Műhely Kiadó, Budapest

---

Hepworth az öregedés ma uralkodó modelljét úgy ábrázolja, hogy annak középpontjában a gyengülés és a hanyatlás áll, kognitív, érzékszervi és szociális-kommunikatív értelemben egyaránt. Az ebből kiinduló szemlélet hatására az idősök egyenlőtlen esélyekkel és érdekérvényesítő képességgel bírnak a fiatalokkal szemben a társas helyzetekből fakadó megmérettetésekben. Ez a hatalmi viszonyok aszimmetrikus megosztásához vezethet, és – a szociális cselelmélet szerint – az idősökkel folytatott interakció költségeit is növeli.

A korhoz kötődő (burkolt) sztereotipizálás és az ehhez kapcsolódó sztereotipikus énkép kialakulása kiemelt figyelmet kap a kötetben. Mary Lee Hummert és szerzőtársai (*The Role of Age Stereotypes in Interpersonal Communication*, 4. fejezet) ehhez kapcsolódva a következő kutatási kérdéseket teszik fel: A kommunikációs folyamat során milyen tényezők vezetnek a negatív vagy pozitív sztereotípiák kialakulásához? Milyen viselkedés társítható ezekkel, és milyen kommunikatív eszközökkel lehet ezeket befolyásolni? A szerzők következtetése szerint az idősöknek lehetőségük van befolyásolni a negatív sztereotípiák továbbélését. Ennek érdekében a további kutatások a társas megismerés és a szociolingvisztika megközelítéseit alkalmazva, a kontextusfüggő kognitív struktúrákat és a viselkedést előtérbe helyezve hozzájárulhatnak a „társas én” képének megújításához és megerősítéséhez.

A kötet harmadik – egyik legterjedelmesebb része – a „Kapcsolatok kommunikatív felépítése idős korban” címet viseli. Mares és Fritzpatrick (9. fejezet) az idős kori házasság kvantitatív adatokon nyugvó áttekintését adja. Megállapításaik szerint a 65 év feletti férfiak nagy része szoros kapcsolatban van a feleségével, a hasonló korú nők azonban többet vannak egyedül, továbbá – az életkor előrehaladásával – a nőkhöz viszonyítva a férfiak egyre nagyobb arányban élnek házasságban, s ez főként annak köszönhető, hogy a férfiak idős korban gyakrabban kötnek új házasságot, fiatalabb nőekkel. Ami az idős kori kapcsolatok minőségét illeti, az „énre” vonatkozó közlések, az érzelmek kifejezése és a konfliktusmegoldás dimenzióiban a „bevonódás” (*engagement*) alacsonyabb szintjét tapasztalták idősebb pároknál, mint a fiatalabbaknál. Ezt a jelenséget a szerzők generációs tényezőkkel magyarázzák: ami a „bevonódás” alacsony szintjének látszik, az valójában az élmények megosztásának egy másfajta megközelítése, ami a közös tapasztalatok és tudás ki nem mondott hátterén nyugszik.

A szervezeti kommunikációval foglalkozó negyedik tematikus részből Anne L. Balázs tanulmányát (*Marketing to Older Adults*, 13. fejezet) emeljük ki, amely azokat a változásokat követi nyomon a marketing-kommunikációban, amelyek a fiatalok által uralt kultúrát egyre inkább felváltó, az idősebbekre orientált kultúra igényeihez igazodnak. A marketingesek által használt eufemizáló szóhasználat (pl. „kortalan”, „érett”) és a kapcsolódó kommunikációs kutatások ebben a kontextusban arra szolgálnak, hogy egyrészt alakítsák az idősök elvárásait és magatartását, másrészt vonzóvá tegyék számukra a piaci intézményeket. Ebből a diskurzusból olyan kép rajzolódik ki, amely az idős kort nem annyira fizikai realitásként, mint inkább tudatállapotként kezeli, az életkort nem kezeli piaci változóként és összességében szakít az idősöket sújtó negatív sztereotípiákkal.

A kézikönyv utolsó, az idősoktatással foglalkozó részében olvasható Frank Glendenning tanulmánya (*Education for Older Adults: Lifelong Learning, Empowerment and Social Change*, 21. fejezet), amely a kognitív képességeknek az idős korban elkerülhetetlennek tartott romlását cáfolja. A legújabb longitudinális kutatások eredményei szerint ez a jelenség környezeti tényezőkkel, nevezetesen az idősök rossz tapasztalataival, az idősoktatásra szakosodott intézmények és marketing-tevékenység hiányával, és főként az idősoktatás

hasznosságának megkérdőjelezésével függ össze. Ez utóbbi tényező egy olyan egzisztenciális problémához vezet, amely vezérfonalként végigvonul a kötet egészén: az élettartam megnövekedése és a társadalom öregedése mellett annak a megértése, hogy mi az időskor célja és értelme, egyelőre kevés figyelmet kap a (tudományos) közvéleményben.

A kézikönyv szerzői kivétel nélkül az Egyesült Államokból és Nagy-Britanniából származnak, és a tanulmányok megállapításai is elsősorban az angolszász társadalmak kutatásán alapulnak. Annak eldöntéséhez, hogy a szintén idősödő magyar társadalomra ezek közül melyek lehetnek érvényesek, az egyes tanulmányok mondanivalóját külön-külön érdemes mérlegelni.

Irodalom

- Berger, Peter L. – Luckmann, Thomas 1998: A valóság társadalmi felépítése, József Műhely Kiadó, Budapest
- Nussbaum, Jon F. – Coupland Justine 2004: Handbook of Communication and Aging Research, Second Edition, Routledge, London

Goda Szilárd

Szociológus, az ELTE Társadalomtudományi Karán végzett humánökológia és médiaszociológia szakirányon. Főbb kutatási témái: a vállalati társadalmi felelősségvállalás és a fenntarthatóság kapcsolata, ökológiai fenntarthatóság az információs társadalomban.

E-mail: godasz@yahoo.com

SenseCam – az Emlékgép

A *Microsoft* kutatói súlyos amnéziában szenvedő páciensek számára olyan speciális fényképezőgépet szerkesztettek, amely szenzorai segítségével detektálja a nap fontosabb eseményeit és panorámaképeket készít róluk.

A súlyos amnéziában, illetve Alzheimer-kórban szenvedő emberek számára komoly problémát jelent a mindennapjaik során történt események felidézése. Az ilyen személyek gyakran nem emlékeznek rá, hol voltak, kikkel találkoztak a nap folyamán. A különféle informatikai eszközök, például emlékeztetők vagy elektronikus jegyzetek alkalmazása sem jelent számukra segítséget, hiszen ezeket ugyanúgy elfelejtik beállítani vagy használni.

A *Microsoft* cambridge-i kutatóközpontjában olyan eszközt fejlesztenek az ilyen problémákkal küzdő idős emberek számára, amely a személyes emlékek előhívását támogatja. A szenzorokkal és készülékekkel foglalkozó kutatócsoport által megalkotott speciális, nyakban hordható fényképezőgépnek nincs kijelzője, automatikusan rögzíti az elkészített panorama-felvételeket. A helymeghatározáson túl a gépbe olyan speciális szenzorokat is beépítettek, mint a hőérzékelő, amely a szemben álló személyek testhőjét detektálja. A *SenseCam* elnevezésű kamera a fényviszonyok megváltozását, valamint háromirányú gyorsulásmérője segítségével a testhelyzet megváltoztatását és a mozgást is észleli, és ilyenkor automatikusan exponál. Ha valaki folyamatosan a nyakában hordja, a *SenseCam* minden fontosabb eseményt rögzíteni fog, nagyjából abból a nézőpontból, ahonnan azt az illető látta.

A *Microsoft* kutatói az addenbrooke-i kórház orvosaival és az Orvosi Kutatási Tanács (*Medical Research Council*) kognitív idegtudományi csoportjával közösen azt vizsgálták Alzheimer-szindrómás és amnéziás betegeken, hogy a *SenseCam* használata hogyan befolyásolja a páciensek emlékezetét. A kísérletsorozatban funkcionális mágneses rezonancia (*fMRI*) berendezéssel monitorozták a személyek agyi aktivitását, miközben vizsganéztek napjuk fontosabb történéseit. Dr. Emma Berry, a kórház neuropszichológusa szerint a képek böngészésénél nemcsak az emlékezettel általánosságban összefüggésbe hozható agyi területek léptek működésbe, hanem speciálisan a saját életünk eseményeinek tárolásáért, az ún. epizodikus emlékezetért felelős régiók is aktiválódtak.

Berry szerint a vizsgálatok eredményei arra engednek következtetni, hogy a *SenseCam* használatával egyedülálló módon javítható az ilyen problémákkal küzdő betegek emlékezete. A kutató úgy véli, hogy az eszköz kulcsfontosságú szerepet tölthet be az amnéziás betegek rehabilitációjában.

A kísérletek során használt *SenseCam* nem készít hangfelvételeket, de a korábbi prototípusok hangot is rögzítettek a képek mellé. A *Microsoft* ugyan nem tesz említést a fényképezőgép egészséges emberek általi használatáról, de megfelelő arc- és hangfelismerő algoritmusok segítségével a gép akár arra is alkalmassá tehető, hogy naplózza a felhasználó mindennapjait, mintegy kivonatot készítve arról, hogy mikor, hol és kivel találkozott az illető.

Ez a gondolat sokakban valószínűleg csupán a Nagy Testvérrel kapcsolatos félelmeket erősíti fel, de ha jobban belegondolunk, sokszor igen hasznos lenne, ha tudnánk keresgélni egy ilyen adatbázisban. Képesek lennénk arra, hogy visszakeressük, mikor találkoztunk bizonyos emberekkel, és miről is volt szó a beszélgetésben, arról nem is beszélve, hogy milyen segítség lenne egy ilyen rendszer bloggerek milliói számára, akik jelenleg manuálisan végzik el ezt a feladatot, és így osztják meg személyes életük mikro-történekeit mindenkivel.

Laufer László

Pszichológus a BME Ergonómia és Pszichológia Tanszékének tanársegédje. Jelenleg az ELTE pszichológiai doktori iskolájának hallgatója, disszertációját készíti. Rendszeresen közöl a mesterséges intelligenciával és a jövő technológiáival kapcsolatos tudományos ismeretterjesztő írásokat több hazai internetes és nyomtatott újságban. Az „Agent Portál” nevű tematikus oldal főszerkesztője. Kutatási területei: ember-számítógép interakció, érzelmi számítás(tudomány), intelligens interfészek, beszélgető ágensek, segítő technológiák.

E-mail: laufer@erg.bme.hu

SZEMLE

Gómez, N. – Bustos-Gonzalez, A. – Santillan-Aldana, J. – Arias, O.: A nyílt hozzáférés indikátorai és az információs társadalom Latin-Amerikában

(Open access indicators and information society: the Latin American case)

In: *OCLC Systems & Services* (2009) 25. évfolyam 2. szám 82-92. oldal

URL: <http://info.emeraldinsight.com/products/journals/journals.htm?id=OCLC>

A szerzők Latin Amerikán belül főleg Braziliára, Chilére és Argentínára koncentráltak. Elemzésükben összefüggéseket kerestek ezeknek az országoknak a különböző versenyképességi mutatói és a nyílt hozzáférés indikátorai között. Először is a DOI (*Digital Opportunity Index*) indexet, a 2007. évi GDP-jelentéseket és a 2005-ös tudományos eredményeket bemutató közleményeket vizsgálták, és ezt vetették össze a nyílt hozzáférés különböző szintű indikátoraival (*DOAJ* folyóiratok száma, a *Creative Commons* licenz alatt elérhető anyagok száma, nyilvános adatbázisok száma stb.). Az elemzés nem hoz újszerű felismeréseket, de a latin-amerikai digitális tartalomfejlődés fontos forrásanyagaként értékes.

Shafique, F. – Mahmood, K.: Miért nem internethasználó, aki nem az? Felmérés az iskolázott pakisztáni felnőttek internethasználatáról

(Why the Offline Are Offline: A Survey of Internet Use by Educated Pakistani Adults)

In: *CyberPsychology & Behavior* (2009) 12. évfolyam 3. szám 351-354. oldal

URL: www.liebertpub.com/cpb

A kutatás célja az alacsony szintű pakisztáni internet-penetráció okainak megértése volt. A szerzők egyértelműen kulturális gátakat azonosítottak. A felmérést a Punjab tartományban élő iskolázott (legalább középfokú iskolai végzettségű) felnőttek körében végezték. Az internettel szemben leggyakrabban felhozott ellenérv az volt, hogy a megkérdezettek nem szeretik az internetkávézók légkörét. Második helyen az szerepelt, hogy kevés az anyanyelvükön hozzáférhető tartalom, a harmadik ellenérv pedig az volt, hogy az internet a bűnözés melegágya. A megkérdezetteknek több mint a fele jelezte, hogy nem tudja, mire lenne jó neki az internet, nem érti az idegen nyelvű tartalmakat, mások keresik meg számára az információkat, továbbá azt is, hogy nincs ideje ilyesmire.

Xiang Li – Ling Feng – Lizhu Zhou – Yuanchun Shi: Tanulás a beágyazott intelligencia világában

(Learning in an Ambient Intelligent World: Enabling Technologies and Practices)

In: *IEEE Transactions on Knowledge & Data Engineering* (2009) 21. évfolyam 6. szám 910-924. oldal

URL: www.computer.org/tkde

Az ambiens intelligencia (*AmI*) a távközlés, számítástechnika és szenzorika új interdiszciplináris paradigmája. A szerzők a jövő társadalmát egy olyan *AmI* megoldásokkal felszerelt környezetként prognosztizálják, amelyben az intelligens környezet folyamatos, személyre szabott interakcióban áll a benne létezőkkel, „természetesen” ezek életminőségének javítása érdekében. E csábító vízió keretein belül a szerzők az *AmI* környezetben való tanulásra koncentrálnak. Áttekintik a legfrissebb technológiákat, és saját tapasztalataikon keresztül bemutatják az „intelligens osztályterem” látomását, ahol egyaránt interaktív módon tanulhatnak és taníthatnak fizikailag vagy csak virtuálisan jelenlévő tanárok és diákok egyaránt. A vízió bemutatja a legfrissebb lehetőségeket, de nem tud és nem is akar választ adni a finánciális és pedagógiai kérdésekre.

Srinivasan, R. – Boast, R. – Furner, J. - Becvar, K. M.: Digitális múzeumok és változatos kulturális tudásanyagok: túllépés a hagyományos katalógusokon

(Digital Museums and Diverse Cultural Knowledges: Moving Past the Traditional Catalog)

In: *Information Society* (2009) 25. évfolyam 4. szám 265-278. oldal

URL: www.indiana.edu/~tisj/

A szerzők – a manapság oly divatos módon, a Web 2.0 mintájára – a „Múzeum 2.0” lehetőségeit igyekeznek megfogalmazni. Az elsődleges cél szerintük a látogatók számának növelése és új célcsoportok elérése. A múzeumok számos hiteles forrás és jelentős szakértői tudás gyűjtőhelyei, azonban nem biztosítják kellőképpen a tudás terjesztését, falaik közül való kiáramlását. A Web 2.0-ás eszközök bevezetése a múzeumokban hozzájárulhat ennek a viszonylagos elzártságnak a csökkentéséhez, és növeli a tudásanyag-gazdálkodás lehetőségeit is. A szerzők kiterjesztik meglátásaikat a múzeumokon túl minden online gyűjteményre, weblapra, katalógusra és tartalomkezelő rendszerre.

Nakamura, Lisa: Ne a játékost, hanem a játékot utáld – a munkaerő „racionalizálása” a *World of Warcraft* berkeiben

(Don't Hate the Player, Hate the Game: The Racialization of Labor in World of Warcraft)

In: *Critical Studies in Media Communication* (2009) 26. évfolyam 2. szám 128-144. oldal

URL: <http://www.tandf.co.uk/journals/titles/07393180.asp>

A virtuális világok a digitális kultúra leglátványosabb és legismertebb, nagy média-visszhangot generáló jelenségei közé tartoznak. A kizárólag online játszható tömeges

szerepjátékok (*Massively Multiplayer Online Role Play Game, MMORPG*) mind a laikusok, mind a játékosok, mind pedig a társadalomtudósok számára rendkívül izgalmas konstrukciók, és különösen igaz ez a legnépszerűbb nyugati játék, a *World of Warcraft* esetében, amelynek már 12 millió játékosa van. A játék kulturális miliójének egyik jelensége a bérrabszolgaság: a „farmerek” olyan játékosok, akik (pénzért) átvállalják az unalmas, rutinszerű, mechanikus és elsősorban a játék időtartamát növelő feladatokat másoktól, s gyakorlatilag bérmunkából élnek a játékvilágban, napi 8-10 órát görnyednek örömtelen, ismétlődő cselekvéseket végrehajtva. Kínában különösen elterjedt ez a szolgáltatás (a globalizáció ékes példájaként elsősorban nyugati játékosokat kiszolgálva), külön számítógéptermekek létesültek erre a célra alvászlehetőséggel stb. A „farmolás” megítélése nagyon változó, kevesen látnak benne abszolút negatívumot (az „értelmségi” munkával szerzett jövedelem még mindig sokkal magasabb presztízszt nyújt, mint sok más munkalehetőség Kínában). A szerző a jelenség kapitalista vonásait emeli ki, megalázónak és kizsigerelőnek jellemezve ezt a munkalehetőséget. Elismeri, hogy a virtuális térben való értékteremtés nagyon fontos gazdasági és kulturális tényező Ázsiában, de a *World of Warcraft* világában elítélendőnek érzi ezt a jelenséget.

Heider, Kelly: Információs írástudás: a kisgyermekoktatásának hiányzó láncszeme (Information Literacy: The Missing Link in Early Childhood Education)

In: *Early Childhood Education Journal* (2009) 36. évfolyam 6. szám 513-518. oldal

URL: <http://www.springerlink.com/content/105549/>

A szerző az információs írástudás fogalmának ismertetése után kiemeli, hogy csak azok érvényesülhetnek megfelelő egyéni versenyképességgel az információs társadalomban, akik magas szintű digitális írástudásra tesznek szert, vagy legalábbis az információkezelési és problémamegoldási készségekkel fel vannak vértvezve és azokat használják is. Bár az információs írástudást a felsőoktatásban már tanítják és ez terjed a középiskolában is, a kisgyermekoktatásban még nincsen jelen – állapítja meg gondterhelten. Szerinte az új típusú, együttműködő, a kritikai gondolkodást és az információkezelési készségeket fejlesztő oktatási programok bevezetése ebben a korosztályban is létfontosságú.